

E. L O V I N E S C U

C R I T I C E

EDIȚIE DEFINITIVĂ

V

F I G U R I N E

EDITURA „ANCORA”, S. BENVENISTI & Co.

- 18844 -

C/1955
55796
Dublet

6252/98

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
Cota 55796 Dublet
Inventar C277896

B.C.U. "Carol I" - Bucuresti

C277896

P R E F A Ț Ă

Metoda impresionistă întrebuințată în volumul de față ajunge de data aceasta la expresia ei cea mai caracteristică, adică la forma figurinii sintetice.

E. L.

Martie 1928

I

C. Hogaș.

În parabola unei modeste mișcări literare, în care nimic n'ar trebui să scape privirii atente, s'ar cuveni ca o pagină să-și claseze autorul. Chiar de am admite contestarea ca pe un fenomen posibil față de un talent ce-și anticipează epoca, ea n'ar fi explicabilă față de o literatură ieșită din însăși sensibilitatea rasei noastre și realizată în forma cea mai directă. Situația literaturii lui Hogaș este însă și mai paradoxală, întrucât nu-i nici măcar contestată, ci, câteva decenii dela producerea ei, se află încă necunoscută. Balta clară a literaturii române a putut deveni, astfel, o mare cu adâncuri și furtuni și, printr'un destin neînțeles, pot exista scriitori ce naufragiază în ea sub priviri indiferente. În cercul îngust al evoluțiilor noastre trăim izolați; dominați de visuri interioare, nu ne vedem unul pe altul. În mâni înfrigurate lampa mizantropului antic pălește așa că, în firava ei lumină, identificăm cadrele literaturii române cu înseși

contururile proprii noastre umbre. După cum azi ne isbește cazul Hogaș, criticul de mâne va înregistra miracolul Brăescu.

Scrisul se învață și ceiace pare talent nu este adese decât efectul unei ucenicii; din energia unui creator de sensibilitate sau numai de expresie artistică trăesc imitatorii prezumțioși, cărora servitutea față de unul le acordă privilegiul disprețului față de ceilalți; în penumbra acestei indiferențe moderniste trebuie să fi naufragiat și literatura lui Hogaș. Intre stilism și abuz de contemporaneitate, originalitatea vine și de data aceasta din regiunile inspirației chtonice; poezia lui Sadoveanu (în latura ei cea mai expresivă) se ridică din șesurile și bălțile Moldovei; poezia lui Hogaș se desprinde din munte: Moldova și-a găsit, astfel, cântăreții în ambele ei aspecte. Hogaș nu este, de altfel, un vizual, de oarece ochiul lui nu vede nuanțe picturale; e însă un poet și nu cunosc în toate literaturile un suflet, în care să fi cântat mai simfonic întreaga orchestră a pădurilor, în care rășina bradului să fi împrăștiat o mireasmă mai puternică, furtunile să-și fi deslănțuit mai violent șivoaele, natura să fi încremenit mai extatic în miezul zilei de vară, viața vegetală și animală a muntelui să se fi revărsat mai bogat. Chiar comparația cu Hamsun e profitabilă lui Hogaș. După cum puterea viziunii interioare l'a scutit de vizualitatea exterioară, vio-

lența sentimentului îl scutește de rafinarea expresiei : nici o urmă, deci, de imagism modern. Șuvoiul ritmului sufletesc se înscrie în pânza unei proze ample, cadențate, în care epitetul homeric, întrebuițat cu abilitate, aduce o solemnitate rituală ; nimic rar, nimic căutat ; nici o inovație lexicală ; pasiunea interioară ridică, totuși, uzualitatea cuvântului și, în înșiruirea sintactică, îi dă o noutate și o gravitate, la care au ajuns numai marele talente epice.

S'a spus de opera lui Hogaș că e un peisagiu neînsuflețit, un decor ceși așteaptă acțiunea umană. Peisagiul lui trăește însă, nu obiectiv ci în sentimentul animator al poetului, prin care foșnesc brazii, se rostogolesc izvoarele, crește mușchiul gras. În acest decor însuflețit apare totuș și omul, nu în specia sociabilă a cetățeanului ci în specia primitivului. După cum o și cerea cadrul sălbatic al muntelui, decapitat (literatura română nu e cerebrală), omul acesta nu e mai puțin interesant prin emotivitate în fața naturii, prin atitudinea instinctivă în fața vieții, prin jocul liber al sentimentelor, prin suavă candoare ; fără să fie pus în conflict nici cu societatea, nici cu sine, trăește totuși în schița unei simple linii. Siluetele lui Hogaș de călugări, de plutași, de pădurari, de bandiți, de muntence sunt definitive și în decorul naturii vegetale aduc prelungirea necesară a unei umanități simple dar reale.

În momentul, în care lămpi oarbe nu isbutesc se descopere literatura română, ne permitem să strigăm : iată literatura română ! Originală nu numai prin peisagiu și material omenesc ci și prin sensibilitate și expresie, prin umorul atât de specific rasei noastre, opera lui Hogaș este și de o înaltă valoare estetică ; incendiul unei pasiuni primare consumă notele particulare, pentru a ne da spectacolul unei transfigurări universale.

1922.

II

S. Mehedinți.

D. Mehedinți nu aparține literaturii prin incompetența cu care conduce *Convorbirile literare* ¹⁾; nu aparține științei prin manualele sale didactice destinate școlilor urbane și rurale; nu aparține politicii militante prin rarul contact cu puterea. Prin introducerea relativismului în noțiuni integrale, el este totuși un conducător literar, un om

---

1) Nu poate exista un sentiment mai dureros decât sentimentul celor ce iau în mână un număr din *Convorbiri literare*, venerabila strajă a începuturilor literaturii noastre. Credeam că odată cu d. S. Mehedinți s'au mistuit toate posibilitățile incompetenței puse de împrejurări în fruntea unei reviste condamnate ani de zile de a se face singură din alăturarea unor articole științifice sau istorico-literare lângă operele poetice ale d-lui Eugen Ciuchi sau lângă stihurile unui magistrat, în care se preamăriau meritele „cărții verzi“ a lui T. Maiorescu cu ocazia războiului balcanic. Calvarul *Convorbirilor literare* nu s'a sfârșit însă nici cu retragerea d-lui S. Mehedinți în sânul preocupărilor sale didactice: incompetența lui gravă a fost înlocuită cu incompetența zâmbitoare a d-lui Al. Tzigara-Samurçaș. Ce legătură putea fi între acest cunos-

de știință și un bărbat politic : critica e redusă la talentul de a scrie frumos, știința la calități didactice, politica la oratorie. Disociate cele mai adese, aceste însușiri coexistă în d. Mehedinți. Neîndestulătoare în sine, ele devin pozitive prin raportare : d. Mehedinți scrie prea frumos pentru un om de știință ; e prea didactic pentru un om de litere ; iar, pentru un bărbat politic, are talente literare și științifice, în adevăr impunătoare. Insuficient dar multiplu, el e necesar unui început de cultură nediferențiată încă și figurează cu cinste la Academie, la Universitate, pe banca guvernului sau în fruntea unei reviste venerabile.

Valorificat prin totalitatea activității, renunțăm

---

cător de ouă văpsite și literatură, este încă o problemă fără soluție, deoarece și pentru d. Tzigara-Samurcaș ca și pentru d. Mehedinți o poezie rămâne tot un sgomot inoportun ca un geam spart sau ca o salvă de artificii într'o sală de bal. Situația *Convorbirilor* nu s'a schimbat deci cu nimic : sub raportul literar ea continuă a fi inexistentă și va fi mereu așa până ce conducătorii vor înțelege că o revistă adevărată nu e o juxtapunere de material eterogen oricare ar fi el, ci o masă omogenă organizată prin prestigiul și competența unui singur animator. La conducerea revistelor literare n'au ce căuta istoricii, geografilor sau colecționarii cusăturilor naționale ci critici cu un ideal estetic determinat, cu experiență și competență literară și, mai presus de toate, cu simțul contemporaneității, căci a imita pe răposați înseamnă a ignora elementul esențial al personalității lor, adică simțul pururi prezent al viabilului.

de a-l urmări pe d. Mehedinți în diversele ei categorii. Omițându-i, deci, opera variată și inconsistentă, și cu riscul de a ieși din cercul îndeletnicirilor noastre pur literare, nu vom fixa aici decât interesantul caz psihologic al unui om ce ne apare în atitudinea echivocă a unui ambițios, deși ambiția lui n'a depășit limitele normale și, oricum, e mai justificată decât la mulți alții. Indulgentă, în genere, cu arivismul politic, opinia publică e prea riguroasă cu acest bărbat de o relativă consecvență și decență publică și privată.

Apariția unui motociclist la un colț de drum ne contrariază prin faptul că atitudinea lui marțială nu poate fi îndreptățită de o mașină ce merge singură. Dezarmonia între vorbă și faptă, între aparențe și realitate, lovește neplăcut ochiul cel mai puțin atent ; în literatură, înarmează satira iar în viața zilnică ostilitatea, ce ne face să nu mai judecăm meritul pe scara valorii lui reale ci să-l raportăm pe scara pretenției lui ideale. Omul de pe mașină este, în definitiv, regulatorul ei dar prin gestul teatral ce-i depășește cu mult importanța, el își pierde meritul. Situația echivocă a d-lui Mehedinți vine din aceeași dezarmonie între realitate și atitudine.

Rural prin origine, el a făcut două decenii conservatism nu numai pragmatic ci și teoretic. Deși nu atacă, poate, fondul, dezarmonia este totuși

vizibilă. Sincer conservator prin temperament și ideologie, atitudinea lui politică era logică cu sine, dar logica populară nu admite conservatismul dogmatic al unui fiu de sătean. Părăsindu-și partidul pentru a se înscrie la țărâniști, d. Mehedinți s-a pus în armonie cu origina și, urmărit de acelaș destin al unei situații echivoce, a intrat în conflict cu propriul său temperament.

N'am amintit aceste variațiuni politice ca excepționale ci ca pe un exemplu întâmplător al unui om cu atât mai lipsit de armonie, cu cât o caută mai încordat. D. Mehedinți tinde cu înverșunare să realizeze tipul omului dematerializat, al omului abstract. Cu privirea absentă și supraterestră, vorbește numai de „biruința binelui în sine“, a „dreptății“, și profesează un optimism definitiv asupra forțelor ideale ce conduc universul, dar—îl profesează numai pentru alții. În fond, cu aceleași instincte și apetituri ca și ceilalți muritori, nu bea rouă și nu se hrănește cu ambrozie. Cum binele nu birue de la sine ci solicită concursul împrejurărilor și al oamenilor, d. Mehedinți l-a căutat cu hărnicie. Nu-l învinuim pentru acest lucru dar voim numai să-l așezăm în umanitatea, din care voește să se smulgă cu ostentație. Deoarece nimic din ce-i omenesc nu i-a lipsit, nu-i putem admite atitudini transcendente și aere grave; cum ochiul atent prinde imediat dezacordul dintre faptă și vorbă, prin contrast, micile abi-

lități iau o importanță exagerată; în aparența dezinteresării, opinia publică distinge, mărindu-l, nervul ambiției încordate. Străveziu, norul abstracției trădează fondul nesincerității. Cu un ton prea sus, atitudinile și vorbele d-lui Mehedinți se adresează unor contemporani presupuși prea jos; scoborâte puțin, ele l'ar situa în cadrul mediului său firesc, așa că nu ne-am mai mira cum poate conduce o venerabilă revistă cu o incompetență atât de francă și cum reprezintă cu atâtă convingere o disciplină științifică, pe baza unor simple manuale didactice. Relativitatea fiind condiția însăși a culturii române, îi lipsește d-lui Mehedinți numai sinceritatea de a o sublinia prin modestia atitudinii pentru a fi o figură reprezentativă și, prin calități reale, o utilitate culturală, fără să ne mai sugereze icoana motociclistului mândru de a călări o mașină ce merge singură.

III

Matei Cantacuzino.

Cu toate că într'o epocă, în care literatura a devenit o profesie, d. Matei Cantacuzino nu poate face literatură ci preferă să comenteze în coloanele *Adevărului* evenimentele importante ale zilei, noi ni-l revendicăm, nu pentru linia unui stil plin de grațiile veacului XVIII, euristic și șerpuitor, ci pentru un temperament artistic evident în întreaga sa acțiune publică. Fără a ne amesteca în politică, ne reclamăm ce ni se cuvine. Armonizând atitudini atât de contradictorii, a venit timpul să așezăm pe d. Cantacuzino în cadrul său natural.

Deși prin distincție și seriozitate profesională, domina de mult Iașul, personalitatea d-lui Cantacuzino nu s'a impus, totuși, decât după războiul atenției unui public mai larg, după ce a urcat treptele multiple ale gloriei locale. Nașterea, situația, legăturile îl sorociau șefiei partidului conservator; îndeplinindu-și rolul cu o aristocratică rezervă, a păstrat-o, din obicei, și la conducerea

partidului liberal. Sunt oameni, pe care distincția îi destină oriunde locului de căpetenie; la întemeierea ligii poporului, era fatal ca șefia să-i fie rezervată tot d-lui Cantacuzino, pentru scurtă vreme însă, deoarece, însetate de noutate, privilegiile sale mobile s'au întors repede spre zorile democrației țărăniste. Pe țărani îi iubia, de altfel, de mult, după cum le-a dovedit-o, rostindu-se împotriva împroprietării. De a votat-o, totuși, la sfârșitul unei ședințe memorabile, — a făcut-o din nevoia aceleiași unități în dezarmonie, care, în altă împrejurare, i-a permis să propună suspendarea, din motive naționale, a d-lui Stere, pentru a-i reclama apoi, cu eleganțe retorice, reintegrarea. Cazul Stere a devenit, astfel, un punct de discordie civilă, în jurul căruia s'au desfășurat o vară întreagă vobletele grațioase ale stilului voltairian al d-lui Matei Cantacuzino.

Faptul de a trece pe la șefia a trei partide sau de a-și schimba părerea în chestiuni importante în spațiul unei ședințe sau al câtorva ani se întâmplă destul de rar dar se întâmplă, deoarece, dominată de interese materiale sau numai de ambiții feroce, politica frânge unitatea conștiințelor celor mai organice. Nu acesta este însă cazul d-lui Cantacuzino, în dosul acțiunii căruia nu e nici un mobil interesat sau vreo ambiție. A fugit de situații, iar când nu le-a putut ocoli, s'a despărțit de ele brusc. Dezinteresat, deci, sub toate

formele, de o reală capacitate și talent, conștiincios în dubla lui profesiune, orator și om de distincțiune, — d. Matei Cantacuzino a trecut prin toate partidele și părerile cu o neegalată eleganță morală, într'o discontinuitate de atitudini, în care oricine și-ar fi pierdut considerația publică afară de d-sa. Crescut prin prestigiul situațiilor voluntar părăsite, el voește, dimpotrivă, să devină, în convulsiunile momentului, directorul conștiinții românești, pentru că faptul de a-și schimba părerile nu are nici o importanță la un om ce nu urmează legea consecuției.

Privim această lipsă de consecuție ca însăși rațiunea existenței publice a d-lui Cantacuzino : ca și d. N. Iorga, deși cu mai puține mijloace și cu un alt temperament, d. Cantacuzino este un apolitic. Victimă a unei mobilități de impresie și a unei sensibilități ce invadează în toate domeniile rezervate cugetării obiective, d. Cantacuzino aparține tipului artistic. Prejudécata vremii l'a putut împiedeca de a-și realiza virtualitățile literare ; regretând'o din toată inima, nu ne mai rămâne decât să urmărim cu interes atitudinea estetică ce se desprinde din toate controversile politice, în care se sbate acest bizar director de conștiință.

IV

Ovid Densusianu.

Pe omul de știință, de muncă și mai ales de metod, îl cunoaștem și-l prețuim de mult; cum însă asupra poetului și îndrumătorului cultural ne atrage abia astăzi atenția pana zeloasă a d-lui Pompiliu Păltânea prin *Mercure de France*, este momentul să ne amintim și noi de dânsul.

Acum un pătrar de veac, pe băncile liceului, ne impresiona figura venerabilă a lui Aron Densusianu, a lui „Arune“ cum i se spunea: un bătrân frumos, alb ca zăpada, cu moravuri austere și de o severitate legendară, a cărui știință, deși nu părea să treacă cu mult peste construcția „ablativului absolut“ și a acuzativului cu infinitiv“, nouă ne părea însă indiscutabilă. Avea bătrânul în atitudine ceva atât de impunător și de aspru în cât i-o presupuneam nelimitată și nu-l puteam izola cu mintea din textele latine, din care părea crescut. Puțin mai târziu, contactul cu *Criticele* lui Maiorescu ne-a pus însă

în fața unei dezamăgiri brutale : venerabilul bătrân, ce ne domina prin severitatea sa implacabilă și în care noi întrupam filozofia antică, se ocupa și de literatură ; era poet, și ce poet ! Sub ochii noștri speriați au trecut, astfel, nu numai epopeele, ce ne puteau încă înșela prin pompa și obscuritatea necesară a formei, dar și „*horele lui oțelite*“ cu versuri ce ni se păreau și nouă puerile, epigramele, în care invectiva pe un poet :

Poete Ciuciulete,

Ți-e nasul cât un castravete !

și, mai ales, studiile critice, în care Eminescu și Alecsandri erau scoși din literatură pentru a face loc lui Bolintineanu și lui Andrei Mureșeanu. Nu ne venia să credem ochilor ! Alături de „*ablativul absolut*“ și de „*acuzativul cu infinitiv*“, în sufletul auster al venerabilului „*Arune*“, trăia deci și poetul copilăros al „*horelor oțelite*“ și criticul cel mai nul și mai invidios, pe care l'a cunoscut, probabil, literatura română ! Cum eram prea tineri pentru a reflecta fructuos asupra acestei asociații bizare, după un pătrar de veac, *Mercure de France* ne pune în situația de a o face cu ocazia d-lui Ovid Densusianu.

Cu schimbarea timpurilor, s'au schimbat, firește, și proporțiile, dar materialul prim este același, modelat numai altfel de evoluția firească a tim-

pului. E cu putință ca inteligența umană să fi fost identică în cursul veacurilor și să rămână și de acum înainte, după cum susține cel puțin probabila lege a constanței intelectuale. Știința bătrânului „Arune“ se opria în stufișurile sintactice, iar în romanistică deducea pe „mă!“ din latinescul „me“; știința d-lui Ovid Densusianu e mult mai riguroasă și mai disciplinată de vreme. și în unul și în celalt, însă, alături de o activitate științifică, — și o aprigă pasiune literară, clandestină, compromițătoare, pe care n'a putut-o distruge acidul puternic al indiferenței publice.

Versurile bătrânului bard erau patriotice și „oțelite“, — versuri abia scoborîte din creștetul Carpaților; prin ideeție, prin sentimente, prin formă, prin modernism, prin limbă, versurile fiului desmint poetica tatălui. Oricât de primitiv ar fi fost unul și oricât de modernist ar fi celalt, identitatea fondului este, totuși, neîndoioasă; și de o parte și de alta, aceiași lipsă de viabilitate artistică, fie că elementul emotiv se exprimă prin stridența fluerului rustic, fie că îmbracă grațioase și anemice învelișuri poetice. Cu un oarecare simplism s'ar putea spune că le lipsește talentul — dar ce e talentul? Mai sigur, le lipsește viața și comunicativitatea. Bătrânul se exprima direct și fără artă, tânărul, dimpotrivă, are forma căutată și stilizată de floare artificială.

Ca și la bătrân, poetul e dublat de critic ; în locul patriotismului daco-roman, d. Densusianu reprezintă însă modernismul. Nu putem decât să-i aprobăm atitudinea de reacțiune necesară față de sămănătorism. Trecând dela atitudine la expresia ei teoretică și practică, nu mai avem însă ce aproba. Modernismul teoretic al d-lui Densusianu nu s'a manifestat prin studii estetice sau critice ce ar fi putut servi de îndreptar generațiilor noi, cu atât mai mult cu cât speculația estetică nu intră în preocupările sale filologice ; incapabilă de idei generale și, mai ales generoase, critica lui a fost, de asemeni, redusă la bagatela notiței negative. Cum spiritul patern, care elimina din literatură pe Eminescu, trăește în fiul identic, în lunga ei existență, *Vieața nouă* a tăgăduit, într'o formă minoră și inofensivă, toate valorile reale ale tinerii literaturi române : pe Goga, Cerna, Iosif, Agârbiceanu, D. D. Patrașcanu, M. Sadoveanu, Gârleanu, Rebreanu, etc. Sub raportul realizării, ea n'a pus în lumină nici un talent și, întrucât e indiferent dacă mediocritatea e modernistă sau veche, acțiunea revistei poate fi privită ca nulă ; mai mult chiar, poezia modernistă română, în diversele ei tendințe (Al. Macedonski, Lucian Blaga, T. Arghezi, Bacovia, Adrian Maniu, N. Davidescu, Camil Petrescu, Camil Baltazar, etc.) s'a dezvoltat aiurea, sub muștrarea sau tăcerea sistematică a d-lui Ovid Densusianu.

Dincolo de controversa talentului este însă faptul sigur al unei admirabile energii. În mijlocul celei mai tragice indiferențe, acest om de știință conduce de aproape două decenii galera de hârtie a unei reviste literare, hulind sau disprețuind toate adevăratele galere, pline de bogățiile talentului, cu o minunată consecvență: fantomală reapariție a venerabilului profesor care, între un „ablativ absolut“ și un „acuzativ cu infinitiv“, sfâșia versurile lui Eminescu cu inoperante săgeți, pentru a cânta apoi în stihuri proprii „nasul ca un castravete“ al poetului Ciuculete ¹⁾).

1922.

1) Această figurină de caracter mai mult omagial ne-a produs neplăcerea de a nu fi fost înțeleasă de însuși d. Densusianu. Deși am putea, firește, recurge la posteritate, mărturisim că am fi preferat înțelegerea contimporanilor și, mai ales, a d-lui Densusianu. Punctul de plecare al neînțelegerii noastre este deosebirea pe care o facem între talent și caracter. Opera poate fi caducă; prin atitudine scriitorul poate deveni, totuși, un ferment mult mai fecund decât operele cele mai isbutite, și acesta este cazul d-lui Densusianu.

Prin anemia inspirației, prin artificialitatea formei, versurile poetului Ervin nu trăesc; prin lipsa de personalitate a literaturii colaboratorilor și a criticii d-lui Densusianu, fără idei generale și fără sevă, *Vieța nouă* n'a determinat nici o mișcare în literatura română, cu toată atitudinea ei necesară, deoarece nimic nu se face fără talent. N'ajunge să reclami poezie nouă; de ești poet trebuie s'o faci; iar, de ești critic, trebuie s'o selectezi și

s'o impui și prin căldura convingerii dar și printr'o simpatie și solidaritate, pe care d. Densusianu nu le cunoaște. Aceste sunt rezerve care trec însă în planul al doilea. Peste poetul Ervin și peste îndrumătorul *Vieții noi*, se ridică, dincolo de cadrele literare, personalitatea d-lui Densusianu, față de care ne exprimăm o admirație fără reticență. Să fii un învățat onorabil și necontestat de nimeni și să te pitești douăzeci de ani sub un pseudonim pentru a tipări poezii inofensive, despre care nimeni nu scrie, nimeni nu vorbește, ca de un mic păcat clandestin; să scoți cu imense sacrificii materiale timp de două decenii o revistă, pe care n'o citește nimeni și în care nu tipăresc poezii decât câțiva studenți începători și câteva domnișoare sentimentale; — este dovada unei perseverențe admirabile. Lipsit de darul comunicativității, izolat ca un stilit din deșerturile Egiptului, să-ți pui candidatura de deputat independent sub regimul votului universal (pentru a întruni câteva zeci de voturi); sărac, să scoți un ziar politic, pe care să-l scrii aproape singur și, dealtfel, fără talent, dela articolul de fond până la adresele de pe bandă; — este dovada unei forțe imense, din care se fabrică stofa eroilor. În ordinea cosmică, o astfel de forță ar fi determinat revoluția pamântului în sens invers; e păcat însă că s'a cheltuit pe poeziile lui Ervin și pe notițele inofensive ale *Vieții noi*.

V

Mihail Dragomirescu: 1. O primă încercare de figurină ; germanofobia sa culturală. 2. Anexe: replica d-lui M. Dragomirescu. 3. Autoportret.

1. Intrucât mintea ce gândește înobilează brațul ce lovește, pentru a-și legitima râvna la supremația politică, Germania a început prin a-și afirma o supremație culturală, în care, de fapt, cultura reprezintă numai spiritualizarea materiei, într'un veac ce mai are nevoie și de spiritualizări. Alături de frontul tranșelor s'a tras, deci, în timpul războiului un alt front între cultura umanistică greco-latină, ce ridică pe om peste egoism în lumea speculației dezinteresate, și „Kultura“ germană, ieșită din concepția energetică a lui Ostwald, de pildă, ce nu ține seamă decât de organizația forțelor sociale în vederea folosului practic și a unui maximum de producție, — distincție reală dar și dictată de nevoile războiului, care cereau nu numai învrăjbirea corpurilor ci și a sufletelor. Mentalitatea germanică trebuia despărțită de mentalitatea celeilalte lumi civilizate prin stâlpi de foc. Și, deși războiul a în-

cetat, lupta împotriva culturii germane se duce, totuși, și mai departe cu aceleași arme ale sufletelor ce nu vor să demobilizeze.

Campionul român al acestei lupte în contra culturii germane e d. M. Dragomirescu și nu e de mirare : președinte al „Societății scriitorilor români“, al „Societății critice“, al „Daciei române“, al „Comitetului de reformă a teatrelor“, al „Asociației profesorilor secundari“, al „Românimii culturale“ și al atâtor alte comitete și comiții, d. M. Dragomirescu era predestinat și pentru această cruciadă liberatoare. Luminos spirit latin, grațiile campestre ale Lațului i-au adus ca daruri încă din leagăn limpiditatea cerului mediteranian, din care a ieșit civilizația cea mai lucidă și măsura împinsă până la sobrietate : de aici simplitatea armonioasă a spiritului său și aticismul ce se desprinde din operă și om. Minte sintetică, nu se lasă copleșit de amănunte ne folositoare ; pornind din intuiții sigure, nu lunecă la analize migăloase. Cum nu cunoaște pedantismul formulelor germanice, d. Dragomirescu n'a făcut niciodată construcții de sisteme, șubred clădite ; oficina d-sale critică nu cunoaște săltărașe și etichete. Pe înălțimi, d. Dragomirescu s'a menținut în totdeauna în contact cu eterul limpede și generator ; geniul greco-latin îl însuflețește, cumpătarea, îi moderează cugetarea, grația îi învâluie expresia. El nu știe ce e exagerarea cu-

getării, precum nu cunoaște masivitatea formei. În stilul său dansează Charitele antice ca în jurul unui limpede izvor sacru : euritmie desăvârșită, îngemănare totală a ideii și a expresiei. E de înțeles că un astfel de barbat, în care se răsfată cea mai fină floare a latinității, să se ridice împotriva culturii germane, cerând „*înlăturarea din desvoltarea poporului nostru a tot ce e german ca primejdios acestei desvoltări*“. Cum îndărătul d-lui Dragomirescu stău trei mii de ani de cultură greco-latină, prin glasul său protestează subtilitatea dialogurilor lui Platon și grația strofelor lui Horațiu.

Mai puțini latini ca d. Dragomirescu, noi privim altfel problema culturii germane, recunoscând o cultură și o „Kultură“, ce trebuiesc dissociate. Kultura este produsul tratatului dela Francfort, adică al celui mai formidabil imperialism cunoscut dela Romani încoace. Kultura e, în adevăr, domnia organizației fără suflet, dezumanizarea civilizației, stăpânirea forței mecanice, rezultat a patruzeci de ani de prosperitate și de supremație politică și împotriva căreia s'a ridicat întreaga omenire civilizată și a învins. Germania este zdrobită ; supremația uzinelor e înăbușită.

Dar, în afară de Kultură, mai e și o admirabilă cultură germană, cultura lui Goethe, Kant și Beethoven, decât care nu cunoaștem o alta mai idealistă, mai fecundă, mai vrednică de imitat.

aceasta e Germania veacului XVIII și a primei jumătăți a veacului XIX, Germania marilor poeți, a marilor filozofi și a marilor muzicanți, din isvorul căreia sufletul românesc nu poate decât să se îmbogățească. A sosit vremea disociațiilor noționale și, dezarmând sufletele, trebuie să recunoaștem în limba germană un puternic instrument de adevărată cultură. Imi pare deci rău că sunt silit să recomand mai multă cumpătare și măsură tocmai d-lui Dragomirescu, reprezentantul tipic al unei cumpătări milenare.

1919.

2. Acestui îndemn la disociere d. Dragomirescu i-a răspuns printr'un articol intitulat „*Impresionismul... moral al lui E. Lovinescu*“, în care a ajuns la concluzia că „am călcat alături de buna cuviință morală“, ceiace, în intemperația verbală a democrației literare de azi, constituie încă o expresie suportabilă.

D. Dragomirescu mă învinovățește anume de „incorectitudine“, fiindcă am afirmat că d-sa a susținut că trebuie să îndepărtăm din cultura noastră tot ce e german și arată că nu s'a ridicat niciodată împotriva „coloșilor care se numesc Kant, Beethoven, Goethe“. Nici n'am bănuț-o vreodată, deoarece, prin fina sa ureche muzicală, d. Dragomirescu e de rasa lui Beethoven, prin abstracție și dezinteresare e din rasa lui Kant, iar prin spirit olimpiian, e de rasa lui Goethe.

Luăm, aşadar, act că liga, comitetul sau comiţiul, în numele căruia scrie d. M. Dragomirescu nu s'a ridicat împotriva lui Kant, Beethoven şi Goethe ci „în contra limbii germane, ca limbă deosebită cu desăvârşire de organismul limbii noastre“, într'un cuvânt, liga, comitetul sau comiţiul d-lui Dragomirescu a înscris în programul eliberării noastre culturale eliminarea limbii germane din învăţământul nostru. D. Dragomirescu are, fireşte, toată admiraţia pentru „capodoperile culturii germane“ — dar „tocmai fiindcă sunt capodopere sunt în acelaş timp produse ale spiritului universal“, aşa că iată-l scăpat de Kant, Goethe şi Beethoven, pe care-i trimite în domeniul spiritului universal pentru a se întâlni cu celalt colos al culturii umane, cu d. M. Sorbul. O astfel de dialectică îmi pare însă inacceptabilă, deoarece singurul punct în discuţie fiind utilitatea limbii germane în învăţământul nostru, părerile d-lui M. Dragomirescu despre Kant, Beethoven şi Goethe nu ne pot sluji decât ca o documentare personală, întrucât, în chibzuirea procesului limbii şi culturii germane, ele n'au intrat ca un element ponderator. Preferind să se gândească la dezavantagiile „Kulturii“ şi la caracterul cu totul strein de noi al limbii germane, în numele ligii, comitetului sau comiţiului său, d. Dragomirescu a cerut, de fapt, să rupem cu o limbă şi cu o cultură dela care nu ne putem folosi cu nimic.

3. Intru cât arta portretistică este grea, pentru a da o satisfacție nemulțumirii d-lui Dragomirescu, fără alte artificii de stil și numai prin citate, reconstituim felul cum d-sa ar voi să apară în fața contemporanilor și a urmașilor.

Solidaritate și modestie :

„Firește, nu aștept să-mi ia apărarea vreunul din numeroșii scriitori *formați de mine*, care stau cunună în jurul abilului scriitor (E. Lovinescu), care de pe săculețul de aur al cetățeanului Alcalay, pozează în naționalist înfocat dar practic“.

Pentru luminarea cititorilor, vom aminti numai că încă dela apariția primului număr al *Sburătorului*, d. Dragomirescu, mânat numai de superioare interese naționale, a făcut o vie propagandă prin toate comitetele și comițiile, pe care le prezidează, și pe lângă numeroșii scriitori, pe care — cum spune cu atâta modestie — i-a format ca să nu colaboreze la *Sburătorul*. D. Dragomirescu are instinctul solidarității — cu sine însuși.

Logică :

„Pe E. Lovinescu îl încântă limpezimea lui Xenofon, nu adâncimea lui Tacit..“ — de oarece, în timp ce eu îmi pierdeam câțiva ani traducând în două mari volume pe Tacit și publicând și o ediție a textului, d. M. Dragomirescu se „încânta“ cu acest autor, probabil, în traducerea mea.

Cultul incompetenței :

Despre acelaș Tacit : „pe care E. Lovinescu a reușit să-l bagatelizeze într'o traducere“.

Cum d. M. Dragomirescu nu are nici un fel de cunoștință de limba latină și nici vreo pretenție stilistică, era indicat să judece cu severitate ostenelele altora.

Dezinteresarea de cele materiale :

Adinioară „săculețul de aur al cetățeanului Alcalay“ tulbura conștiința spartană a d-lui Dragomirescu, acum, privitor la traducerea lui Tacit, adaugă, „plătită destul de binișor de Casa Școalelor“, de unde înțelegem motivul pentru care d. Dragomirescu se oferise să-l traducă din franțuzește pe Tacit.

Strămoșii săi literari :

...Se numesc Pindar, Eschil, Tucidide, Lucrețiu, Tacit, Dante, Rabelais, Shakespeare, Bossuet.

Despre sine însuși :

...„Pentru cine nu a avut ocazia sau nu vrea să aibă ocazia să urmărească culmile sintezei ce slujește de temelie judecăților mele...“

...„Având o metodă proprie și completă de cercetare în literatură...“

...„E firesc să pățimesc de „exagerarea cugetării“ care însă caracterizează *pe toți cugetătorii fără excepție*...“

...„Nu sunt un „limpede izvor sacru“, fiindcă de! acest izvor e mai mult fluviu, dacă nu chiar mare...”

O mare! lasă-mă să mă scufund în valurile tale adânci și răcoroase...

1919.

VI

A doua figurină: M. Dragomirescu, critic.

Cu aptitudini prin excelență didactice, de analiză formală, de dialectică, de bunăvoință față de fenomenul literar și, mai ales, de admirabilă încăpățănare, personalitatea d-lui Dragomirescu trezește, totuși, ilaritatea, de oarece, prin exces, unele însușiri produc deviațiuni regretabile într'un joc psihic altfel normal. Suficiența este o astfel de însușire, care, profund egoistă, devine și profund comică. Cazul d-lui Dragomirescu prezintă, totuși, și o degrevare reală, deoarece suficiența lui nu se limitează la sineci evadează, crește generoasă, se proiectează peste întreaga literatură română, integrându-se într'o concepție hipertrofică, în care mica noastră țară e considerată ca producătoare a unei generații de uriași capabili de a ține piept tuturor scriitorilor străini; într'o încăerare universală, d. M. Sorbul, de pildă, ar putea arunca fără sforțare Pelionul peste Ossa. Optimism ușor dar și inutil de ironizat întrucât, determinată numai prin raportare, mărimea nu este o noțiune

absolută ci relativă. Prin stabilirea caracterului specific al opticei hipertrofia nu mai are, astfel, inconveniente grave, fiindcă, într'o lume de uriași, raporturile rămân aceleași. E de ajuns să știm că ideile d-lui Dragomirescu se înregistrează pe câteva portative mai sus, pentru ca să le reducem, mintal, la proporțiile lor firești. E drept însă că, alunecând totuși și la hipertrofii de un caracter mai specific, fie în sensul unei bisericuțe literare, fie în sensul mai larg al protecționismului cultural, sistemul d-lui Dragomirescu produce și perturbări mai grave, — accident posibil însă oricui și criticei noastre *discolice*, ca și criticei *eucolice*, pe care o reprezintă d. Dragomirescu cu atâta perseverență. În fața acestei fatalități obștești, talerele preferinței rămân încă egale.

Dacă în ordinea poetică, optica măritoare împinge spre *elefantiază*, în ordinea științifică duce în chip firesc la *știința literaturii*. Uriașul ce se sbătea adineaori în d. M. Sorbul, contopind în el pe Caragiale, Ibsen și Bernstein, se sbate acum în însuș d. Dragomirescu, în concepția căruia o disciplină modestă și o intenție laudabilă iau dintr'odată caracterele definitive ale științii. Recunoaștem necesitatea criticei de a-și raționaliza impresiile și urmărim cu interes toate încercările de a da o siguranță judecăților estetice, dar în faza actuală a acestei discipline rezultatele sunt

atât de puțin importante în cât critica rămâne încă supusă unor variațiuni ce pleacă nu numai dela impresii ci chiar și dela concepții diferite; cavou al experiențelor defuncte, ea e dezarmată în fața noutății, adică tocmai acolo unde ar putea fi mai utilă.

Cu o structură intelectuală prin excelență didactică, practician al analizei, d. Dragomirescu diseacă macabeul literar până în cele mai neînsemnate nervuri; izolând talentul, îl subdivizează în componentele lui infinitezimale; tinerii săi elevi trebuie să fie încântați, descoperind, de pildă, că, în privința intuiției, originalitatea lui Eminescu e *afectivă*, sub raportul conținutului, *deprimantă* ca modalitate, *imaginativă*, sub raportul calității, *ponderată* ca intensitate; că în privința originalității plastice, ea e când *inhibitivă*, când *contemplativă*, când *explozivă* ca tonalitate; cele mai adese *realistă*, uneori *fantastică*, foarte rareori *incizivă*, sub raportul calității; *primitivă*, *artistică* și foarte rar *artificioasă* ca intensitate: schematism scolastic, prin care criticul își închipuie că a determinat valoarea poeziei lui Eminescu. Nu ne ridicăm împotriva schemelor dar le recunoaștem numai o utilitate școlară. Didacticismul nu este științism, decât doar într'o concepție hipertrofică, ce permite d-lui Sorbul de a fi un titan. Etichetarea „originalităților“ sau a figurilor poetice e o anexă inferioară a criticei,

după cum posibilitatea de a distinge un asin-
deton de o hendiadă, o hipalagă de o tmesă e
de un interes subsidiar și pur didactic. Punctul
de greutate al criticei cade în capacitatea de a
percepe emoția estetică, — capacitate variabilă
până la inexistență, în lipsa căreia didacticismul
devine inutil și, prin prezumție, primejdios.

Impotriva hipertrofiei putem, totuși, lupta prin
ironie sau, după cum am spus, prin reducerea
scării; didacticismul reprezintă și el o incontes-
tabilă valoare de cercetare în seminariile de li-
teratură. Ne ridicăm însă cu hotărîre împotriva
excesului de dinamism al unei critice, care nu e,
în realitate, decât un impresionism mascat. Fără
a fi obligată, critica poate fi creatoare de valori
dar a căuta cu orice preț să crezi valori și a-ți
tăia un merit din această îndeletnicire, înseamnă
a lua o poziție primejdioasă, care falsifică ime-
diat instrumentul criticei, imprecis prin sine în-
suși, de oarece dinamismul nu se exercită numai
în sens pozitiv ci și în sens negativ: creațiunea
unor valori nu se face decât pe prețul distrugerii
altora. Intr'o astfel de operație meritul criticului
e, de altminteri, atât de problematic, în cât pre-
ferăm să-l menținem în știință, conștiință și ta-
lent; procedeul duce apoi la rezultate dezast-
troase: antiștiințific, el răpește criticei și calitatea
supremă a obiectivității, înlocuind-o cu un im-

presionism pretențios care, sub etichete didactice, nu ascunde decât atitudini, strategie literară — și resentimente.

1922.

VII

Mihail Dragomirescu, anexe : 1. Institutul de literatură. 2. Rezultatele „criticei științifice“ : d. Sc. Struțeanu și „Legea progresului“. 3. „Ironia“ d-lui Sc. Struțeanu. 4. Epilog : locul crimei.

1. Primim statutul constitutiv al *Institutului de literatură*, pe care intenționează să-l creeze, impunându-l și ca persoană morală, d. Mihail Dragomirescu împreună cu cele câteva mii de studenți ai săi. Acum doi ani primisem tot dela d. Dragomirescu un alt statut al societății *Dacia-Română*, monument de ingeniozitate constructivă, în care, dacă nu ne înșelăm, era vorba de afirmarea primatului culturii românești asupra culturii minorităților. Imaginația fertilă a fondatorului organizase pe hârtie o construcție savantă de societăți culturale centrale, filiale-generatoare și filiale pur și simplu, ce aveau să coprindă ca într'o plasă orașele și plaiurile României Mari,—propilee, la capătul cărora mijia cupola unui minister al culturii, ce s'a și înființat, ce e dreptul, dar în condiții neprevăzute și cu omisiunea propagatorului. Înainte primisem un alt statut de câteva sute de articole al unei asociații de pro-

fesori, prezidată tot de d. Mihail Dragomirescu, cu scopul ca să doteze școlile noastre cu o serie de cărți tip pentru toate materiile. Și cu ocazia *Institutului de literatură*, d. Dragomirescu dovedește acelaș spirit metodic și fertil în resurse: numeroase articole cu divizii și subdivizii, cu aliniate numerotate cu cifre și cu litere ne luminează asupra scopurilor *Institutului* și categoriei membrilor lui. Pentru a da câteva exemple: scopurile asociației sunt numerotate până la litera *j*; membrii institutului sunt: membri directori, activi interni, activi externi, protectori, onorari; iar direcțiile sunt: direcția administrativă și didactică, direcția bibliotecii, direcția studiilor și direcția editurii; — fiecare direcție are trei secții numerotate cu cifre și fiecare secție are trei subsecții numerotate cu litere, — această deocamdată, de oarece „organizarea amănunțită a Institutului se va face printr'un regulament”. Nu putem decât să urăm prosperitate acestui Institut atât de bine împărțit în direcții, secții și subsecții,—rezervându-ne bucuria de a-l și felicita, în ziua când vom citi o pagină frumoasă, ieșită din redactarea tuturor direcțiilor, secțiilor și subsecțiilor reunite în ședință plenară. 1)

1922

---

1) Din activitatea acestui *Institut* n'a ieșit până acum decât câteva *Buletine* cu rezumate de lamentabile discuții literare, ce ar fi câștigat să rămână, ceea ce și erau simple exerciții seminariale. (1928)

2. Din dorința meritoasă de a ne instrui și orienta urmărim, profesional, articolele de critică științifică din *Viitorul* ale d-lui Scarlat Struțeanu, produsul cel mai caracteristic al *Institutului de literatură* al d-lui M. Dragomirescu. Deși nu ne-au satisfăcut în totdeauna sau niciodată, ni-au inspirat totuși admirația pentru rigurozitatea metodelor științifice, de oarece, aplicate de oameni deosebiți, ele dau rezultate identice. Posedând toate cele șapte originalități indispensabile, pentru d. Struțeanu ca și pentru d. M. Dragomirescu, d. M. Sorbul, de pildă, e un „geniu total“ de măsura lui Shakespeare, pe când, împodobit numai cu cinci originalități, d. Talaz, e un „geniu parțial.“ Această identitate a rezultatelor metodelor științifice ne pune în fața unui miracol, întrucât suntem deprinși cu varietatea nesfârșită a părerilor în materie de literatură. E drept că ceea ce prevala până acum în critica științifică era mai mult identitatea rezultatelor, metodele înseși rămânându-ne insesizabile. Abia ultimul articol al d-lui Struțeanu (*Viitorul*, 10, Februarie) despre d. G. Brăescu ne proiectează o lumină asupra cel puțin unuia din metodele criticei științifice.

Citind în prefața volumului *Maiorul Boțan* : „Decât *Legea progresului* n'a scris nimic mai bun autorul *Momentelor* etc.“ d. Struțeanu s'a prins în echivocul frazei, posibil numai celui ce n'a citit nici pe Caragiale, nici pe Brăescu și crezând, deci, că *Legea progresului* e a lui Caragiale și nu

a lui Brăescu, exclamă : „Stai pe loc, Caragiale ! Ai avut noroc că ai scris „**Legea progresului**“ una din cele mai puțin bune dintre schițele tale și că e vorba acolo de un colonel și de un caporal, căci altminteri erai pierdut.“

Critica științifică permite, deci, d-lui Struțeanu să declare că admirabila schiță a lui Brăescu *Legea progresului* e a lui Caragiale, și s'o proclame cu gravitate „ca pe una din cele mai puțin bune ale lui“ — ca și cum ar fi citit-o. Și apoi, insistând, nu-l împiedică să adauge mai departe : „Deaceia singura schiță cu adevărat oazonă a lui Caragiale, **Legea progresului**, deși este inferioară cu mult **Telegramelor** sau **D-lui Goe**, dar prin individualizare a devenit poezie, ceiace n'a reușit d. Brăescu !“ Iată, deci, că *Legea progresului* a devenit poezie prin individualizare, ceiace n'a reușit d. Brăescu — deși *Legea progresului* este a d-lui Brăescu și nu a lui Caragiale : — adică iată-l pe d. Brăescu combătut cu propria sa operă, considerată ca fiind a lui Caragiale ! E rezultatul miraculos al criticei științifice, în care lipsa de conștiință literară pare a fi unul din metode. Și mai paradoxal e faptul că d. Struțeanu a pregătit o lucrare asupra lui Caragiale, probabil după aceleași metode științifice ¹⁾.

---

1) Prezintată ca teză de doctorat d-lui M. Dragomirescu și refuzată de mai multe ori, în urma rândurilor de mai sus, și printr'un amabil paradox, aceaștă lucrare

3 ...Comentariu de altfel inutil, deoarece d. Struțeanu ne declară că și-a scris foiletonul „în bătae de joc“. Luăm act și, pentru a-i da o strălucită satisfacție, îi reproducem pasagiul esențial, prin care caută să tulbure apele :

„Și atunci am ironizat pe călugărul-toreador, care face pe criticul, sau criticul călugărit de contemporani, scriind întregul foileton în bătae de joc. Plecam dela ideea că — *„fiorul epic al luptelor singulare, în care destinul unui neam stă în mușchiul sau viclenia unui singur individ“* — este o **caracterizare** vrednică numai pentru opera unui Caragiale, deși îl țineam de rău pe acesta, prefăcându-mă că schița e a lui Caragiale și nu a lui Brăescu, și arătam că d. Brăescu n'a reușit măcar să scrie o schiță cum e „legea progresului“ inferioară cu mult „Telegramelor“ sau *D-lui Goe*, adică n'a reușit, ceiace călugărul-toreador pretindea că scrisese d. Gh. Brăescu. „Legea progresului“ aceia cu fiorul o scrisese Caragiale, ziceam eu, cealaltă fără fior urma să se înțeleagă dela sine, cine a scris-o, din moment ce figurează în volumul „*Maiorul Boțan*“ al d-lui Gh. Brăescu.

Mai arătam că acea schiță care dă fiorul epic

---

a fost, în sfârșit, acceptată. În aceste condiții am contribuit și noi destul de eficace la o carieră și la îmbogățirea literaturii române cu o considerabilă operă de critică științifică.

dar, pe care, de fapt, n'o scrisese nici Caragiale, nici Brăescu, întrucât schița, de care vorbește călugărul, este proiecția hiperbolică pe ecranul său mental a unui vis dintr'o noapte de insomnie foarte frecventă ratașilor, — ajunge prin individualizarea acestei **caracterizări** la poezie și îl felicitam pe Caragiale, că are în opera lui și un colonel, prefăcându-mă că nu poate fi vorba de Brăescu.

Dar călugărul n'a prins ironia, fiindcă nu e în stare s'o prindă și atunci clepsydra sa mentală, umplându-se de nisip, mă atacă, declarându-mi cu seninătate că „*Legea progresului*“ e a lui Brăescu, nu a lui Caragiale“.

Nu vom aprecia acest gen de interpretare, deoarece dintr'o ipocrizie, pe care ne-o impune o suficientă dezabuzare a scrisului, preferăm față de oricine o atitudine literară. Dinaintea ignoranței surprinse asupra faptului, care, în loc de a se pocăi, devine agresivă și mistificatoare, nu ne vom permite nici o indignare și nici nu vom întrebuița cuvântul propriu. Vom accepta, deci, explicațiile d-lui Struțeanu și-l vom ruga ca pe viitor să fie mai explicit, întrebuițând anumite semne grafice ale ironiei, pentru a ști că, atunci când scrie „*Legea progresului este singura schiță cazonă a lui Caragiale*“, a voit să fie ironic. Nu mai insistăm nici asupra acuzației aduse d-lui Brăescu de a se fi inspirat din cartea „*Căpitanul Ramollo*“, pentru că, de i-am obiecta

că nici n'a văzut-o, căci ar fi știut, altfel, că se numește „Colonelul Ramollot“, d. Struțeanu ne-ar răspunde că a fost iarăși ironic. În fața acestei ironii sistematice și conjugate, indicarea grafică a ironiei devine, hotărît, indispensabilă. Altfel i s'ar întâmpla autorului neplăcerea de a fi învinuit de cititorii ce nu ocolesc expresia plastică, de cumulus neîngăduit al ignoranței, necinstei și impertinenții. Protestând anticipat împotriva oricărei intemperanțe verbale, noi scoatem din cauză persoana, din fericire, numai ironică a d-lui Struțeanu, căruia am prefera să-i atribuim știință, conștiință și cuviință. Ne-am permite, totuși, să constatăm că, în genere, acest cumulus este firesc: necinstea profesională vrea să mascheze ignoranța prin poze științifice, iar impertinența agresivă trage, la urmă, cortina peste această întreagă mizerie umană, desvelită prin gestul brusc al întâmplării ¹⁾.

---

1) Ca referință la ironia d-lui Struțeanu anexăm următoarea scrisoare primită de redacția *Sburătorului*:

„În „Adevărul literar“ dela 5 Martie d. Nicola Iconarul, vorbind despre poetul Théophile de Viau, pomeniște despre prietenia dintre poet și Balzac, prietenie urmată de o ură inexplicabilă. După ce citează câteva rânduri în care Théophile acuză pe Balzac de invidie și dușmănie, autorul articolului face următoarea reflecție:

„Această nedreaptă și exagerată atmosferă, la adresa unuia din cei mai mari romancieri ai Franței, e o dovadă tristă de legăturile de prietenie efemeră dintre spiritele

4. În fiecare Joi d. Struțeanu se învârtește în coloanele *Viitorului* în jurul *Legii progresului*, pentrucă, descoperind-o în fine, voește să ne dovedească cu lux de argumente științifice că n'are nici o valoare. După ce a sfârșit cu dovezile, revine totuși săptămâna următoare pentru a ne-o mai afirma odată. Părerile d-lui Struțeanu asupra *Legii progresului*, asupra d-lui Brăescu sau asupra oricărei chestiuni intră în masa lucrurilor neinteresante. Pe acest teren discuția nu e numai închisă dar n'a fost niciodată deschisă. Insistența cu care d. Struțeanu revine mereu la nefericita *Legea progresului* este, totuși, dovada că obsesia criminalului de a-și revedea locul crimei nu e o legendă.

1922.

---

cele mai alese ale omenirii“.

Balzac, contemporanul lui Théophile de Viau, unul din cei mai mari romancieri ai Franței? Fără îndoială, d. Iconarul confundă pe Guez de Balzac, autorul unui imens număr de scrisori, al celor 77 dizertații, al lui „*Socrate chrétien*“ etc., cu romancierul Honoré de Balzac. E adevărat că trăim în epoca unor ciudate și sistematice confuziuni, dar a transporta pe H. de Balzac în secolul XVII mi se pare o confuzie cu un vădit caracter de enormitate.

D. Iconarul poate însă să fi împrumutat dela d. Struțeanu acel gen bizar de ironie, care constă în a pune pe seamă unui autor opere scrise de un altul“. Ion Bazacliu, elev în Cl. VI, Liceul Alexandru Lahovary, Râmnicul-Vâlcea.

VIII

Mihail Dragomirescu, anexe : 1. Euforia ; 2. „Cel mai mare poet al generației noastre“. 3. „Ritmul vremii“. 4. „Falanga“.

1 . Condițiile de producere a literaturii noastre nu-i sunt favorabile și stimulatoare : ziarele o ignorează sau o înregistrează indiferent între o fraudă și o crimă, între o interpelare și un interview ; revistele îi cer o legitimație de la un critic autentic : politica o disprețuește, deci, iar critica, pentru a-i elibera la urmă un permis de circulație valabil numai într'o singură circumscripție literară, îi scrutează bănuitor intențiile. Jetonul de prezență la „Institutul de literatură“ deschide ușa „științii literaturii“ dar închide pentru totdeauna ghișeurile *Vieții Românești* și ale sucursalelor ei din presa literară bucureșteană. Suflet umilit, scriitorul român bate cu obidă la toate ușile criticei oficiale, cumpănindu-se între „genialitatea integrală“ a d-lui Mihail Dragomirescu și cooperativă intelectuală ieșeană. Când, în urma numeroaselor examene de ortodoxie, obe-

diență și devotament, a fost, în sfârșit, primit în cadrele regulate ale unei armii, devenit brusc intolerant, unica grijă a scriitorului român este de a sta de pază la metereze pentru a împiedica intrarea altor tinere talente.

În ceiace privește pretinsa „criză literară“, pesimismul tinerilor negatori ai generațiilor noi se lovește, din fericire, de „euforia“ magnifică a d-lui Mihail Dragomirescu, după care generația noastră nu e o generație de sacrificiu, ci o generație de biruitori; în fața descurajării anticipate, excelentul critic fâlfâie flamura beatitudinii naționale.

De când nu mai exportăm grâu, avem datoria de a exporta genii; în materie literară, avem valută forte; în teatru, de pildă, d. Dragomirescu trage asupra Parisului și a Londrei, fără acoperire de altfel, cecul Sorbul, la paritatea aurului; intrată mai recent în „știința literaturii“, deviza Victor Eftimiu suferă doar o depreciere minimă de câteva puncte; în roman cecul Sadoveanu și Rebreanu iar în poezie cecul Gregorian și Talaz sunt, de asemenea, la aceeași paritate a aurului. Dulce euforie! O licoare divină ni se strecoară prin vine. O intinerire faustiană ne desțeleneste mădularele, forțe proaspete ne gâlgăie în piepturile răscolite! Aer, aer, lumină! Ce harpe eoliene ne farmecă deodată urechile extaziate? ce euritmie de forme grațioase ne hipnotizează privirile? Miracol al „științei litera-

turii“, mulțumită căreia, umiliți de atâți impostori, intrăm în circuitul vieții universale ca un principiu fecund și regenerator!

2. Aspectul întrunirii S. S. R. dela 14 Februarie 1926 merită să fie fixat în câteva rânduri. Ședința promitea să fie și furtunoasă și interesată; furtunoasă, prin prealabila amputare a societății de mai mult de jumătate din membrii săi; interesată, prin noul procedeu al distribuirii premiilor pe calea votului universal...

Furtunoasă, totuși, ședința n'a fost: în fața campaniei de presă și a prezenței decise a victimelor recalcitrante, comitetul și-a amânat soluția discutabilă. Căci trebuie să amintim, că pe baza unei hotărâri anterioare, luate de puțini ca de obicei, cei vreo trei sute de membri ai societății au fost trecuți sub un riguros control, de către d. Gh. Adamescu sub raportul stilului și compoziției și de d. Nichifor Crainic sub raportul ortodoxiei; pe cei scăpați de sub acest control, autorul piesei „*Pe aici nu se trece*“, d. Mircea Dem. Rădulescu i-a oprit în drum pentru a fi pipăiți de d. Dragomirescu de genialitate și examinați sub raportul cotizației la *Institutul de literatură*. E de prisos să spunem că nu împărtășim punctul de vedere al comitetului, deoarece o societate de scriitori nu are un caracter academic ci unul pur profesional. Cum nu se găsesc doi scriitori, care să-și recunoască talentul, cri-

teriul valorii literare este neaplicabil și de s'ar face, totuși, apel la el, nu s'ar putea pune decât la admiterea în societate, când d. Mircea Dem. Rădulescu trebuia să se ațină cu paloșul infalibil al gustului său literar. Odată admis, nu e logic ca scriitorul să fie evacuat decât pe prețul infamiei din paradisul artificial al unei societăți, în care, de e întreprinzător, se poate ocupa cu plasarea de bilete de loterie, cu organizare de baluri, cu încasarea de împrumuturi sau premii și cu obținerea unui post permanent în sânul comitetului. Nici în privința noului procedeu al distribuirii premiilor prin votul adunării generale nu ne putem ralia la decizia comitetului. Ședința de la 14 Februarie ne-a dovedit, până la evidență, ineficacitatea unui sistem, prin care valorile estetice sunt lăsate la discreția complicităților de cafenea. O singură părere competentă și matură valorează mai mult decât aranjamentul pe bază de camaraderie sau de reciprocitate a unor oameni fără puncte fixe de orientare în materie literară sau pur și simplu cinici.

Ne mai rămâne să fixăm în câteva rânduri și aspectul sălii dominate dela început de prezența unui confrate, venit așa cum îi șade omului mai bine la întruniri și pornit pe discursuri ne-realizate, deoarece, împiedicat la limbă, omul nu reușia decât să schițeze gesturile sughițate ale neuitatului cetățean caragialesc. La urmă, din

tumult, s'a desfăcut ca o muzică suavă și glasul d-lui Dragomirescu, propunând, firește, o listă de candidați brevetați de Institutul d-sale de literatură, din șirul cărora n'am desprins decât doar numele d-lui „Corneliu Moldovanu, cel mai mare poet al generației noastre“. Nu putem, totuși, învinui pe d. Mihail Dragomirescu că a venit în situația veselului său confrate, deoarece, de parte de a fi fost „potrivit“, cum îi șade omului mai bine la întruniri, domnia sa, dimpotrivă, își întocmise lista deacasă în urma, probabil, a unei adânci scufundări estetice în opera unui atât de reprezentativ poet al generației noastre.

3. Nici nu s'ar putea să nu privim decât cu simpatie *Ritmul vremii*, o revistă de tineri poeți și prozatori, cei mai mulți din personalul *Institutului* d-lui Dragomirescu, care, cu sacrificii desigur, întrețin focul sacru al literaturii și se pun, ca să zicem așa, în ritmul vremii. O simpatie atât de legitimă și atât de dovedită, de altfel, în multiple împrejurări față de tinerime pălește însă dinaintea simpatiei, pe care ne-o inspiră personalitatea mult mai interesantă a d-lui Mihail Dragomirescu, inspiratorul acestei reviste ca și al altora. Când ți-e mai amară viața, când desperezi de tine și de alții, o pagină a acestui critic te înviorează prin inepuizabilul ei optimism. Cu oricât scepticism am privi forțele noastre creatoare, dispoziția euforică te cucerește, când îl auzi pe

entuziastul nostru critic protestând împotriva pretensei crize literare: „In ce an, exclamă cu vigoare domnia sa, au putut apărea poeți în proză de valoare scriitoarei noi Gina Sandri, nuveliști ca Adrian Hurmuz, poeți ca Radu Gyr și N. Milcu, prozatori ca George Dumitrescu?“

În fața acestei apostrofe fără replică, nu le mai rămâne dușmanilor dinăuntru decât s'o rupă de fugă de pe câmpul de luptă; iar când, încordându-se și mai mult, d. Dragomirescu își cheamă în ajutor și rezervele Dragoslavilor și Mândrilor, și își pune în linie de bătaie și artileria grea a lui „Sorbul“ și „Talaz“, atunci în neputința de a mai rezista unei astfel de impetuozități și dușmanii din afară ai neamului nostru sunt siliți să ne recunoască supremația literară și culturală și să ceară grația vieții, *pollice verso*. Răposatul poet Nicoleanu credea că are gât de sticlă și, de vremea ce-o credea, trebuie să-l și fi avut. D. Dragomirescu se proclamă șeful unei „școli noi“, care a răsturnat curente și scriitori, întronând pontificatul literar al debonarei sale persoane și, fiindcă o crede, trebuie să fie așa. Toți cei ce văd în domnia sa expresia lipsei de emotivitate, a belferismului, a ignoranței, a platitudinii de cugetare și a incapacității de a face acordul între subiect și predicat, — sunt, prin urmare, niște calomniatori. În realitate, d. Dragomirescu are gât de sticlă, a produs „contra-curentul estetic“ și cu o reală competență în

materie de stil se ocupă de „exema“ stilistică a altora ¹⁾.

1926.

1) Un tânăr scriitor prezentându-se cu niște traduceri pentru editura Casei Scoalelor, d. Dragomirescu i-a ținut un discurs asupra condițiilor literare ce se impun acestei edituri, rezumându-le astfel :

— Condițiile noastre de stil, așadar, *este...*

În acest *este*, îl găsim pe d. Dragomirescu, în întregime : — victimă a solicismului perpetuu și a prolixității emfaticе. Cu aceste însușiri d. Dragomirescu e indicat să se ocupe de stilul altora (în Viitorul „*Exema literară*“) cu severitate și să ne expună condițiile stilului frumos, care, după d. Dragomirescu, *este...* Dar de ce să mai arătăm care *este* aceste condițiuni!? Cităm din însuși d. Dragomirescu definiția medicală a exemei : „Este destul să se știe că la „persoanele nevropatice“ sau atinse de „scrofule“ și „artritisism“, exema se manifestă ca niște pete mai mici sau mai mari de culoare trandafirie sau purpurie, care astfel aduc o variațiune în culoarea firească a pielii“.

Oportunitatea acestei definiții științifice îmi aduce aminte de fostul meu profesor de filozofie la liceu care, voind să ne explice ce este o *noțiune*, și, luându-și ca exemplu un *copac*, ne-a aruncat următoarea întrebare patetică :

— Știți, de sigur, ce e un copac ?

A fost de ajuns ca un elev din fundul clasei să-l întrerupă :

— Eu nu știu.

pentru ca filozoful nostru să se piardă în considerații, explicații și definiții de o oportunitate egală cu definiția exemei a d-lui M. Dragomirescu, căci, fie-ne permis și nouă a ne rezuma — condițiile de stil și de limbă ale unui scriitor *este* sau, mai bine, sunt subsidiare talentului sau chiar numai bunului simț.

4. Deși apare de trei luni și nu ne cruță prilejul răspunsului prin atacuri destul de repetate, n'am înregistrat, totuși, până acum existența *Falangei* decât o singură dată, prin prezența a patru greșeli de acord gramatical într'o singură frază¹⁾. De am trecut-o sub tăcere, n'am făcut-o din diplomația tăcerii sistematice, care poate fi numai politica struțului, ci din considerații, pe care găsim nimerit să le precizăm. În ceiace privește pe

---

1) Iată acea notă :

„A apărut *Falanga*, „organ de luptă a generației noi“ — adică al asistenților dela Universitate ai d-lui M. Dragomirescu... Pentru a vedea cum luptă această generație vom reproduce numai câteva rânduri : „Alții lucrează din culise și, prin bani și minciuni, din înălțimea, la care i-a aruncat fariseismul și disprețul neamului, asmut mercenari să dea în cei care *i* se par că ar putea să *li* se pună înainte și falsifică ierarhia valorilor cu banul, pentru care *n'au* muncit. *E* alt vrășmaș; și „*Falanga*“ *îi* va da răsplata“. Articolul se intitulează „*Vrășmașii noștri*“, deși, în realitate, unicul dușman al d-lui M. Dragomirescu a fost și va rămâne pururi gramatica română, de oarece într'o singură frază găsim patru greșeli de acord“.

Și pentru a nu se crede că avem de-a face cu simple inadvertențe, reproducem și din ultimul articol al d-lui Dragomirescu din *Falanga*, No. 34 din 15 Februarie 1928 : „Primul fapt este că revista *Falanga*, în care au fost relevate stilul incalificabil, pe care-l întrebuințează etc.“ „Membrii comisiei *atrage* atenția“ etc. „În privința fabelei, editorul *le* prezintă publicului, *le* lasă la apreciere etc“.

tinerii colaboratori ai *Falangei*, de nu reținem nici chiar faptul că, în genere, atacurile lor nu prezintă condițiile minime de cuviință și de expresie literară pentru a face posibilă o discuție nu putem însă uita dependența lor materială față de „estetica integrală“, ce ne oprește de a-i considera ca oamenii liberi și răspunzători de opiniile lor; când excesul de zel are o echivalență bugetară, el nu mai poate fi luat în considerație. Mai rămâne, firește, d. Dragomirescu, a cărui intemperanță verbală, a cărui lipsă de proprietate a termenilor întrebuiți se destinde mai mult ca oricând: dar, cu brațele încrucișate, declarăm că d. Dragomirescu e invincibil. De treizeci de ani d-sa înfruntă toate intemperiiile publicistice noastre și, deși are încă nesiguranța în privința acordului și se clatină în simpla interpretare a *Somnoroaselor păsărele*, nimic nu-l dezarmează, întrucât pentru d-sa luptă toți marii răposați din *Câmpiile Elizee*, ostași postumi ai „esteticei integrale“, iar în paginile *Falangei* le-giunea pseudonimelor sale. Ce am mai putea răspunde, de pildă, lui Conta, care laudă în *Empireu* acțiunea *Falangei* sau lui Caragiale, care mă insultă prin dezorientarea stilistică a d-lui Dragomirescu? Ce am mai putea răspunde, de pildă, d-lui Radu Bucov, pseudonimul d-lui M. Dragomirescu, ce-și exprimă săptămânal admirația pentru d. Dragomirescu, în timp ce pe noi „ne pune în spirt?“ Lupta ar fi inegală: pentru

a nu ieși zdrobiți dintr'o încăerare cu forțe superioare, preferăm să-i acordăm d-lui Dragomirescu toate libertățile verbale pe care bine voește să și le ia, mulțumiți că-și ia numai atâtea.

1927.

IX

M. Dragomirescu, anexe: 1. „Știința literaturii“ și „Somnoroase păsărele“. 2. Iarăși locul crimei. 3. „Mihalache“.

1. Din cercetarea, pe care am făcut-o în *Evoluția criticei literare asupra Esteticei integrale* reiese cu evidență că, după o analiză de treizeci de pagini aplicată cu cele mai savante metode poeziei de câteva strofe *Somnoroase păsărele*, d. M. Dragomirescu dovedește că n'a înțeles sensul ei elementar. În zeci de pagini d. Dragomirescu s'a străduit să arate anume că Eminescu a urât „păsărelelor“ „noapte bună“, că a zis „florilor“ „dormi în pace“ — „Dorm și florile 'n grădină, Dormi în pace“ era, de altfel, o imposibilitate gramaticală) — și „lebedei“ „să-i fie îngerii aproape, somnul dulce“ — cu alte cuvinte, n'a înțeles că „noaptea bună“, „fie-ți îngerii aproape, somnul dulce“ se adresează iubitei și nu păsărelelor, florilor și lebedei (lebadă cu îngeri la căpătâi !); că toate tablourile naturii n'au nici o valoare în sine, ci numai valoarea de sugestie prin raportare la ființa iubită — asupra căreia poetul ar

voi să reverse toată liniștea naturii. — Cum nu există la noi constrângere în fața evidenței și cum arta tăcerii este foarte grea, tocmai pentru că nu are ce răspunde, d. M. Dragomirescu răspunde prin *Viitorul...* Verbal și dilatoriu, răspunsul d-sale este inacceptabil., căci nu importă „faima critică“ a autorului, nici ce i-a scris „iubitul său fost student d. N. N. Manolescu“, nici interpretarea, pe care a dat-o C. Dobrogeanu-Gherea *Luceafărului*, nici cea a lui Aron Densușianu asupra *Scrisorii III*, nici înțelesul poeziei *Mortua est*, nici cazul lui Cervantes și al lui Don Quijote, nici atâtea ocoliri, din care reiese evident că d. Dragomirescu este, în realitate, tot atât de convins ca și mine că „estetica integrală“ nu l'a ajutat să înțeleagă sensul elementar al unei poezii atât de elementare. Importă numai acest *sens* scos pe baza textului. Nu importă, așa dar, dacă d. Dragomirescu cunoaște sau nu gramatica; e sigur însă că Eminescu o cunoștea și când a scris „*dorm și florile 'n grădină, dormi în pace*“ nu putea săvârși erori de acord. Mă refer, deci, numai la un text precis; nu mă folosesc de toate celelalte argumente de bun simț sau de elementară percepție estetică, de oarece pe acest teren e probabil că nu ne-am putea întâlni. Iată pentru ce este inacceptabilă teoria d-sale că, întrucât „însuși poetul n'a făcut să pomenească numele iubitei, am îndreptat exclamația lui nu cătră o ființă în care omul Eminescu va fi avut vreun

interes sentimental, ci cătră ființa lumii întregi“. După ce d. Dragomirescu a colaborat sub forma „criticei active“ cu d. Gregorian și Talaz, după ce a rectificat părerile răposaților din Câmpiile Elizee asupra persoanei sale, credem că nu e admisibil să colaboreze și cu Eminescu, făcându-l să ignoreze legile acordului gramatical, fără a mai aminti și de cele ale sensului estetic. Căci atunci când d. Dragomirescu se întreabă ca încheiere : „Când e mai frumoasă poezia lui Eminescu, când o trivalizează adresând-o iubitei sau, dincontra, când lași să planeze misterul exclamației asupra lumii învăluite de farmecul nopții?“ — discuția, după cum am mai spus, nu e posibilă pe terenul estetic, unde lipsa de receptivitate estetică sau reaua credință pot susține absurdul, dar e posibilă pe terenul gramatical : măcar în fața acestei evidențe materiale se impune constrângerea și, când ești surprins într'o astfel de ignoranță, o lași mai domol și cu „estetică integrală“ și cu intemperanța verbală.

Pentru a scăpa de lipsa de acord din „dorm și florile 'n grădină, dormi în pace“, într'o ultimă interpretare, d. Dragomirescu voește să rupă aderența exclamărilor „Noapte bună“, „Dormi în pace“, „Fie-ți îngerii aproape, somnul dulce“ de restul strofei și să le îndrepte, în chip nedeterminat, probabil, naturii. Că și această interpretare este inexactă nu ne vom da osteneala s'o discutăm,

pentru că nu întreprindem o controversă estetică ci una pur materială. Ne vom mărgini numai să dovedim că nu aceasta e interpretarea din *Știința literaturii*, în care găsim la pagina 106 tălmăcirea în proză a versurilor „Dorm și florile 'n grădină, dormi în pace“ prin „Florile în grădină dorm—în liniște să doarmă“ — ceea ce dovedește că „dormi“ în chiar interpretarea d-lui Dragomirescu se raportează la „flori“ (cu greșală de acord) și nu „naturii“, cum ar voi să susțină acum pentru a salva gramatica; iar la pag. 215 arată textual că Eminescu urează păsărelelor „noapte bună“, florilor „să doarmă în pace!“ și lebedei „să-i fie îngerii aproape, somnul dulce“ — iar mai departe afirmă categoric că poetul „i-a chemat pe îngeri să străjuească somnul lebedelor“ — prin urmare, nu mai poate fi nici o îndoială că refrenele aderează cu strofa chiar în interpretarea d-lui Dragomirescu din *știința literaturii* și că insuficiența exegeziei lui estetice este dovedită prin fapte materiale evidente și nu prin aproximații de gust.

2. De obsesiunea d-lui Struțeanu cu privire la *Legea progresului* suferă astăzi și d. Dragomirescu. Chestiunea *Somnoroaselor păsărele* s'a închis din chiar momentul ridicării ei: căci nu poate exista om în condiții normale să nu recunoască dovada irecuzabilă a incapacității „estetice integrale“ de a suplini gustul

literar și chiar simpla înțelegere literară și să nu priceapă că „noapte bună“, „dormi în pace“, „somnul dulce“ etc., se adresează iubitei și nu florilor sau lebedelor. De aproape două luni, deși tot atât de convins ca oricine de acest lucru, d. Dragomirescu ține, totuși, să arate că nu cunoaște constrângerea în fața evidenței; în nenumărate notițe și articole publicate în *Falanga* și reproduse apoi în *Viitorul*, d-sa se încearcă să facă fel de fel de diversiuni, cu bonomie, cu indulgență, cu aroganță, cu superioritate și, când crezi că a isprăvit, mustrarea de conștiință îl aduce din nou la *Somnoroase păsărele*, pentru a se întreba de n'ar fi mai estetic o interpretare pan-teistică, — deși Eminescu n'a luat avizul în această privință și a „criticei active“, — sau pentru a teoretiza asupra celor trei feluri de a înțelege, din care d-sa își rezervă, negreșit, pe cel de al treilea fel, ce nu ține seamă de text.

N'avem nici o dorință de a intra în polemici inutile cu d. Dragomirescu în aceste chestiuni: notăm și de data aceasta numai obsesia criminalului de a veni fără răgaz la locul crimei, ce se dovedește, după cum am mai spus, a nu fi numai o temă literară, ci un fapt științific.

3. Inscriem în fruntea acestor rânduri lapidarul cuvânt de „Mihalache“, nu din dorința de a afirma o familiaritate, pe care n'o avem și pe care, de altfel, n'o practicăm față de nimeni.

cu atât mai mult n'o facem pentru a știrbi ceva din prestigiul unui critic, pe a cărui autoritate o socotim un bun național. În numeroasele sale articole, d. Dragomirescu se intitulează însă singur „Mihalache“ și ține să se fixeze în conștiința publică în formula nedefinită încă a „mihalachismului“; nu-i putem, deci, refuza să-l numim cum se numește singur și să-l ajutăm și noi la precizarea noțiunii „mihalachismului“ măcar în unul din aspectele sale. O facem cu atât mai bucuros, cu cât pornim dela o vie simpatie față de domnia sa și ținem chiar să dezaprobăm în mod public toate violențele, cu care presa îl acopere aproape zilnic; fără prezența domniei sale în atâtea comitete și comisii, la cinematografe sau la teatru, la Casa Școalelor sau la Institut, la Universitate sau la foiletonul *Viitorului*, literatura română ar fi lipsită de una din expresiile sale cele mai pitorești și tinerimea de o colaborație, pe care o credem indispensabilă. În aceste rânduri, de altfel, nu ne preocupă după cum am mai spus, analiza noțiunii atât de complexă a „mihalachismului“, ci numai elucidarea unui nou aspect. Căci l-ai fi putut crede pe d. Dragomirescu robul „științei literaturii“ și al „individului psihofizic“, pe când, în realitate, domnia sa s'a dovedit în foiletoanele ultime ale *Viitorului* și ca un poet capabil a ne aduce vești din lumea transcendentă. Prin pana sa inspirată, aflăm, așa, dar, preocupările postume ale marilor

noștri dispăruți: în câmpiile Elizee, pe care d. Dragomirescu le bate în voe, cu toți se întrețin exclusiv de îndeletnicirile literare ale criticului nostru. De cum se văd, Caragiale, Delavrancea, Vlahuță sau Duiliu Zamfirescu se apostrofează în stil elegant: „Al dracului, Mihalache! Ați auzit ce-a făcut Mihalache? Bravo Mihalache“ — și, după aceste interpelări preliminare, fiecare începe să-l preamărească pe erou în una din multiplele sale manifestări; aristocraticul Duiliu Zamfirescu ni-l urmărește pas cu pas în agitata lui activitate cotidiană, în care numai călătoriile în tramvai formează un moment de repaos în dauna propășirii literaturii noastre. Până și mult causticul Chendi a capitulat și el; repudiindu-și credințele antume, se dedă acum la o vie propagandă mihalachistă. Mihalachismul a pacificat, astfel, raiul și a înfrățit pe răposați într'o admirație comună; putem, deci, spera că forța lui de reconciliație se va întinde și asupra celor vii și că, în curând, vom avea bucuria de a-i simți salubrele-i binefaceri.

1926.

X

M. Dragomirescu, anexe: 1. D. M. Dragomirescu și *Istoria literaturii române contemporane*. 2. D. Sc. Struțeanu și *Istoria literaturii române contemporane*. 3. D. Caracostea și *Istoria literaturii române contemporane*. 4. D. Caracostea și sinteza de mâne. 5. Iarăși D. Caracostea. 6. Heautontimorumenos.

1. D. Mihail Dragomirescu care, după cum se știe, a înălțat critica la rangul de știință și prezidează un institut destinat anume stabilirii exacte a valorilor literare și a porțiunilor de genialitate creatoare ce intră în operele tinerilor noștri scriitori, afectează atitudinea de a nu fi citit *Istoria literaturii române contemporane* și articolele din *Sburătorul* în legătură cu ea; D. Dragomirescu e liber să-mi citească lucrarea sau nu, important e numai că, sub proprie iscălitură sau sub diverse pseudonime, d. Dragomirescu a scris până acum împotriva acestei cărți o duzină de articole. Iată acum procedeul paradoxal pe care-l întrebuițează pentru acest scop:

Sub titlul de „*A doua obiectivitate neobrăzată a d-lui E. Lovinescu*“, d. M. Dragomirescu scrie

în Nr. 8 al *Falangei*: „Auzim că în noul volum din așa numită „*Istoria literaturii române în secolul XX*“ (căci cartea nu ne-a căzut încă în mână), că d. E. Lovinescu se plânge în fața publicului, ce-l citește, de epitetul de „obiectivitate neobrăzată“, pe care i l-a dat *Falanga*“. Urmează apoi un articol de două coloane, al cărui ton se poate bănuși numai din titlu, și al cărui scop e de a dovedi că epitetul mi se cuvine. D. M. Dragomirescu scrie, așa dar, articole despre ceiace a auzit că ași fi spus eu în cartea mea — care „nu i-a căzut încă în mână“..., și care, în realitate, nu menționează nici existența *Falangei*, necum aprecierile ei oricare ar fi. Articolul întreg este, prin urmare, lipsit de obiect.

Felul acesta de polemică a fost transformat, de altfel, într'un procedeu sistematic. „Aud, scrie d. Dragomirescu într'un articol din No. 12 al *Falangei*, aud — fiindcă ultimul număr din *Sburătorul* nu mi-a căzut în mână — că d. E. Lovinescu se plânge în ultimul timp că de o parte a publicisticii a fost desconsiderat“. Și urmează un articol de două coloane pentru a da motivele acestei „desconsiderări“ — deși numărul din *Sburătorul* „care nu i-a căzut în mână“, ca și oricare alt număr din *Sburătorul*, nu conține nimic din ceiace pretinde d sa că „a auzit“ că ar conține. Sau în alt articol: „Mi se raportează că d. E. Lovinescu n'ar fi vrând să răspundă la

adevărurile *Falangei* din pricină că ea ar fi bugetară... Să presupunem că lucrurile ar fi așa cum le încondeiază d. E. Lovinescu : ce câștigă însă d-sa din punctul de vedere al adevărurilor teoretice în discuție?... Și numai slăbănoșii intelectuali recurg la asemenea mijloace când e vorba de discuție serioasă“. Așa dar i-s'a raportat d-lui Dragomirescu că eu m'am ocupat de natura bugetară a *Falangei* !... Când ? unde ? Nici odată nu m'a interesat natura mijloacelor de existență a *Falangei* sau a oricărei alte reviste... Cel mai urban răspuns ce-l putem, deci, da articolului d-lui Dragomirescu este că n'are obiect și vizează afirmații inexistente...

Iată, deci, metodele obiective ale criticei științifice : „mi s'a spus că“, „am auzit că“, „mi s'a raportat că“ — și tot ce „i s'a spus“ e de domeniul fanteziei ; pe o astfel de caneva imaginară, d. Dragomirescu scrie apoi articole de polemică într'un stil personal. În acelaș ton i s'ar putea răspunde : „aud că d. Dragomirescu în ultimul său articol, ce nu mi-a căzut în mâini, a renunțat la principiile „științii literaturii“, sau : „mi se raportează că d. Dragomirescu a recunoscut, însfârșit, că în *Somnoroase păsărele* ingerii nu mai vin la căpătâiul lebedelor ca să le străjuiască somnul“, — pe când, în realitate, d. Dragomirescu este tot atât de ferm în chestiunea științii literaturii și tot atât de sigur că

îngerii străjuiesc somnul lebedelor. Insinuarea ar fi cu atât mai calomnioasă cu cât într'un ultim număr din *Falanga* d. Dragomirescu scrie următoarele: „Numai ignoranța acestor idei și mai cu seamă neputința de a le pipăi în *concreto*, i-a putut da acestui Rădulescu-Niger al criticei curajul să bagatelizeze pe Caragiale, să facă pe Coșbuc plagiator, să înjosească pe Eminescu în capodopere ca *Somnoroase păsărele...*“ Prin urmare, după ce am bagatelizat pe Caragiale, am făcut plagiator pe Coșbuc, iată că l'am înjosit și pe Eminescu pentru a-l fi apărat de pretenția d-lui Dragomirescu de a fi adus îngerii la căpătâiul lebedelor și de a nu fi cunoscut acordul gramatical!...

Dar se va întreba cititorul ce legătură poate fi între d. Rădulescu-Niger și mine, care, în definitiv, după același d. Dragomirescu, sunt un corupător al tinerimii, un exponent frenetic al exemei moderniste și simboliste, un gongorist? Răspunsul ni-l dă tot d. Dragomirescu, admiratorul lui *Niță Galantomul* și al lui *Mitu Boerul*: „D. Rădulescu-Niger are fond dar n'are formă; d. E. Lovinescu are formă dar n'are fond“. De unde: Rădulescu-Niger — E. Lovinescu, tot așa după cum un om cu picioare și fără mâni ar fi identic cu vecinul său, care ar avea mâni dar n'ar avea și picioare...

Cu aceste procedee științifice și cu această

logică era firesc ca d. Dragomirescu să atace lipsa de obiectivitate a *Istoriei literaturii române contemporane*, care nu i-a căzut încă în mână...

2. Ar fi să-l despoiem pe d. Struțeanu de un drept firesc, de nu l'am așeza îndată după maestrul său d. M. Dragomirescu, deși originalitatea interpretării *Somnoroaselor păsărele* e cu mult întrecută de comentariul *Legei progresului* a d-lui Brăescu. Nu ne gândim, desigur, să revenim nici asupra acestei chestiuni, care constituie unica îndreptățire a prezenței d-lui Struțeanu într'o istorie a literaturii române, nici asupra resurselor intelectuale și literare, de care, ca în tot ce a scris, dă dovadă și în articolul său „*Evoluția criticei contemporane sau critica evolutivă a d-lui E. Lovinescu*”. Din smoala în care fierbe, acest specialist al operei lui Caragiale și campion al științei literaturii mă învinuește însă de pasiune pamfletară și mi se substitue pentru a-mi fixa, cu metode științifice, locul ce mi se cuvine în evoluția criticei noastre și pe care din discreție l'am lăsat liber în opera mea, s'a scoborît, totuși, până la d. Struțeanu. „Când își adună în volum articolele și studiile — scrie d-sa anume — renunță la multe din ele. Iată, spre pildă, nu găsim în bibliografia d-lui E. Lovinescu, prezentată chiar de d-sa, nici un fel de indicațiune asupra seriei de articole, în care Coșbuc era înfățișat ca un plagiator ordinar, articole publi-

cate în primele numere din „*Sburătorul*“. De unde se vede că metodologia d-lui Struțeanu a rămas tot la vechea formulă a lipsei de conștiință profesională, de oarece articolele, în care Coșbuc era înfățișat ca „un plagiator ordinar“, sunt adunate în volumul de *Critice* III. Și ceva mai departe d. Struțeanu adaugă : „Nu găsim iarăși nimic din ditirambele închinat acum vre-o 15 ani unui mare scriitor „Pădeanu“, care se impusese atenției sale contemplative“... Necrologul în chestiune se află în *Critice* V și, pentru a vedea de ce „ditirambe“ e vorba și întrucât priveam pe Vasile Pădeanu ca „mare scriitor“, iată câteva rânduri ce dau tonul articolului meu de acum șapte ani. „Fără artă, cu mult prozaism în expresie, fără lirism, cântecele lui simple conțineau totuși o idee poetică și uneori o „poantă“. Sfiiciunea sa ca și genul cam învechit al formei poetice îl înlăturau din calea altora... Știa și suferia... Nu-l voi mai vedea, deci, urcând la mine cu buzunarul plin de versuri inofensive“... Iată „ditirambele“, cu care tratam pe acest „mare scriitor“... chiar în momentul morții lui, — dar, mai ales, iată procedeele științifice, cu care d. Struțeanu voește să înlocuiască lipsa mea de obiectivitate. Este, așa dar, o mare pierdere de vreme și chiar un fel de întinare de a ne fi oprit la această mizerie umană.

3. Nu știm cum am netezi, lărgi, albi această

foae de hârtie destul de netedă, destul de largă, destul de albă, pentru a face loc d-lui Caracostea, care, deși dușman al „științii literaturii“ d-lui M. Dragomirescu, este atletul unei alte „științe a literaturii“ tot atât de monumentată — căci odată cu d-sa se deschid perspectivele și orizonturile : orice bagatelă devine o „importantă problemă bogată în urmări“, eroii lui Galaction se integrează în antropogeografia sud-est europeană, trecerea popei Tonea peste Dunăre se explică prin studiul lui Iagic asupra Dunării din *Archiv für slavische Philologie*, visul băetanului Stoicea din *Moara lui Călifar* prin studiile lui Farinelli și „ale docentului vienez dr. St. Hock“ ; totul ia proporții considerabile, devine „excepțional“, „mai complicat decât s’ar părea“ ; totul e privit „genetic“ și prin „straturi de experiență“ ; totul e „primordial“ sau numai „îndeosebi de interesant“ ; cu d. Caracostea intră pateticul, bombasticul, doctoralul, vidul solemn sud-est european și vest-european, Teodosie din Târnava și vestitul patriarh Evtimie, Murko și profesorul berlinez R. M. Meyer, ura împotriva diletantismului și necesitatea „constituirii noiei discipline literare în armonie, pe deoparte, cu starea actuală a științelor morale, pe de alta cu cerințele speciale ale literaturii ca știință“ — cu d. Caracostea intră un articol sau douzeci și cinci, în serie, toată știința vieneză și berlineză, filologia romanică și „o lungă pregătire est-europeană, slavă în primul

rând apoi bizantină“, fără a mai pomeni și de bizantinismul aplicat ; iată dece nu știm cum am netezi, lărgi și albi această foaie de hârtie, destul de netedă, destul de largă, destul de încăpătoare pentru a primi pe d. Caracostea, deschizător de vaste perspective și sămănător de mari probleme rămase totdeauna fără soluție...

Pregătire inutilă, de oarece, în chip neașteptat, în primele două articole din seria sa *De la critică la pamflet sau Loviturile domnului E. Lovinescu* — (*Contesa cerșetoare sau Mortul în trăsură*) din *Adevărul literar*, d. Caracostea a ținut să mă umilească cu umilința sa : în loc să mă facă punctul de plecare al unui ciclu de „vaste probleme“ și să nu mă pună în lumina unor perspective sud-est-europene, în loc să mă integreze în antropogeografia peninsulei balcanice, și să-mi umilească ignoranța tratând despre influența hesichaștilor sau citându-ne vre-o „însemnată lucrare a profesorului berlinez R. M. Meyer“ — d. Caracostea a preferat să-și părăsească impozanta-i armură științifică pentru a ni se prezenta sub modesta haină a impresionismului ; pentru astfel de umile fantezii critice nu e însă nevoie nici de „perspective“, nici de „probleme vaste“, nici de docentul vienez dr. St. Hock, nici de Farinelli, nici de vestitul patriarh Evtimie, nici de scăderea ortodoxiei dela începutul veacului XVI încoace, nu e nevoie să fii nici slavist, nici bizantin, nici să dai „autoritatea necesară studiilor literare“,

nici să ai „înțelegere genetică“, sau competență în problemele personalității Traco-Ilirilor, — se cere doar un lucru cu totul neînsemnat : talentul literar, adică o perversitate, de care d. Caracostea e cu totul strein.

Dar dacă talentul nu-i obligator și, în afară de aceasta, e un element impalpabil, asupra căruia discuția nu poate avea un caracter concludent, în articolele d-lui Caracostea sunt și afirmații ce dezonorează logica și-i precizează capacitatea de obiectivitate. Așa, de pildă, citând o frază a mea asupra d-lui Brătescu-Voinești, prin care contestam că s'ar putea recunoaște acestui scriitor „atributul măreției“, d. Caracostea o pune în contradicție cu o altă frază a mea scrisă cu cincisprezece ani înainte : „Eroii d-lui Brătescu-Voinești au suflet mare. Ei sunt ca acei albatroși împiedicați în mers de aripele lor prea mari, despre care vorbea Baudelaire : „*ses ailes de géant l'empêchent de marcher*“. Și din această „contradiție“, critica „științifică“ a d-lui Caracostea trage concluzii categorice relativ la critica „impresionistă“. Dar dacă, în loc de fi mari, în sens de nobleță și dezinteresare, eroii d-lui Brătescu-Voinești ar fi fost, de pildă, scelerați, atunci după logica d-lui Caracostea, d. Brătescu-Voinești ar fi un scriitor „scelerat“, tot așa după cum, din faptul că d. Caracostea, eroul meu favorit, e un suflet măreț și sublim chiar, ar urma

că eu însumi sunt un scriitor „sublim“. Iată deci soliditatea de argumentare a d-lui Caracostea lăsat la propriile sale puteri.

În cel de-al doilea articol d. Caracostea pune tot atât de nefericit chestiunea „conștiinții profesionale“. Metoda obiectivă a criticei sale științifice îi îngăduie să mă asimileze sub raportul „necinstei profesionale“ cu d. Struțeanu. Este vorba anume de o baladă asupra lui Mișu, despre care aș fi afirmat într'un articol din *Flacăra* din 1915, că n'a fost culeasă de Alecsandri, pe când d. Caracostea dovedește că a fost, în realitate, culeasă însă sub alt titlu. Iată acum concluziile, pe care d-sa le scoate din acest fapt: „Se face, astfel, dovada evidentă că d. E. Lovinescu nu se dă înapoi dela cea mai îndrăzneată dintre inovațiile metodice: cea de a face ca „intuiția“ să premerge lecturii și să te dispenseze de ea. Când, deci, azi, triumfător, acelaș critic scrie în *Sburătorul* din Decembrie 1926 despre un tânăr, care ar fi săvârșit ceva asemănător, că e un „simbol al necinstei profesionale“ și că „în orice țară din lume demascarea unei astfel de evidențe l'ar fi scos pe d. Struțeanu din publicistică“, acesta ar putea răspunde:

— Maestre, Brăescu al meu o floare la ureche pe lângă Alecsandri al dumitale!“

Să fie oare cazurile identice și logica d-lui Caracostea să aibă caracterul obiectivității ști-

ințifice, pe care o cere cu atâta superioritate altora ? Iată cum stau lucrurile. N'am colecția *Flacării* din 1915 ; în articolul asupra poeziei populare adunat în 1916 în volumul de *Critice IV*, inadvertența, de care pomenește d. Caracostea, nu există ; admit totuși că ar exista în revistă. Ce rezultă însă de aici ? Rezultă că într'un moment dat mi-a scăpat din vedere faptul că una din legendele lui Mihai a fost culeasă de Alecsandri sub titlul de *Ștefăniță-Vodă*. Un fapt de ignoranță, — dar nu e unicul ; numărul lucrurilor, pe care nu le cunosc, este incomensurabil : nu cunosc, de pildă, nimic din influența hesihaștilor, nici despre vestitul patriarh Evtimie, nu cunosc operele docentului vienez dr. St. Hock, nici chiar articolul lui Iagic din *Archiv für slavische Philologie* ; este tocmai rolul doctului, doctissimului d. Caracostea să-mi îndrepte erorile și să-mi deschidă perspectivele literaturilor vest-europene și sudesteuropene. Dar acesta e oare și cazul d-lui Struțeanu ? Pentru a nu știu câtea oară îl reamintesc : având a recensa un volum al lui Brăescu, acest publicist necinstit s'a pus să diserteze asupra unei schițe din volum, *Legea progresului*, pe care, atribuind-o lui Caragiale, s'a apucat s'o aprecieze : „Deaceia singura schiță cu adevărat cazonă a lui Caragiale, *Legea progresului*, deși inferioară cu mult *Telegramelor* sau *D-lui Goe*, dar prin individualizare a devenit poezie, ceiace n'a reușit d. Brăescu“. Cu alte cu-

vinte, importanța faptului nu stă în ignoranța existenței *Legei progresului*, ci în aceea că d. Struțeanu își dădea aerul de a o fi citit, că îi fixa valoarea relativă în opera lui Caragiale și că zdrobia pe Brăescu cu propria sa schiță!... Chiar pentru critica științifică și metoda genetică a d-lui Caracostea — și fără alte referințe la fatalul profesor berlinez R. M. Meyer — situația este cu totul alta și epitetul „necinstei profesionale“ se întoarce spre cel ce-și crede îngăduit să facă astfel de apropieri.

Că în al treilea articol d. Caracostea își reia adevărata sa personalitate, nu e de mirat, dar nu mai intră în cadrul notelor de față, limitat numai la chestiunea obiectivității. E firesc ca d. Caracostea să se prezinte pe sine în vastele perspective ale istoriei literare, arătându-se ca pe unul „dintre cei dintâiu care au luptat să valorifice atât proza cât și poezia nouă“. Era de prisos: de două zeci de ani ziarele, revistele, librăriile sunt pline de activitatea d-lui Caracostea; cunoaștem toate articolele și numeroasele volume, prin care acțiunea sa este împletită cu însuș mersul literaturii române... În această privință suntem de acord cu domnia sa și ne putem chiar revendica meritul de a fi contribuit și noi, după măsura puterilor, la fixarea măreței sale fizionomii vest europene și sudesteuropene și, dacă în interpretarea unora din frazele sale istorice am căzut alături, n'am făcut-o decât din lipsă

de perspicacitate. Nu buna voință ne-a lipsit, ci însăși lumina personalității sale ne-a orbit.

4. Era de prevăzut că d. Caracostea nu se va putea menține în meschinele cadre a trei articole; dornic de orizonturi vaste și de perspective infinite, geniul său pindaric nu se putea să nu-și ia sborul spre înalte considerații asupra destinului literaturii noastre, pe care, de altfel, le-a prezis sau chiar determinat. După o rodnică activitate de douăzeci de ani, d. Caracostea se află pe acea înălțime a străduinții sale, în care recapitulările, sintezele și mulțumirea de sine sunt legitime; cum n'avem altă ambiție decât de a i-le populariza, le reproducem în esență. Il prezentăm, deci, și noi cititorilor, cu tot respectul cuvenit precursorilor pe acest atlet al modernismului, care, uns de untdelemnul luptătorilor antici și, stropit de noroaele tuturor arenelor literare, a dus lupta sfântă a învinsilor până la biruința de astăzi. Căci d. Caracostea este unul din rarii, dacă nu chiar unicul critic, care, „hotărât“, „răspicat“, a intrevăzut dela începutul activității sale „direcția de dezvoltare a literaturii noastre și problema esențială a zilei de mâine“, și a fixat încă din 1914, „sinteza literaturii de mâine“... în literatura ortodoxă a lui Galaction. Faptul de a fi descoperit talentul lui Galaction în 1914, adică după ce fusese supravalorificat în mai toate revistele și, mai ales, în

mai toate ziarele democrate românești, din România mică încă, în care d. Galaction își plimba cotidian nevoile dar mai ales duhul evanghelic al iubirii de oameni ce începe cu sine, ar putea părea generației neștiutoare de astăzi un fapt lipsit de virtute civică; în realitate, el decurgea dintr'o perspicacitate și bărbăție unică. „Am simțit, dintr'un început, toată noutatea și adâncimea acestui scriitor, ne arată deci cu o legitimă satisfacție d. Caracostea. Faptul de a fi vorbit, cum am vorbit la 1914..., era un fapt conștient revoluționar și-i prevedeam urmările îndepărtate. Am luat asupra-mi toate riscurile și loviturile și am rămas constant în părerile mele. Când au fost contestate, le-am apărat“. Generațiile noi vor trebui să-și aducă, așadar, aminte cu recunoștință de luptele eroice ale d-lui Caracostea pentru literatura modernistă a lui Galaction, când, cu ajutorul docentului vienez dr. Hock, al lui Farinelli, al fatalului „profesor berlinez Rudolf M. Meyer“, cu articolul lui Iagic din *Archiv für slavische Philologie*, cu Teodosie din Târnava, cu patriarhul Evfimie, cu Murko, cu Weselowsky, cu slăbirea ortodoxiei dela începutul veacului XVI ne explica visul băetanului Stoicea sau cazul de conștiință al papei Tonia și se războia pentru modernismul sud-est european al lui Galaction, în care după ce „*arunca ochi de vultur și porunci de mâna a doua*“, boerul Rovin exclama ca în *Maitre de forges* :

— *Tecla mea, copiii mei, casa mea!*

Și aceste generații vor mai trebui să privească rănile glorioase ale d-lui Caracostea cu respectul cuvenit munceniei voluntare, căci, vorba martirului „jertfa lui va fi... „bogată în urmări“ pentru modernismul... ortodox al literaturii române!

5. E, în adevăr, supărător că nu pot convinge pe d. Caracostea și de propria sa importanță și de străduința, pe care, dintr'o sinceră admirație, mi-o dau, pentru a o face evidentă și altora. Numai pentru a i-o dovedi încăodată, mă ostenesc de a-i semnala și ultimul său articol din *Adevărul literar*, intitulat „*D. Lovinescu nu se revizuește*“. Din el, ca și cum n'ar ști-o de mult, cititorul poate afla că de douăzeci de ani d. Caracostea și-a pus problema creării „criticei moderniste române“ și, de n'a bănuit până acum, mai poate afla că în micile sale colachii din *Vieța nouă*, în timp ce d. Densusianu scria *symbolism, simbolist, simbol* d. Caracostea „punea accentul pe cuvintele: *modern, estetic-modernist și modernism*, pe care le sublinia în momentele hotărâtoare“. Adică, probabil, totdeauna, de oarece tot ce spune d. Caracostea este hotărâtor. Deși ar fi crezut că simbolul nu se confundă cu simbolismul, cititorul va mai afla de simbolismul nuvelei *Moara lui Călifar*, din pricină că în ea „simbolul capătă în proza noastră dreptul de cetățenie, după cum cu „*Noaptea de Decembre* își dovedea

Indreptățirea în poezie“. Câștigarea acestui drept e cu atât mai meritoasă cu cât se efectuează în țara *Mioriței*... Dar oricât s'ar părea că sub forma umilă a apărării, de care nu mai are nevoie, d. Caracostea nu lucrează decât pentru a-și fixa locul istoric în dezvoltarea literaturii române și evoluția sa în cadrul evoluției problemelor ce i s'au impus ca cerințe ale zilei de azi și de mâine, oricât s'ar părea că se contemplă în oglinzile paralele ale trecutului și viitorului — atitudinea sa este în realitate sub meritul său. D. Caracostea nu mai are nevoie să-și arate actele de vechime ale modernismului său ortodox; pentru cine scrie „sburături antirevizuiste“ și crează cuvinte ca „sburătură, a sburături, sburaturism, și sburaturist“, sau ca „d. Sincronescu“, dovada estetismului și a modernismului e făcută fără necesitatea altor hârtii de familie. Tot astfel, d. Caracostea își depreciază singur marile sale însușiri, când caută să le justifice prin comparații inferioare situației sale unice, așa, de pildă, când vrea, oarecum, să se scuze de a fi citat într'un singur articol pe Farinelli, Rudolf M. Meyer, dr. St. Hock, Murko, Brückner, Iagic, Dietrich, etc., etc., dovedind că în *Istoria civilizației române moderne*, am citat și eu pe Weselowsky, Tughan-Baranovschi, Plekhanov, etc., și că, prin urmare, sunt tot atât de sud-est european ca și domnia-sa, D. Caracostea se devalorifică în mod evident a cita câțiva scriitori ruși într'un capitol, în care

se tratează despre starea socială a Rusiei este o datorie elementară lipsită de orice merit; a cita însă articolul lui Iagic asupra Dunării din *Archiv für slavische Philologie*, atunci când popa Tonea trece Dunărea la Cladova, sau a explica visul băetanului Stoicea prin studiile lui Farinelli, ale docentului vienez dr. St. Hock sau ale lui Dietrich este însă o poziție unică de o măreție indiscutabilă. Soarta mea e să apăr această unicitate chiar împotriva încercărilor d-lui Caracostea de a se solidariza în comparații ce nu-l pot decât micșora. Pentru prestigiul literelor noastre, geniul său trebuie să rămână în impunătoarea sa izolare.

1926.

6. Pentru a rămâne încă în linia discuțiilor în jurul *Istoriei literaturii române* amintim că o revistă sămănătoristă din Craiova observă cu oportunitate că *Evoluția poeziei lirice* a întâmpinat mai multă rezistență din partea poezilor moderniști decât din partea poezilor sămănătorști. Exact, fenomenul acestei adevărate „trahison des clercs“ a poezilor moderniști intră în plasa unor considerații mai generale, asupra cărora voim să ne oprim câteva momente din pur interes psihologic.

După ce am sfârșit ultima pagină a *Evoluției poeziei lirice* și am făcut numărătoarea poezilor

studiați sau numai citați, am înscris numărul de 250 la pasivul a tot atâtor nemulțumiri, nu din indicațiuni ocazionale ci pe baza unei experiențe mult mai vechi. Nemulțumirea oricărui scriitor principial neînțeles se agravează de data aceasta și prin faptul că scriitorul e studiat într'o totalitate; nemulțumirea pe motivul judecării însine pururi deficitară, se multiplică, astfel, prin 250 de raportări la alți 250 de scriitori. Omul și-ar putea suporta condițiunea de n'ar fi tulburat de demonul comparației, de oarece nefericirea individuală nu se hrănește atât din propria-i sevă cât din fericirea reală sau iluzorie a altora. O carte, în care sălășluiesc 250 de poeți, e prin definiție o închisoare irespirabilă; valorile se ciocnesc, vanitățile se măsoară cu ochi scrutători, epitetele se compară, citațiile se cântăresc și totul se învâluie într'o atmosferă de suspiciune. Vecinătățile jignesc; mulțumiți la rigoare cu felul cum au fost apreciați, unii poeți sufăr prin toate fibrele susceptibilității din însumarea lor în categorii sau specii poetice ce li se par dăunătoare; tot ce e la vecin are aerul unei supravalorificări și al unei insulte personale; adjectivul strălucește mai mult și citatul e mai expresiv. Pe fire invizibile de paianjen, acidă, nemulțumirea circulă hrănindu-se din seva tuturor comparațiilor, din care amorul propriu suferă. Nemulțumirea individuală este, astfel, sporită prin reflexul a două sute cincizeci de oglinzi paralele...

Dar dacă nemulțumirea e, în mod firesc, principală, ea nu e și omogenă ci crește sau se degradează după mobile psihologice aparent paradoxale. Așa, de pildă, ea nu crește proporțional cu distanța și eterogeneitatea ci cu apropierea și omogeneitatea... Diferența poate produce ură, după cum a afirmat un mare scriitor, dar această ură e de cele mai multe ori pur teoretică și inoperantă. Pe un critic ce susține că „nu există un vers modernist valabil“ nu-l poți „urî“, de oarece te simți departe de el cu veacuri; trăind în planuri deosebite, cu orice viteză ar porni, e cu neputință să se găsească în spațiu un punct de contact. În aceste condiții „ura“ nu poate fi decât transcendentală. Pentru a fi activă, ea trebuie să se producă între substanțe relativ omogene și e cu atât mai eficace cu cât omogeneitatea e mai înaintată, fără a ajunge, totuși, la identitate. Se poate afirma, deci, împotriva lui Stendhal, că nu diferențele mari produc „ura“ (*différence engendre haine*) ci numai diferențele mici, nuanțele, și că „ura“ e cu atât mai energetică cu cât aceste nuanțe sunt mai insesizabile.

La lumina acestor considerații de ordin psihologic, ce e de mirare că nu morții din cimitirul sămănătorist s'au ridicat împotriva *Evoluției poeziei lirice* ci înșiși poeții moderniști? În chipul cel mai firesc am văzut, așa dar, poeți, în a căror flacără am suflat ani de zile pentru a le-o

infiripa sau poeți de aceeași parte a baricadei, ce ar fi trebuit să-și găsească în lucrarea mea singura justificare teoretică întreprinsă până acum a propriei lor poezii, declarând pasional că „spiritul *Evoluției poeziei lirice* e fundamental greșit“, preferând o sinucidere într'o conflagrație universală decât să se vadă într'un capitol considerat inconfortabil sau decât să zărească un epitet mai strălucitor la vecin... De pe urma acestei psihologii, de altfel în ordinea lucrurilor, în loc de a se solidariza la postul de datorie împotriva inamicului comun, d-nii Tudor Arghezi, Ion Barbu, F. Aderca, Perpessicius, N. Davidescu etc., adică forțele cele mai autentice ale modernismului român, se subminează sau se lasă subminați iar unii s'au și încăerat în jurul *Evoluției poeziei lirice*, pe a cărei primă pagină ași putea scri :

— *Heautontimorumenos !*

1928.

XI

1. H. Sanielevici. 2. Anexă: d. Sanielevici, stejar.

1. D. Sanielevici mi-a inspirat în totdeauna o admirație amestecată cu spaimă. E un om ce-ți citește în față: din unghiul cefalic, din lumina ochilor, din podoaba capilară sau din simpla galbă a craniului, surprinde erori ancestrale, groaznice împerecheri de rase, calculând cum în fiecare din noi indogermanul se încrucișează în dozări savante cu semitul, turanul cu arabul, mongolul cu negrul. Aberațiile sexuale ale strămoșilor nu mai au, astfel, nici o taină pentru d-sa, așa că, sgduiți în solidaritatea cu morții iubiți, plecăm ochii: de aici, admirație dar și spaimă. Pasiunea antropologică a scriitorului nu se oprește, de altfel, numai la experimente asupra cunoscuților ci îi incendiază, cel puțin pe jumătate, și critica literară. Ciocul blond al d-lui D. Pătrășcanu, ochii albaștri ai d-lui M. Sadoveanu sau părul negru ca pana corbului al lui Vlahuță devin elemente esențiale de investigație critică. Litera-

tura este una din expresiile sufletului colectiv al popoarelor dar ele nu au unitatea cu care se prezintă în aparență ci cuprind în structura lor multiple amestecuri, ce nu scapă ochiului perspicace al d-lui Sanielevici. Pentru a-și confirma, de pildă, teoria clasicismului de proveniență exclusiv germanică (*homo europaeus*, producător de clasicism și epopee), el nu se împiedică de Corneille, Racine, Lafontaine sau Molière; constatându-le o origină nord-estică, din regiunile cu o populație blondă și înaltă, ei sunt eliminați din literatura mediteranienilor; tot așa și *Iliada* e produsul cuceritorilor blonzi veniți din nord. Rasa explică, deci, în trăsături generale creațiunile artistice ale popoarelor și în haosul ei, d. Sanielevici își proiectează lumina lui arbitrară; iată pentru ce nu numai filiațiunea autentică, ci și sensul nebăgat în seamă dar sugestiv al ciocului blond al d-lui Pătrășcanu sau al ochilor albaștri ai domnului Sadoveanu devin factori de valorificare estetică.

Rasa determină numai aptitudini generale pentru clasicism și epopee, pentru realism didactic sau pentru lirism și romantism dar indicațiile ei sunt insuficiente; nu-i de ajuns să știm că Delavrancea avea buze rășfrânte, păr blond și creț, că Vla-huță era un brachicefal vestasiatic; trebuie să știm și ce mâncau. Reducem, desigur, problema la elementul ei ultim, dar cititorul a înțeles că,

În afară de psihologia de rasă, critica trebuie să porceadă și dela concepția materialistă a lui Marx; nu-i destul să cunoaștem psihologia diferențială a oamenilor blonzi sau brunți, ci și interesele economice ce hotărăsc variațiile literare. Producție de clasă socială, literatura este și o armă de luptă. Nimeni nu scrie din imperativul categoric al unei emotivități specifice, al unei inspirații de sine stătătoare, ci din impulsivitatea inconștientă sau voluntară a unei clase sociale îndestulate sau flămânde. Continuând pe Gherea, d. Sanielevici explică, deci, literatura română nu numai prin cioc sau ochi albaștri ci și prin proveniența socială a scriitorilor: *Sămănătorul* devine, astfel, în concepția criticului „organul alianței burgheziei liberale cu mica burghezime rurală”; inofensiva nuvelă *Ion Ursu* a d-lui Sadoveanu e „fructul alianței între Nicolae Filipescu și d. Nicolae Iorga”; Vlahuță e „reprezentantul tipic al intelectualilor micii burghezii, cărora alianța cu lipitorile statului trebuia să le dea acces la banchetul neproductivei noastre oligarhii”. Această concepție materialistă devine și mai evidentă în analiza mobilelor, care au îndemnat pe factorii noștri răspunzători de a împinge țara în vârtoarea războiului mondial: „Liberalii și conservatorii-naționaliști, scrie d. Sanielevici, au intrat în războiul de frica penetrației capitalului german... Brătianu a vrut războiul pentru a *menține*. Take Ionescu pentru a *dărâma* zidul pro-

tecționist". Subordonând fenomenul estetic pigmentului, ciocului sau interesului de clasă, era fatal ca d. Sanielevici să reducă și marele probleme naționale la chestiuni economice, fără să se gândească o clipă că au fost Români, care au cerut războiul din simpla aspirație spre un ideal național, căci într'o astfel de concepție materialistă factorul ideologic este înlăturat cu totul.

Psihologia diferențială a raselor și concepția materialistă aplicate literaturii au dat destul câmp liber talentului polemic și iubitor de idei generale al d-lui Sanielevici pentru a-i crea o personalitate, pe care egocentrismul i-o leagă într'un fascicol solid. Din tot ce scrie și din tot ce iace vorbește d. Sanielevici radiază o imensă încredere în sine: articolele lui sunt momente culturale, revista *Curentul nou* a produs o revoluție literară, cartea asupra biologiei mamiferelor, ce va apare în străinătate, după o muncă titanică a douăzeci de ani, va răsturna datele științei biologice. Și în timp ce auzim sau citim aceste lucruri, cu admirație și spaimă, zărim în ochii vișători ai criticului galerele rațiunii navigând spre zări misterioase...

1922.

2. Nu de mult, după o scurtă convorbire, rupându-se brusc din lianele chestiunilor cotidiene, d. H. Sanielevici s'a năpustit asupra interlocutorului său :

— Dumneata nici nu știi pe cine ai dinaintea d-tale.

Interlocutorul făcu un pas îndărăt.

— Pe cel mai mare geniu, pe care l'a produs solul țării noastre. Trei luni dela apariția cărții mele franceze asupra *Mamiferelor*, când se va spune în streinătate România, se va înțelege Sanielevici și când se va spune Sanielevici, se va înțelege România.

Cum nu-l cunoștea destul de bine, prima intenție a interlocutorului fu de a striga: *săriți, ajutor!* Numai prezența altor persoane i-au putut reda sentimentul siguranței personale. Primejdia, de altfel, era iluzorie; de nu i-ar fi sărit inima din loc în melancolicii ochi orientali ai d-lui Sanielevici el ar fi putut urmări fantomele pirandelliene ale unei conștiințe multiple; pe Iisus Christos predicând lângă lacul Tiberiadei, pe Apostoli hrănindu-se cu lăcuste în deșerturile Iudeei, pe Iuliu Cezar trecând Rubiconul, pe Napoleon smulgându-și coroana din mâna Papei, pe Mikadoul zeificat, în fața căruia supușii își fac hara-kiri, pe „cel mai elegant mânuitor al prozei române științifice“, atingând o perfecție „pe care nimeni până acum în țara românească n'a atins'o“. Era, deci, fatal ca d. Sanielevici să ajungă a ne încarna și țara în ochii străinătății — cu toate că, după apariția în franțuzește a *Științii literaturii*, locul îi va fi aprig disputat de d. Mihail Dragomirescu.

Deși ar fi fost tot atât de legitim să-și închipue că este un vas mirin sau o statueta de Tanagra, în prefața ultimului său volum *Noi probleme literare, politice, sociale*, d. Sanielevici preferă să ni se prezinte sub forma unui viguros stejar năpădit de cuscută :

— „Parazitul naibii, mormăi ca pentru sine d. Sanielevici devenit stejar, după ce mă sugere și mă acopere și se rățoește cu dimensiunile mele, mă mai vorbește și de rău ! Așa mi-a fost dat mie, de când mă știu : să știu o lume de vietăți pe umerii mei. Nu mă plâng de ederă, căreia îi servesc doar de sprijin : nu mă plâng nici de vâsc, căruia îi dau numai apă și săruri, iar hrana și-o fabrică singur, dând frunze, flori și fructe ; ba chiar paraziti cățărători am hrănit și hrănesc destui : critici, economiști, sociologi de tot felul : *că am de unde... E vorba veche : din fărămiturile risipite de un mare creator, multe mediocrități își fac reputații...*“

Oricât i-ar veni cititorului să strige : *săriți, ajutor !* el e invitat să nu se sperie căci, în alte privinți, d. Sanielevici nu face nimănui vreun rău.

XII

1. D. D. D. Pătrășcanu. 2. Anexă: Moartea unui gen literar sau genealogia d-lui D. Pătrășcanu.

1. D. D. Pătrășcanu nu mai e în vârtejul actualității, ci, ca un înțelept, stă liniștit într'un colț de umbră, adâncit într'o carte, în mijlocul naturii, pe care, ca și Caragiale, a zugrăvit-o rar. Gustă astfel o liniște bine câștigată, de oarece a muncit pentru țară, în a cărei temelie posteritatea va găsi și piatra pusă de el cu atâta trudă și discreție. Deși a fugit de sgomot, sgomotul l'a căutat, totuș, pentru că sunt lucruri ce nu se pot săvârși decât cu svonul celor o sută de guri ale presei, care nu puteau să nu ne povestească gesturile și vorbele memorabile ale d-lui Pătrășcanu.

Vremea acțiunii a trecut însă mai repede poate decât doria energia neistovită a eroului nostru. Din cerul tulbure s'a lăsat porumbelul păcii peste binefăcătoarea lui activitate. Astăzi nu i se mai aude glasul apostolic și nu i se mai citește proza

vehementă. Un vâl de discreție s'a lăsat peste energia ce fierbea neobosită în matca ei. Dovedind că știe să și tacă, pentru unii, d. Pătrășcanu a devenit și mai mare în tăcere decât în vorbire, întrucât tăcerea unui om guraliv e impresionantă prin sine însăși.

Intr'un colț înverzit al naturii, meditează, așa dar, după cum am spus, la schimbările firii omenеști și la vicisitudinile istoriei. Și cum în sufletul lui nu poate încăpea amărăciunea, după febrilitatea acțiunii, e bucuros de a fi fost redat cugețării, pentruca, după asumarea greutății răspunderilor politice, să cunoască, în sfârșit, și binefacerea meditației la destinele actuale și viitoare ale neamului românesc, pe care le-a prevăzut atât de exact, și bucuria senină a creației literare.

Fiind vorba de literatură, constatăm din ultimul său volum, *Candidat fără noroc*, că d. Pătrășcanu nu cade în eroarea de a fi un artist, deoarece refuză să cunoască truda cuvântului rar și armonia frazelor cadențate și să sufere chinul absurd al formei. Reclamând forțe, ce ar putea fi întrebuițate aiure mai cu folos, e inutil și chiar imoral să potrivești cuvinte și să rotunjești propoziții pentru urechile rafinate. Dragostea excesivă a formei duce la căutarea unei voluptăți vinovate, pe care, auster, d. Pătrășcanu o disprețuește pentru a nu jertfi perversității simțurilor. Simplitatea sa vine din nepăsarea

filozofică față de ornament a omului ce se teme de învinuirea frivolității. Neliterare, operele sale au, totuși, un *umor* descălicat de dincolo de cuvinte, din observație și din misterul talentului de a însufleți și de a comunica. Nu e un satiric în genul Ioni Caragiale și nu are nici observația incisivă, nici arta lui; e un umorist ce a explorat domeniul ridicolului, vast, ce e dreptul, dar greu de sondat și fixat sub forma artei. În *Candidat fără noroc* d. Pătrășcanu nu și-a găsit însă nici verva, nici umorul obișnuit. Aventurile electorale ale lui Ionică Lucan nu ne interesează, deși din pitorescul alegerilor noastre, scriitorul avea de unde culege boaba neprețuită a ridicolului ¹⁾.

---

1) Curba descendentă a literaturii d-lui Pătrășcanu se accentuează în *Domnu Nae, scene din vremea ocupației*. Scrise în timpul ocupației, când se credea, deci, în biruința germană, cu o încăpăținare vrednică de o cauză mai bună, schițele au fost păstrate intacte: umorul, de altfel, puțin inventiv al povestitorului, se îndreaptă asupra a to ce s'a realizat apoi. Intrucât, de pildă, poate fi ridicol bietul Domnu Nae, când susține că vor veni în Europa un milion de americani — când, de fapt, au sosit două; sau că vor veni aeroplanelle franceze dela Salonic, când aceste aeroplanelle au și sosit? Tot domnu Nae a prevăzut mai bine în credulitatea lui generoasă, decât d. deputat Veveriță în încăpăținarea lui maniacă. Toate insultele, pe care le putea arunca țării un om cuprins de o subită demență în momentul când își credea prevederile biruitoare, — toate aceste insulte aduse sentimentului național au fost menținute, deși palmuite de brutala desmințire a

Una din schițele acestui volum smulsă din vămășagul neutralității noastre nu are mai mult umor deși, în ciocnirea atâtor pasiuni și interese, comicul a fost, și aici abundent. D. Pătrășcanu nu l'a văzut poate din lipsa perspectivei timpului. Pentru a-l ajuta puțin îi vom schița pe unul din eroii războiului.

Numele eroului nu are nici o însemnătate, dar e important să știm numai că ar fi dorit să se cheme Veveriță și așa îl vom numi și noi. Un democrat, firește, și prin naștere și prin idei. Cum însă democrația adevărată nu urăște decât pe strămoșii.., altora, adică pe strămoșii autentici, cu hârtii, cu privilegii și mai ales cu distincții sufletești, pe ai săi, îi caută cu febrilitate, și când i se pare că descopere în trecutul îndepărtat vre-un boer mare, nu numai nu-l tăgăduște ca pe un dușman ce a pus un semn sigur în șiragul unei ascendențe nesigure, ci dimpotrivă îl îmbră-

---

evenimentelor. Nimic nu l'a schimbat pe d. Pătrășcanu ; e omul lui Horațiu, pe care ruinile cerului nu l'ar clătina. Hotărît, avem caractere ; și aici este însă cazul de a regreta că astfel de forțe nu găesc o întrebuintare mai fericită. — Ofensându-ne sentimentele naționale, cartea d-lui Pătrășcanu nu ne poate despăgubi prin nimic altceva. Lipsit de invenție, istovit de orice umor, cu o evidentă imitare a manierii lui Caragiale din *Momente*, fără compoziție, și mai ales fără stil, *Domnu Nae*, are un slab contact cu literatura.

țișează ca pe o moaște sfântă. Cu acest sentiment eroul nostru a descoperit că e din linia strălucită a lui Veveriță și democratismul lui a prins și patina timpului.

O cultură mijlocie ce duce la o catedră secundară din provincie, cu ceva literatură franceză și cu unele broșuri roșii în anii studenției, ar fi încheiat povestea vieții lui Veveriță, dacă democrația n'ar dovedi putere de adaptare. Forțe prea șubrede în deslănțuirea valorilor sociale, indivizii trebuie să se întovărășească, pentruca prin unire să poată sguđui inerția cosmică și să poată „ajunge“. Încă de pe băncile școlii, tânărul Veveriță a înțeles acest principiu al devenirii universale, strângându-se cu mai mulți prieteni în jurul unui profet socialist, a străbătut, astfel, frumoasa epocă de idealism și de biciuire a societății burgheze, deoarece idealismul e drumul cel mai lung dar și cel mai sigur ce duce la beneficiile vieții, apostazia plătindu-se ca un sacrificiu, deși, de fapt, poate fi numai un calcul. Iată pentruce, în ziua când marele profet socialist a devenit un împărțitor de bunuri lumesti, idealistii de odinioară au ajuns profesori universitari, deputați, directori de bancă... Veveriță a ajuns numai deputat și, cum a fi deputat nu înseamnă decât atât cât poți scoate dintr'o situație, care e numai o posibilitate, cariera lui Veveriță părea că se va încheia în tăcere. Opt ani personalitatea lui estompându-se în

discreție, glasul lui Veveriță nu s'a auzit în parlament.

Dupăcum într'un tăciune stins ațipește, totuși, o flacăra care ar putea incendia o pădure, în om ațipesc puteri latente în stare să răstoarne așezarea universului, ce așteaptă numai lovitura de clește a soartei, care uneori nu vine niciodată, iar alteori foarte târziu. Pentru Veveriță, războiul mondial a fost lovitura de clește a soartei...

Războiul a aruncat multe figuri din umbră în primul plan al atenției noastre.. Mai întâi pirații corupției germane, politicianii, directorii de ziare vândute, moneda mărunță a ziariștilor stipendiați pentru servicii limitate ; apoi oamenii politici de concepții hotărâte, dela imperativul categoric al lui P. P. Carp și până la arivismul desperat al d-lui Virgil Arion, dela ideosincrasia d-lui C. Stere și până la feudalismul lui Lupu Costake. Războiul ne-a aruncat pe scenă inconștiența senilă a Mitropolitului primat sau smerenia creștină a lui Galaction, autorul „*Chemării*“ către soldații dela Mărășești, flori ale corupției timpurilor noastre sau fantome ale Bizanțului ; spirit de intrigă fanariotă sau lipsă totală de patriotism ; fanatism megaloman sau versatilitate decadentă. Războiul a aruncat pe scenă sumbre figuri de trădători sau iluminați apostoli ai unei concepții hotărâte, oameni ticăloși sau numai

primejdioși. În cuptorul de patimi și de interese al celor doi ani s'au făurit, astfel, monștri și eroi de o parte și de alta a sârmei ghimpate. Mulți s'au încărcat de hulă, de ură, de dispreț; unul singur ne-a descrețit frunțile, întrucât n'a trădat, nu s'a vândut, n'a lucrat în numele unei concepții, — ci s'a revărsat în atâtea vorbe și discursuri și a făcut atâtea gesturi disproportionale cu rostul său — încât s'a pus într'o situație bine cuvântată de umoriști: e d. deputat Veveriță, pe care-l recomandăm d-lui Pătrășcanu spre a-l fixa în schițele sale.

Deși prietenia unui „om mare“ e o binefacere a zeilor, pe care Veveriță a simțit-o de altfel, poate fi uneori și o nenorocire, deoarece nu există o nenorocire mai mare decât ridicolul. Nimic nu îndreptăția, de pildă, germanofilia lui Veveriță, întrucât nu cunoaște o vorbă nemțească, n'are nici urma unei culturi germane, nici vre-o concepție politică deosebită: ori cui, de altfel, îi era îngăduit să devină dar cu măsură; unui profesor de istorie i se cuvenia chiar o îndoită rezervă, de oarece era vorba de idealul nostru național. Veveriță a devenit, totuși, filogerman cu frenezia dervișilor urlători. În necuvântătorul deputat ce-și făcuse o carieră din discreție, s'a ridicat dintr'o dată zăgazarile tăcerii, lăsând să curgă șuvoaiele vorbirii, spre preamărirea cascei germane. Privind cu admirație „trupele imperiale“

ce treceau pe Calea Victoriei, el striga patetic către trecători :

— *Uite, Doamnă ! Uite cum merg... De aștia ne trebuia nouă ca să pună ordine în țară... Asta e, domnule, civilizație !...*

Sufoca omul de entuziasmul apostolilor în țara gentililor. Doi ani Veveriță a făcut, astfel, pe cântărețul pumnului german, blestemând politica criminală a țării, complotând împotriva regelui și făcând declarații de amor Kaizerului...

— *Să mergem, domnule, la Berlin, să-i cădem în genunchi ca să ne ierte... să-i sărutăm picioarele ca să ne trimeată pe unul din fiii lui pe tronul țării. Dar n'o să ne ierte, domnule, n'o să ne ierte ! Suntem atât de ticăloși...*

Ocupația germană impunând totuși o înfrânare și limitând posibilitățile intemperanței verbale, până la sosirea armistițiului elocința lui Veveriță s'a risipit numai cu trecătorii de pe stradă, cu prietenii și prin cluburile politice. Sunt în oameni rezerve nebănuite, puteri, pe care le crezi sleite, pânăce țîșnesc dintr'odată mai violente, virgine, reînoid miracolul omenesc.

Abia acum avea să vină cel mai epic spectacol ; când va schița aventurile acestui nou „candidat fără noroc“, d. Pătrășcanu nu va uita intrarea triumfală în Iași a lui Veveriță, atitudinea lui cuceritoare, încarnarea într'insul a unei răzburnări imanente... Iașii i se păreau refugiul con-

rupției și al crimei ce trebuia trecut prin focul ispășirii. Când îl ruga vre-un prieten să-i mijlocească un „ausweis“ de întoacere acasă, Veveriță isbucnia :

— *Dar de ce să te mai întorci, domnule ? Războiul ai vrut, războiul ai avut ! Rămâi deci aici, unde te-au adus păcatele...*

Cum nu venise la Iași decât în urma unui ordin de serviciu, omul ridica din umeri. Când vedea vreun invalid, târându-se în cărje pe strada Lăpușneanu, Veveriță îl arăta cu degetul, mormăind sarcastic :

— *Ha, ha ! Iacă încă unul care a dorit războiul ! România mare, crima cea mai mare !*

În tristul parlament al păcei dela București, Veveriță a isbutit, totuși, să-și joace rolul cel mai frumos, neomițând nici o notă din vasta gamă a comicului : întreruperi peste întreruperi, interpelări peste interpelări, discursuri, rechizitorii (și cine va uita „rechizitoriile“ lui Veveriță din *Lumina* ?), toasturi la banchete, interviewuri, somațiuni, apostrofe, gesturi necuviincioase față de Coroană, articole de ziar, agitație, trepidație, vorbe, vorbe. Tot ce tăcuse opt ani de zile ieșia acum la iveală în trei luni... Nu se mai isprăvia. Pe deasupra capetelor uluite, Veveriță învârtia sabia vindictei publice și când vorbele nu i-se mai legau pe limbă, se auzia numai rânjetul :

— Ha, ha ! Au voit *România mare*,—iată *România mare* !...

Avea ce avea cu România mare profesorul nostru de istorie.

Pe oricine altul atitudinea aceasta l'ar fi făcut odios, pe Veveriță, nu: nu era un om vândut Germanilor : hotărât, nu; nu era un mare ambițios politic cu resurse bizatime ca d. Virgil Arion; nu, dar, după cum am spus, nu vorbea nici în numele unei vaste culturi, al unei educații germane, al unui trecut sau al unei solide concepții politice. Veveriță nu reprezenta nimic, nici cultură, nici convingere, nici talent, nici personalitate. Indărătul lui se zăria profetul Const. Stere, care trăgea ațele acestei paiate, ale cărei gesturi frenetice și spasm discursiv și ambulatoriu nu puteau trezi nici ură, nici măcar un resentiment ci, dimpotrivă, ilaritatea cuvenită unui ridicol fișnit din contrastul între ceeace spune un om și ceeace reprezintă de fapt, pe care cu un simț atât de fin al umorului, d. Pătrășcanu va reuși — credem — să-l fixeze în linii definitive.

1919

2. Ca o fatalitate a sincronismului vieții culturale europene, lansat de *les Nouvelles littéraires*, interviewul literar s'a propagat aproape instantaneu și la noi. Cu tot americanismul procedului, îl aprobăm, de oarece, peste vanitatea mărunță și

indiferență a scriitorului, el colaborează la precizarea funcției sociale a fenomenului literar într'o țară, în care întreaga publicistică e mobilizată în slujba politicei. Față de obsesia politică, nu putem decât aproba reacțiunea unei părți din presă de a transforma și fenomenele culturale în fenomene sociale și de a le împlânta, astfel, în conștiința publică. D. F. Aderca 'a creat la noi modelul acestui gen făcut din actualitate fuzionată în considerații de ordin ideologic și în caracterizarea integrală a scriitorului; conceput astfel, interviewul devine o pagină de critică rapidă adaptată scopului său principal de vulgarizare a fenomenului literar.

Genurile trăesc însă prin oameni: încăput în mâinile ziariștilor, genul nu se mai deosebește întru nimic de reportagiul politic și s'a fixat sub forma așa ziselor interviewuri cu d-nii Sadoveanu, G. Ibrăileanu, Brătescu-Voinești, în care nu știi de trebuie să compătimești mai mult indigența scriitorului turburat din tăcerea lui sau pe cea a reporterului literar improvizat, sub a cărui plată până s'au pus bieții oameni să-și povestească amintirile casei natale sau micile lor aventuri de tineri mai mult sau mai puțin studioși; după cum vioarei celei mai bune îi trebuie un arcuș pentru a cânta, tot așa și scriitorului celui mai mare trebuie să-i știi pune întrebările, iar de nu-i capabil să-și raționeze arta și să se ridice la idei abstracte, atunci trebuie s'o faci tu singur

cu elementele scrisului lui, degajându-i forța latentă ce-l însufletește — căci, altfel, ocupațiile de stolărie sau de traforaj ale d-lui Brătescu-Voințești sau stupăritul d-lui M. Sadoveanu nu interesează pe nimeni. Acelaș lucru s'a petrecut și cu interviewul jovialului democrat d. D. Pătrășcanu. Cu ce credeți că ne poate întreține un scriitor umorist prin pana unui reporter tot umorist? Cu problemele artei lui? Nu l'ați cunoaște pe d. Pătrășcanu. Pentru a nu știu a câtea oară, serios și fără pretenții vesele, domnia-sa stabilește arborele genealogic al nobilei sale familii:

„M'am născut, spune domnia-sa, în satul Tomești, din județul Iași, o regiune plină de podgorii, unde părinții mei aveau mai multe proprietăți: în Tomești, Goroni și Isac.

„De pe mamă mă trag din neamul lui Vicol, o familie de răzeși moldoveni, originară de pe lângă Piatra, care mai are și astăzi câțiva reprezentanți: între alții, generalul Vicol, fostul șef al medicilor militari. De pe tată scoborîm din familia Costaki — care la sfârșitul veacului XVII s'a despărțit în două stirpe: una ce se trage din slugerul Ion Costaki, care a trăit pe vremea lui Irimia Movilă, — *familia Costăkiască* — ai cărui urmași viețuiesc și astăzi — și a doua *Gavrilițeștii*, numiți așa dela marele vornic Gavriliță Costaki, care, între 1670 și 1684, a ocupat mari dregătorii în Moldova. Urmașii săi s'au împărțit în mai multe ramuri: Epureanu, Negel,

Lătescu, Talpan, Băriălescu, Stoenescu și Pătrășcanu.

„Ambele ramuri, Costăkeștii și Gavriliteștii, sunt drept scoborâtoare din marele vornic Boldur și soția lui, Kneghina Marina, fiica lui Dragomir Banul. Despre Boldur, Ureche spune că la 1497, după înfrângerea Leșilor în Codru Cozminului, auzind Ștefan-cel-Mare că-i vine în ajutor Craiului Albert cu o ceată de mazuri, a trimis împotriva lor pe acest boier „ca să le dea războiu“. Și vornicul, luând oaste îndeajuns, a trecut Prutul Sâmbătă sara și Duminecă dimineața, Octomvrie 29, le-au dat războiu. Și multă vărsare de sânge s'a făcut atunci în oastea leșească, la sat la Lentеști“...

— Pentru originile familiei ați cercetat documente ?..

— „De loc. Chestiunea strămoșilor nu m'a preocupat niciodată. Iți spun și eu din cecece au scris alții : Ion Mălinescu, Andrei Vizanti, Octav George Lecca, etc., Gh. Sion, în *Arhondologia Moldovei*, spune că familia mea este coborâtoare din Veveriță Postelnicul, care împreună cu Vornicul Moțoc și cu Stroici au voit să răstoarne pe Lăpușeanu. Se știe însă că pe *Arhondologia* lui Sion nu se poate pune mare temei. In ce mă privește, ori că mă trag dintr'un postelnic, ori dintr'un mare vornic, mi-i perfect egal : m'am deprins cu ideia că familia mea începe dela mine...

— Cu toate acestea...

— „In *Cronica lui Huru* — căreia i se mai zice și „*Izvodul lui Clănău*“ — îmi taie vorba d. Pătrășcanu — un strămoș al meu este arătat ca fiind cumnat cu Dragoș-Vodă. In acest caz descind direct dela Descălecare“...

Spița neamului se oprește deci la Dragoș-Vodă; până unde ar fi mers însă, dacă d. Pătrășcanu s'ar fi ocupat puțin și cu originile familiei sale? Cu siguranță, la Adam.

Astfel ni se prezintă singur omul, surprins de un reporter nedibaciu, în slăbiciuni și nu în calitate; iată cum ni-i prezentat sub raportul valorii literare: „Fiecare pagină scrisă de d. Pătrășcanu este un model de stil: cuvântul este pus la locul lui dând frazei eleganță și mai ales ritm“. Limba, stilul și ritmul d-lui Pătrășcanu? Ce înseamnă aceste răstălmăciri critice? D. Pătrășcanu n'are nici limbă, nici stil și reprezintă negația eleganței. D. Pătrășcanu are, în schimb, o vervă, suficientă, de altfel, pentru literatura, pe care o face. De ar fi voit să-l servească, în resursele acestei misterioase puteri de comunicativitate ar fi trebuit, așa dar, să-l studieze zelosul dar atât de imprudentul reporter al *Adevărului Literar*.

XIII

1. Alexe Procopovici sau „*Omul care n'a scris nimic*“.
2. Alexe Procopovici sau „*Omul care scrie*“.
3. Alexe Procopovici sau „*Omul care se răzbună*“.

1. Secția literară a Academiei române a ales ca membru corespondent pe d. Alexe Procopovici. D. Alexe Procopovici? Mă crezusem destul de orientat în scrisul românesc, dar mărturisesc că de existența d-lui Alexe Procopovici nu aflasem până ce n'am întrebat pe un bătrân prieten al meu, originar din Bucovina și membru al Academiei Române, care mi-a răspuns : d. Alexe Procopovici e un bărbat cam de 40 ani, profesor la un liceu din Cernăuți ; de n'a scris nimic, nu înseamnă că n'ar fi putut scrie, ci numai că e un înțelept.

Să nu se supere d. Alexe Procopovici, de oarece nu voesc să-l măhnesc, tocmai acum în zilele mari ale unirii tuturor Românilor ; îi presupun chiar o inimă nobile și un suflet generos, o minte luminată și plină de roadele unor lungi lecturi și adânci meditații : de ar fi scris ceva i-aș fi

recunoscut bucuros talent; nescriind nimic, îi recunosc geniu.

Printre altarele ridicate pe bătrâna Acropole tuturor zeilor Olimpului grecesc, tuturor zeilor Asiei barbare și ai Egiptului, într'un veac de amestec al tuturor religiilor orientale, s'a găsit și un mic altar în cinstea „zeilor necunoscuți“, fapt, din care recunoaștem subtila inteligență grecească. Zevs, Ares, Afrodita, Hermes, Poseidon? Dar dacă mai există și alți zei? Astarte, Cybela, Istar, zei și zeițe ai Siriei, ai Feniciei, ai Chaldeei, ai Persiei? Dar dacă mai există și alți zei? Isis, Osiris, Hor, Thot, Amon-Ra, și toți ceilalți zei ai Egiptului cu capete de pisică, de crocodil sau de buhă? Dar dacă mai există și alții? Zeul nou al unei secte barbare din India cu capul de măgar? Să ridicăm un altar și lui Chrestos, — dar dacă mai există și alți zei? Cum să conjurăm puterile răufăcătoare ale atâtor divinități, ce se desprind din lumea infinită a posibilităților? Mărginită, mintea nu poate cuprinde tot divinul ce se ascunde pretutindeni în eterul de sus sau în firul de iarbă de jos. Dacă mai există vreun zeu, pe care nu l-a putut încă descoperi? Și atunci subtilul spirit grecesc a înălțat în plină Acropole, alături de Partenon, altarul „zeilor necunoscuți“. Inchinăm și noi aceste pagini geniului ce stă ascuns de patruzeci de ani în sufletul d-lui Alexe Procopovici din Cernăuți.

Să nu se supere bunul frate bucovinean, de oarece într'insul nu vedem decât un simbol. Imaginația simpatică îl mărește în proporții uriașe : în modestul profesor din Cernăuți bănuim puteri latente neîntrecute, un suflet mare și o inimă generoasă, istețimea lui Ulise și curajul lui Achile ; în modestul profesor bucovinean salutăm necunoscutul.

În miezul unei vieți, din care s'au scuturat atâtea credințe și iluzii, ne simțim cuprinși de un sentiment de adevărat misticism pentru geniul necunoscut al d-lui Alexe Procopovici și pentru toate geniile necunoscute, pe care le-a ales sau le va alege Academia Română în sânul ei cald.

Cum nutresc o veche venerație pentru Academia noastră ca și pentru toate Academiile din lume m'am închinat întotdeauna anticipat în fața felului lor de a judeca și de a alege dar niciodată n'am putut-o aproba cu mai multă convingere decât când a ales în gremiul ei pe cel mai valoros dintre Români : pe omul care n'a scris nimic... A nu scrie nimic... ce mare merit!... A fi o albă, pagină de hârtie, plină de făgădueli, o candidă conștiință, un suflet imaculat, pământul plin de toate semințele posibilităților, cortina ce stă gata să se ridice peste un spectacol feeric, a fi totdeauna mâne și niciodată azi și, mai ales, niciodată îngrozitorul erî — ce minunată situație pentru un favorit al zeilor și

al Academiilor. A nu putea fi criticat, pentru că n'ai păcătuit niciodată, a putea umbla prin lume cu pieptul deschis ca un cavaler fără pată și fără reproș, înfruntând hula imposibilă — ce admirabil și prețios privilegiu! Geniul necunoscut al d-lui Alexe Procopovici e vrednic de toate Academiile din lume.

2. Trebuie, totuși, să revenim de oarece realitatea ne desminte. Visasem un Procopovici ideal și dăm peste un Procopovici real. Imaginația entuziastă născocise un blând visător ce-și purta pasul lin printre secularii copaci ai parcului din Cernăuți, un mare dezabuzat al tuturor vanităților acestei lumi și, mai ales, al vanității supreme de a înfrunta eternitatea prin fragile rânduri înșirate pe o albă pagină de hârtie, de a scoate strigătul trufaș al continuității în fața neantului ce se cascadează dinaintea picioarelor. Să întinzi mâna lacomă după frumosul fugar și adevărul înșelător, — ce lipsă de maturitate! Să te străduiești, când ai putea fi liniștit; să alergi, când ai putea rămâne imobil; să te trudești, când ai putea fi senina oglindă contemplativă a acestei lumi de nestatornicie — ce copilărie!

Vârtejurile vieții ne pot răpi, dar nu pot nimic și visul din noi. Sunt ocași ce au nostalgia mânilor curate, Laponi ce duc dorul soarelui equatorial. Prinși în formidabila rotativă a hârtiei tipărite, puteam visa deci la epoca idilică

a unei omeniri ce nu cunoaște abuzul literei asine... Din mormanul paginilor înnegrite am putut, astfel, plăsmui un Procopovici ideal : un filozof pătruns de zădărnicia scrisului, un tăinuitor al comorii gândului. Din venerația ce am pentru înțelepciunea Academiei române, i-am putut acorda un prisos de încredere, bănuind că a recunoscut în d. Alexe Procopovici meritul cel mai rar într'o țară de intensă producție literară, meritul de a nu fi scris nimic. Pentru ce Academia ar recunoaște numai meritul d-lui N. Iorga, mușcat de dintele zădărnicii de atâtea ori ? D. Iorga poate fi criticat în atâtea sute de cărți și în atâtea mii de articole ! Era vremea ca Academia să se pună la adăpostul reputației imaculate a unui bărbat, rămas fără prihană până la o vârstă, în care scăpăm, de obicei, de ispitele frivolității scrisului. Așa am crezut... Iluzie ! de oarece realitatea ne-a dovedit că nici d. Procopovici, nici Academia n'au fost la înălțimea visului nostru și că imaginația întrece natura.

Adevărul este cu mult mai trist. Cum d. Procopovici și Academia Română ne-au frustat idealul, îi dăm pe seama răzbunării publice și, victime ale unui optimism și idealism înșelător, ne vom supune unei adevărate umilințe, lăsându-ne tulbulați de apele bănuelii pesimiste. Căci alegerea d-lui Alexe Procopovici la Academie nu e o mistică logodnă cu tânărul domn al pagi-

nilor albe, ci numai legitimarea unei legături mai vechi. Aflăm de abia acum că în **Memoariile** secției literare a Academiei d. Procopovici a tratat despre „*nazalele și rotacismul în limba română*“. Probleme grave, gravă prezumțiune. Activitatea literară și științifică a d-lui Procopovici s'a oprit aci, dar ajunge pentruca d. Procopovici să nu mai fie un imaculat și un simbol, ci un mediocru mâsgăitor de hârtie — ca ori care din noi. Prin faptul că a păcătuit numai o singură dată, nu înseamnă că e mai puțin vinovat ci, dimpotrivă, dovedește o insuficiență, de oarece nu voința i-a lipsit ci puțința. În locul superbeii superiorități a omului ce ne disprețuește cu nimicul scrisului nostru caduc, vedem numai gestul mărunț al unui pitic ce nu poate urca munții înalți. Greșim poate. Voim să năruim idoli născociți de imaginația generoasă; pe cât ne descopeream de bucuros în fața geniului necunoscut al d-lui Procopovici dela Cernăuți, pe atât întoarcem spatele cu deziluzie autorului „*rotacismului în limba română*“.

În înșelarea speranței de a vedea în d. Procopovici un erou Carlylian al vremilor noastre de maculatură literară, ne temem, totuși, că trebuie să vedem în modestul profesor dela Cernăuți un alt simbol... În perspectiva celor două Universități dela Cluj și dela Cernăuți, ce-și vor vărsa binefacerile luminii lor asupra României mari, au

început să se arate palidele umbre ale câtorva modești profesori care, ca și d-l Procopovici, se agită cu paginile unor broșurele despre „rotacism“, sau cu vreo monografie asupra vreunui ilustru răposat. Acești vrednici bărbați de știință își închipue că Universitățile sunt instituții regionale și nu instituții ce îmbrățișează cultura unui neam întreg, unit. Nu știm dacă d. Procopovici e dintre acești regionalști culturali și, fiindcă ne-am grăbit, văzând într'însul un geniu necunoscut, nu voim să ne grăbim acum, considerându-l ca pe un simbol al unei noi primejdii, și apoi, ocupându-se cu „nazalele în limba română“, d-sa s'a ocupat implicit și cu lungimea nasului omenesc ¹⁾).

1919.

3. Au trecut dela entuziasmul meu șapte sau opt ani; excesul admirației de atunci își găsește, în sfârșit, pedeapsa în recensia (scoasă și în broșură), pe care d. Alexe Procopovici o face *Istoriei civilizației române moderne în Daco-Romania* (IV, 1926); „omul care n'a scris nimic“ scrie deci și la studiul său asupra nazalelor adaugă încă 10 pagini de proză critică. Huziile, pe care mi le pușesem odinioară în înțelepciunea filologului cernăuțean s'au spulberat cu desăvârșire : d. Procopovici e ros nu numai de vanitatea literară a

---

1) D. Procopovici e azi profesor la Universitatea din Cernăuți.

hârtiei tipărite ci și de ingratitude : ca și d. Caracostea, d-sa îmi răsplătește prin nerecunoștință admirația și sfortărea de a-i crea o poziție privilegiată în planul existenței ideale, tot așa cum i-a creat-o d. Sextil Pușcariu în planul existenței bugetare... Opt ani și-a mestecat necazul de a-i fi inundat cu lumină prezența ignorată în sânul protecționismului bucovinean până s'a hotărît să muște din *Istoria civilizației române moderne*. Nu s'ar putea zice că, abia creat, s'a și răzbunat împotriva celui ce l'a creat : răbdarea d-lui Procopovici e incontestabilă.

Dar stranie idee trebuie să-și facă d. Sextil Pușcariu despre *Dacoromania* sa de a lăsat sau a însărcinat, poate, pe d. Procopovici, filologul nazal dela Cernăuți, să scrie despre *Istoria civilizației române moderne*, adică a lăsat un om a cărui inteligență literară nu trece peste *Evanghelia cu învățătură* din 1581 a diaconului Coresi sau peste *Catehismul luteran* dela Sibiu din 1544, să se rostească în voe despre o lucrare, în care sunt puse și desbătute atât de multe și de actuale probleme sociologice : *Cartea cu învățătură* a diaconului Coresi și problemele materialismului istoric al lui Marx, Engel, Bernstein sau Loria ; studiul „nazalelor“ și teoria mutațiilor a lui Hugo de Vries ; *Catehismul luteran* dela Sibiu și concepția solidaristă a lui Kant și Locke sau idealismul social al lui Condorcet, Auguste Comte,

John Stuart Mill, Lazarus sau Lotze!! Iată în ce regiuni s'a avântat ingratitudea filologului cernăuțean, cu o lectură ce nu depășește veacul al XVI, în care am exaltat, totuși, odinioară înțelepciunea sublimă a meditației asupra lungimii nasului său lipsită de nevoia transiterii ei și contemporanilor. Căci, dacă Anaxagora a văzut superioritatea omului asupra celorlalte dobitoace în prezența mâinilor, prin apariția d-lui Procopovici dela Cernăuți, eu concepusem odinioară posibilitatea existenței unei spiritualități deslegate de necesitatea realizării în materie fatal vulgară.

1927.

XIV

Radu Cosmin.

În spaima de banal ce caracterizează generațiile noi, literatura lui Radu Cosmin reprezintă o reacțiune. Contestat de unii, hulit de cei mai mulți, și, în realitate, invidiat de toți din pricina succeselor literare, omul își continuă neturburat activitatea lui misionară într'o epocă, în care mâini febrile atentează la viața vechilor formule, în care idolii cad în fărâmi de pe socluri pentru a face loc altor idoli și, în care, din goană vertiginoasă după ineditul senzației și al expresiei, arborii locuțiilor venerabile se prăbușesc în pădurea seculară a retoricei. Căutarea noutății răspunde în principiu unei nevoi spirituale promotoare a progresului umanității; provocată însă uneori numai de legea imitației, arta se resimte de efectele unei simulări, în care, fără a mai fi sinceră, banalitatea se ascunde în haine strălucitoare.

În graba generațiilor literare spre deveniri anticipate, în desolidarizarea cu trecutul dusă până

la discontinuitate, în simularea unei sensibilități noi, Radu Cosmin stă înfipt ferm, sincer și impavid în locul comun, cu o seninătate ce-l ridică deasupra promiscuității; în noroiul faptului divers, candoarea lui rămâne imaculată.

A lăuda banalitatea ar însemna să luăm o atitudine paradoxală, ce nu i se cuvine unui astfel de scriitor. Oricât am reclama economia și conservarea puterilor noastre cerebrale, nu putem privi talentul decât ca o diferențiere de sensibilitatea comună, așa că-l disociem principial de banalitate: de aici și antipatia față de literatura lui Radu Cosmin a unor scriitori ce se opresc la aparențe. Criteriile obișnuite servesc numai măsurilor comune, așa că numai în anumite limite lucrurile se clasează normal și banalul este eliminat din categoriile artei; dincolo de ele, defectele devin forțe ce scapă oricărei analize și pot fi chiar privite ca niște elemente superioare. Negând deci banalului obicinuit orice valoare literară, nu i-o putem nega și lui Radu Cosmin, căruia, tăgăduindu-i talentul, suntem obligați să-i recunoaștem geniul. Radu Cosmin își așteaptă încă Emersonul ce va adăuga la categoriile valorilor reprezentative ale supraoamenilor și categoria *gēniului banalității*.

Scăpând analizei critice, ca orice producție anormală, literatura scriitorului nostru nu poate

fi decât admirată și, ireductibilă în componente, trebuie primită în totalitate fără rezerve. Opus prin definiție paradoxului, banalul reușește să devină, totuși, paradoxal prin însăși proporțiile lui. „Raducosminismul“ merită să fie privit ca reacțiunea cea mai importantă împotriva unei generații chinuite de probleme estetice insolubile; în mijlocul nevrozei generale, el și-a afirmat vitalitatea prin izbucnirea unei bogate seve autotone. Sguduită de catastrofe sociale necunoscute în trecut, frământată de mari prelaceri, măreață și incompletă, epoca noastră și-a găsit, în sfârșit, o retină, care s'o privească cu limpiditate și o îndemănare, care s'o decalcheze apoi în trăsături fidele; arta lui Radu Cosmin de a reproduce banalitatea vieții prin banalitatea expresiei este atât de definitivă, încât trece peste noi în solemnitatea lucrurilor eterne.

Atingând geniul prin lipsă de talent și prin lipsă de simț literar, Radu Cosmin este reprezentantul tipic nu numai al unei epoce sau al unui popor, ci al unei mari părți a omenirii din toate timpurile, a speciei inestetice. Și cum esteticul este numai o deformare inutilă și limitată, geniul lui Radu Cosmin e reprezentativ pentru o infinită gamă de indivizi, începând cu cei ce n'au trecut dincolo de școala primară, până la atâți intelectuali rămași încă neliterari.

XV

Luca Ion și Ion Luca Caragiale.

În scurta lui carieră literară, Luca Ion Caragiale a apărut și la întrunirile noastre săptămânale, spre care, de altfel, nu-l atrăgea vre-o simpatie categorică. Cu toate că formația lui literară era prea definită pentru a fi influențată și prea nesperioasă pentru a influența, trecerea lui printre noi n'a rămas, totuși, neobservată. Tinerețea și lipsa de autoritate personală nu-l impuneau atenției dar prestigiul numelui, inteligența și mai ales atitudinea îl aruncau dintr'odată în primul plan al interesului. Deși scrisul nu-i va fixa o siluetă literară, reprezentativ, pe soclul statuei lui Ion Luca se poate, totuși, săpa medalionul lui Luca Ion, nu numai din pietate ci și din curiozitate psihologică.

Cu toate că ar fi putut fi strivit de moștenirea lui Ion Luca, el o purta, dimpotrivă, ușor pe umerii juvenili fără să-i impună. Candida lui prezumție îi inspira chiar o atitudine de liberă critică așa că, deși nu se putea spune că Luca Ion era de-

tractorul lui Ion Luca, literatura tatălui întâmpina rezerva fiului. Fără a-i fi ostil, n'o privia cu indulgență și nici nu voia s'o continue. Isbind neplăcut la început, gestul ce stăruia cu ostentație să sdrobească tiparul părintesc închidea, totuși, o afirmație necesară oricărui progres. Diferențierea nu presupune numai decât progresul, dar, producând o iluzie utilă, o tolerăm în principiu și o anulăm după cazuri. Iluzia lui Luca Ion de a face altfel și mai bine decât Ion Luca era dintre iluziile anulabile.

În fizionomia morală a fiului se simțea moștenirea tatălui, degradată dela scopurile ei înalte : o inteligență ce prindea, reținea dar nu aprofunda, o memorie ce-i transformase mintea într'un repertoriu de curiozități disparate și multilingue, calități moștenite, dar și deviate. Inteligența nu mergea la esențial, iar memoria nu cunoștea organizarea ci se mărginea numai în domeniul faptului divers. Trecută în artă, o astfel de conformație mintală nu putea duce decât la *Nevinovății șirete*, adică la tirania amănuntului aglomerat și absurd. Curiozitatea nestăpânită impune acumularea, iar lipsa de organizare duce la juxtapunere ; romanul lui Luca Ion este exemplul tipic al unei concepții decadente de artă. Frâna paternă se rupsese : aceiași, în fond, inteligența umbla vagabondă în pădurea amănuntelor neconvergente. Omul, care împinsese până la extrem arta

de a concentra și de a limita viața la linii unice și expresive, nu s'ar fi recunoscut în urmașul disolut, după cum sgîrcitul nu se recunoaște în fiul risipitor. Luca Ion împrăștia economiile de observație ale lui Ion Luca, fără selectare și fără intuiția scopului suprem. Încăput în mâna fiului, acelaș material degenerase în aglomerare.

Bătrânul meșter dusesse idolatria verbală până la măsuri neobișnuite ; șlefuisse cuvântul, reducându-l la rolul lui indispensabil în economia frazei. Tânărul moștenise și el cultul cuvântului, nu însă în înțelesul ci în sonoritatea lui ; estetica lui Ion Luca mergea la întrebuițarea termenilor proprii și la suprimarea adjectivului ; estetica lui Luca Ion ducea, dimpotrivă, la abuzul sonorității verbale. Arta lui era de pură esență alexandrinică. Prin suggestia unei psalmodieri monotone, *Stanțele* lui Luca Ion creiază o atmosferă ce impresionează fără a rezista analizei logice ; răsucindu-se ca fumul, sensul se șterge după sunete. Dominat de idolatria cuvântului, tânărul lunecase la o așa virtuozitate verbală, în cât, uneori ca simplu exercițiu iar alteori cu tot dinadinsul, versurile lui se prezintă ca o înșiruire de arhaisme inteligibile ; dicționarul lui Cihac era colaboratorul prețios al muzei lui Luca Ion.

Paradoxal ca și Ion Luca, paradoxul lui nu era susținut de verva diabolică a bătrânului, nici

tinerețea nu-i dădea, de altfel, libertatea mișcării. Paradoxele literare ale lui Luca Ion se desfășurau rece. Le enunța fără a le susține ; nu înfrunța obiecția, deși nu se lăsa biruit de bunul simț ; proceda numai prin afirmații ce nu se sfiau în fața enormității ; și aici arta bătrânului de a însufleți cele mai ciudate paradoxe, prin argumentare, fantezie, poezie, degenerase într'o simplă atitudine mecanică.

In tot, Luca Ion redusese marea personalitate vie a lui Ion Luca la un simplu gest schematic.

XVI

T. Maiorescu.

O figură impunătoare, nu atât prin noutatea cugetării sau prin hărnicia investigației cât prin seninătatea și cumpătarea cugetării, prin ascendentul moral și prin incomparabilul talent de a săpa în marmora cuvintelor ca un statuar antic. Ne-a mai impus prin acea armonie definitivă ce se desprindea din întreaga lui personalitate, prin adaptarea gestului la gând, a vieții practice la teorie, prin eunitmia formei și a fondului, prin incizivitate și grație totuși, ne-a mai impus și prin optimismul voluntar al oamenilor superiori, clădit pe un fundament de pesimism : nu optimismul nătângilor ce se încordează spre bunurile aparente ale vieții, ci optimismul omului speculativ ce a dat la o parte vălul Maei, scrutând insondabilul tragic al destinului omenesc. Nu există om superior fără această viziune pesimistă ; nu există însă om mare și folositor, care să nu se reculeagă la timp din ameteala vidului, pentru a-și afirma voința de a fi și de a dura în fața

neantului și caducității universale. Pe temelia unei dezabuzări totale, Maiorescu a ridicat afirmația adevărului și a binelui. Pe un altul, pesimismul l'ar fi aruncat în sterilitate și negație : cunoscându-le, de altfel, pe amândouă, Maiorescu a fost însă și un constructiv, întrupând teoretic și practic triumful principiului moral, singura axă a acestui pământ ce-l împiedică de a se prăbuși în neant și în tină.

Făcând în conștiințele noastre tinere toate aceste disociații în mod instinctiv și fără dialectică, l'am admirat : puțini însă l'au și iubit, de oarece avea în el bătrânul ceva olimpien, un fel de egoism ce-l apropia de Goethe, o incizivitate și o prietenie glacială, care-i închideau sufletele sensitive.

Nu despre rolul cultural și literar al lui Maiorescu voim să pomenim în aceste rânduri ci numai despre personalitatea lui politică fixată prin încercarea de foc a evenimentelor din urmă. A fost, desigur, o personalitate puternică : o minte limpede și o conștiință pură, dar n'a fost mai mare decât generația sa, pe care a întrupat-o în ce a avut ea mai nobil, fără să-o fi depășit, și aceasta împreună cu toți tovarășii tinereții lui, cu P. P. Carp, cu T. Rosetti sau D. A. Sturdza. Om al creșterii și al generației sale, atât a fost Maiorescu : atitudinea lui demnă din timpul ocupației e în deobște cunoscută așa că echilibrul.

sufletesc și demnitatea lui nu s'au desmințit nici chiar în clipa, în care se putea crede că i-au biruit prevederile. Durerea pentru înfrângerea țării fiindu-i mai mare decât satisfacția unei biruinți personale, Maiorescu și-a împins armonia cugetului până în brațele morții ; a fost un bun Român, dar un om al timpului său. N'a înțeles chemarea vremurilor noi. De ar fi fost un factor precumpănitor în destinele țării, i-ar fi stricat, desigur. Concluzia e că nu putem ieși din epoca noastră. Chiar mințile cele mai olimpice sunt sclavele momentului și ale prejudecăților lui. Nu ne putem desface din cătușele maturității. Bătrânețea nu mai poate elabora concepte noi și, adaptându-se împrejurărilor schimbate, se oprește la formulele tinereții, pe care le cizelează tot mai mult în medalii definitive : Maiorescu a rămas, deci, credincios alianței, pe care o precognizase el mai întâi în „*Deutsche Revue*“ și pe care o întărise în unica lui guvernare. Peste zidul solid al Puterilor centrale n'a mai văzut nimic ; în zguduirea totală, a preferat să împingă consecvența morală până la robirea unei treimi din neamul românesc... A făcut-o dintr'o inferioritate intelectuală ? Nu. A făcut-o din mai puțin patriotism ? Nu. A fost numai un tip reprezentativ al epocii sale și atât... Oamenii războiului ne par în genere mai puțini înzestrați sufletește decât oamenii generației trecute, deoarece în zadar am căta printre dânșii armonia și se-

ninătatea personalității lui Maiorescu sau vi-
goarea intelectuală a lui P. P. Carp. In schimb,
le vom găsi însă pecetia vremurilor noi ; le vom
găsi intuiția problemelor vitale puse neamului
nostru în condiții cu totul neprevăzute ; le vom
găsi *un suflet* la înălțimea jertfelor imense ce ni
se cereau, o concepție sincronică și o îndrăzneală,
fără de care nu se poate face nimic mare. Cum
glasul vremii noi nu l'a auzit aproape nimeni
din generația trecută, îți vine să crezi că bă-
trânețea nu e numai nefolositoare ci în unele
momente critice primejdioasă ; îți vine să crezi
în înțelepciunea sălbaticilor ce precipită voluntar
succesiunea generațiilor. E o fatalitate organică
nedepășită nici de inteligența olimpică a lui Ma-
iorescu, peste a cărui figură senină se va așterne
umbra vremurilor noi, pe care nu le-a înțeles,
și la înfăptuirea cărora n'a lucrat.

1919.

XVII

T. V. Stefanelli.

Pentru publicul mare existența lui Stefanelli se va revela odată cu vestea morții lui. El nu era, totuși, dintre călătorii rămași în drum din lipsă de mijloace sau din inadaptare; a mers încet dar a ajuns pe culme: în cariera lui tenace de *Beamter* austriac s'a urcat până la treapta de consilier la Curtea de casație din Viena iar printr'o activitate culturală pur românească de câteva decenii în înstreinata Bucovină, bătrânul și-a deschis porțile Academiei române. Cele două oficialități i-au dat, deci, răsplata cuvenită, la Viena și la București; i-a mai lipsit doar notorietatea, pe care discreția sa și obișnuința unei cariere ermetice l'au făcut însă să n'o dorească. A murit, așa dar, cam la o parte, în tăcerea, pe care i-o impuneau și modestia caracterului și larma evenimentelor.

Moartea își lărgeste acțiunea printre cei cu care ne-am amestecat destinele; deși desrobește

uneori, e totdeauna impresionantă. După secarea izvoarelor dorințelor și la amurgul unei cariere rodnice ar trebui să fie bine venită. Ne emoționează, totuși, prin tragedia despărțirii definitive; în durerea noastră e și un egoism. Mortul se duce cu suava senzație a eliberării, dar noi îl plângem pentruca, în realitate, să ne plângem pe noi: dispariția lui ne-a desposedat. Viața nu e numai un fapt de conștiință solitară ci și un fenomen social; trăim nu numai în noi ci și în alții, în toți cei cu cari ne împărtășim ideile și sentimentele. Fenomenul conștiinței se petrece în noi dar rădăcinile lui se întind departe în jur spre a-i alimenta viața și, când domeniul lui se restrânge mereu prin moarte, viața își împuținează și ea izvoarele. Vai de omul rămas singur în mijlocul generației și a prietenilor săi!

În Stefanelli nu voi evoca pe omul de carieră și de cultură, ci pe bătrânul meu prieten și pe tovarășul unui refugiu de doi ani, într'un orașel, unde nu e tei, sub care să nu ne fi adăpostit, împărțindu-ne temerile și speranțele. Se refugiasse din Bucovina lui la începutul războiului mondial și, dintr'un impunător K. K. Hofrath, devenise un modest pensionar fără pensie (fără „penziune“ cum spunea el), torturat de nevoile alimentației și de nesiguranțele viitorului... Cu dânsul și cu bătrânul general Em. Lăzărescu, atât de juvenil în nesecata lui vervă, ne-am în-

covoiat îngrijorarea deasupra tuturor comunica-
telor, comentându-le, exaltându-le fără să ne
pierdem nădejdea. Numai când oștile crăiești au
recucerit Câmpulungul și tunurile bubuiau la Gura-
Humorului, ne-a cuprins desperarea. Câtă stra-
tegie și diplomatie n'am făcut împreună în gră-
dinița comunală, în timp ce aeroplanele bicefale
se rotiau deasupra noastră și zărilor se înroșiau!
Se apropia cercul de fier al împresurării, cu por-
țițe de ieșire pentru noi, dar atât de amenințător
pentru bătrânul refugiat bucovinean, pe care-l
aștepta răzbunarea împărătească... În zilele fri-
guroase, când zăpada ne alunga, ne strângeam
în pacea binefăcătoare a unei librărioare locale.
Printre tomurile brăcuite și în fața slovelor stră-
bune, uitam de războiu. Ca în romanele lui Ana-
tole France, ne petreceam timpul în docte con-
versații : bătrânul avea o minte intactă, o cul-
tură făcută și, ce e și mai rar, o curiozitate
atentă.

Când m'am întors acum din nou în orașelul
meu, Stefanelli nu mă mai putea recunoaște.
La câteva zile a și murit. Nu știu dacă trebuie
să-i plâng desrobirea sau să-mi exprim regretul
de a-mi petrece singur serile sub teii, de a răsfoi
ceasloavele librărioarei locale, fără a-mi mai
putea comunica impresiile. Ceia ce e dincolo de
mormânt nu se știe, aici ne rămâne însă sbuciumul
și regretul ; în mormântul său Stefanelli duce și

o parte din averea comună a doi ani de intimitate sufletească, de speranțe, de îndoială și de biruință...

1919.

XVIII

I. C. Vissarion.

Prin singura forță a talentului său, Vissarion nu și-ar fi fixat locul în galeria acestor figurine, deoarece darul lui de a povesti colorat și natural se pierde adesea într'o prolixitate ce-i trădează originea rurală. Spontaneitatea lui Creangă e filtrată printr'un temperament de artist; naturalul iese dintr'o elaborație succesivă; cuvântul e produsul ultim al unor încercări repetate, floare hrănită din seva pământului negru. Topit în masa anonimă a poporului, Vissarion își pierde individualitatea, se descărnează; fără sfortare îl proiectăm, astfel, peste modesta lui literatură, în depărtări tutelare și, sustrăgându-l din sfera conveniențelor, îl tratăm ca pe o sinteză, în care gesturile lui cresc; inutilă și meschină cu alții, simpla anecdotă creiază o atmosferă. Pe fondul mulțimii amorfe, umilul țăran greco-român din Costești se desprinde în linii precise și în mișcări viguroase; ființa lui e multiplicată de tot ce reprezintă confus și tumultuos. Scriitorul nu mai

e judecat prin realizare ci prin semnificare, iar omul intră în cercul luminos al interesului nostru prin amănunte topice.

Era în primele luni ale războiului, în sumbrele zile ale lui Octombrie, când mulți dintre intelectuali și artiști aduceau patriei mediocrul tribut al timpului lor sub forma censurii poștale, unde, îndărătul fortărețelor de cărți poștale, gângave și sublime, torceam gânduri dureroase; veștile se adunau amenințătoare de pe fronturi și din orizontul întunecat se presimția furtuna ce avea să isbucnească.

Intr'o dimineată, în monotonia unei munci inutile și în enervarea disproporției ei față de posibilitățile noastre și primejdiei momentului, furăm treziți din piroteală de irupția bruscă a unui plutonier ovreiu, copilandru de douăzeci de ani :

— Domnule locotenent..., domnule locotenent... s'a întâmplat o mare nenorocire... soldatul Vissarion a... turbat !...

Emoționat peste măsură, găfâind ca pe urma unei panici, plutonierul ne povesti apoi în crâmpene sumare cum era să fie victima turbării lui Vissarion. Pe când ascultam încă nedumeriți, intră însă pe ușă și eroul, pe care îl vedeam pentru prima dată : scund, încotoșmat într'un palton cafeniu din vremuri vechi, cu părul într'o dezordine definitivă, cu capul întors la o parte, cătând îndărăt cu o inegalată expresie de șire-

tenie ; ceva din vulpe în toată ființa lui ușor încovoiată, cu o privire ce vrea să te mintă și cu o gură ce ar vrea să muște. Nu mușca, dar vorbia cu o vervă guturală și un umor rustic. Cu o mimică pitorească ne explică deci povestea „turbării“ lui...

...După inenarabile aventuri în serviciul grajdurilor Școalei veterinare, fusese trecut la censură. Cum, din nefericire i se umflase tocmai acum obrazul din cauza unei măsele rebele, locotenentul, un vechiu prieten, îl sfătui să și-o scoată. Pe când Vișsarion șovăia, un plutonier ovreiu, rătăcit nu se știe cum pe la censură, interveni pentru a se face util :

— Domnule locotenent... lăsați să-l duc eu la d. maior-dentist Popovici, care mi-e prieten. I-o scoate numai decât...

Cum propunerea nu suferia nici o obiecție, soldatul Vissarion plecă cu plutonierul Kaufmann în căutarea domnului maior-dentist Popovici, care, ocupat cu propria lui clientelă, măsurându-i, se încruntă și-i trimise la medicul regimentului. Fără să-și piardă cumpătul, după o scurtă reflecție, plutonierul își aduse aminte că printre cunoștințe avea și pe d. căpitan-dentist Irimia. Străbătură deci Bucureștii în lapovița dimineții de toamnă în direcția Oborului, dar și d. căpitan Irimia dădu din umeri :

— Adu-l într'o zi de consultație gratuită...

În stradă, în timp ce Vissarion se ținea de falcă, d. plutonier medită iarăși adânc și fructuos, deoarece avea mulți prieteni în lumea medicală. Protector, mormăi la urmă :

— Fii fără grije, domnule Vissarion, te duc eu la d. locotenent-dentist Goldstein, care ți-o va scoate imediat.

O porniră deci din nou în direcția Labirintului în lapovița nesfârșită a dimineții de toamnă, dar nici d. locotenent-dentist Goldstein n'avea răgazul să scoată măselele „soldaților“ în cabinetul său. Situația ar fi devenit tragică, dacă plutonierul n'ar fi fost plin de resurse. În timp ce Vissarion uitase cu totul de măsea, renunțând la orice demers, plutonierul se încăpățâna dârz :

— Am ordin să te prezint cu măseaua scoasă, trebuie să fac un raport în privința d-tale...

Plin de zelul sublim al omului ce nu se poate hrăni decât din pâinea datoriei împlinite, plutonierul își aminti pe dată de d. sublocotenent-dentist Georgescu din șoseaua Jianului.. Și ca două umbre călătoare începură să străbată pentru a patra oară Bucureștii în căutarea unui dentist militar. Vissarion nu mai putea răbda : picioarele îi refuzau orice mișcare. Ar fi voit să se întoarcă ; i se opunea însă rezistența plutonierului, care făcuse dintr'însul o chestie de încredere și obiectul unui viitor raport circumstanțiat. Scriitorul rămase deci pe gânduri, pânăce

dintr'o străfulgerare, o idee i se limpezi în minte. Puse mâna brusc pe falcă, scrâșnind scurt :

— Vai!

— Ce ai, domnule Vissarion? întrebă plutonierul.

Fără să răspundă, omul își strâmbă încă odată gura, dând ochii peste cap.

— Ce ai, domnule Vissarion? te doare? insistă plutonierul neliniștit.

Vissarion murmură aiurit :

— Nu știu ce am... nu știu ce am...

Își strâmbă din nou gura în convulsiuni scurte, arătându-și albul ochilor; o ușoară spumă îi tivi colțul buzelor...

— Domnule Vissarion, domnule Vissarion ce ai?... Spune-mi ce ai?...

Cu ochii injectați, Vissarion se ușură într'un spasm :

— Nu știu ce am... îmi vine să mușc... uite așa... îmi vine să latru... ham! ham!... săptămâna trecută m'a mușcat un câne... ham! ham!...

N'apucă să isprăvească și plutonierul se făcu nevăzut. Iar Vissarion adăose cu acea lumină de neegalată șiretenie :

— Apoi cum era să mă scap de ovreiul ăsta, care voia să mă prezinte cu raport precum că mi s'a scos măseaua!

Și, astfel, autorul *Nevestelor lui Moș Dorogan*

și al *Privighetorii negre* mi-a intrat brusc în conștiință prin calitatea lui esențială : viclenia.

Fixat în atenție și prin masca luminată de doi ochi mobili și șireți și prin spontaneitatea gestului, omul merita să fie cunoscut mai deaproape...

Din zidul de cărți poștale, în care se înscriseră izvodul războiului în slove fruste, Vissarion își făcuse o cetățue inexpugnabilă, după care, cătând șiret în lături dar, mai ales, printre crenelurile zidului spre a nu fi surprins de inamic, începu să se reverse într'o binefăcătoare ploaie verbală. Avea rezerve de tăcere, deoarece câteva săptămâni curățise ca simplu soldat grajdul Școalei Veterinare, sub ochiul sever al domnului caporal Papițică. Sărind de mai multe ori gardurile școalei, evadase dela postul de cinste, pe care i-l dase patria în războiul întregirii, se plânse miniștrilor, obținuse intervenția inutilă a unui general, întrucât, inflexibil la datorie și îndârjit de stăruințe în atitudinea lui fermă, caporalul Papițică îl punea la servicii și mai grele, apostrofându-l cu un sarcasm transcendent: „Ha... ha... și zici că ești unul din ăia care scriu... îi fi poate Alecsandri.. sau Eminescu... ia curăță mai bine grajdurile !...“

Prin puterea de comunicativitate a darului povestirii, aventurile lui Vissarion deveniră re-

pede de interes obștească, așa că, involuntar, suferim o mișcare de rotație în jurul axei povestitorului. Amintiri din copilărie, amănuntele unei vieți agitate, inițierea în învățătură și în scris, — lucrurile umile sau surprinzătoare, mizeriile de acasă, dela țară, sau tribulațiile printre oamenii orașului, în redacții și pe la editori, formau alimentul incoruptibil al unei istorisiri nelimitate. Epizodele se succedau : contactul cu prima formulă algebrică întrezărită în cartea unui anticar de pe cheiu și apoi irupțiunea devorantă în studiul matematicilor, pasiunea pentru chimie și instalarea unui mic laborator în unica odaie a bordeiului dela Costești, în care locuiește cu cei nouă copii (Voltaire, Benedict, Edison Vissarion, etc. !), trudnicele lui începuturi literare și atâtea alte momente se materializau în forme vii. Din acumularea vorbelor și a gesturilor, din participarea fizicului la mișcările sufletului, omul se desprindea, astfel, pe încetul ca o sinteză a însușirilor etnice.

Mai întâiu o istețime incontestabilă, o curiozitate speculativă ce-l făcea să treacă peste nivelul culturii lui reale, ducându-l până la invenția teoretică a unui tun, ce ar nimeri, prin calcule matematice sigure, aeroplanul inamic din sbor. Tot la bază, un strat imens de șiretenie evidentă în cele mai mici gesturi, formă inferioară de inteligență, prin care omul își trădează

sutele de ani de robie, frica de lovituri, punându-se în fața forței la adăpostul vicleniei. De aici clipirea laterală ce caută o scăpare de sub o opresiune imaginară; de aici nesiguranța de raporturi, neîncrederea ascunsă sub forme naive a țăranului ajuns chiar la o înaltă intelectualitate. În atitudinea lui de fiară încolțită, trăește încă străbunul bătut la scara boerului, care, supus la munci grele, găsește în șiretenie singura putință de a se apăra. După ce se curăți grajdurile Școalei Veterinare, Vissarion se pitia acum după zidul cu cărți poștale în beatitudinea liniștei dobândite; zeluului procedural al d-lui plutonier Kaufmann, nu-i putuse de asemenea opune decât arma pasivă a șireteniei pentru a restabili echilibrul forțelor...

Această inteligență cu dublu aspect întrunia și calitatea unei rari puteri de expresie. Nu numai cu darul vorbei ci și cu defectul ei, omul povestea cu naturalul și umorul țărănesc, dar și cu lipsă de supraveghere, depășit de o forță misterioasă ce-i da posibilitatea creației instantanee. Invitat să improvizeze câteva cuvinte copiilor adunați la Eforie la un festival, Vissarion începu să născociască un basm și, după un ceas jumătate, nici nu intrase încă în inima subiectului; la șezătorile dela Costești obișnuște să povestească șapte ceasuri la rând; ascultătorii ațipesc cu toții, în timp ce povestitorul își urmează încă firul ima-

ginației sale fecunde, cu singura satisfacție, pe care ți-o dă invenția...

Expresie tipică a poporului în genere și nu atât a poporului român, îi lipsește literaturii lui Vissarion numai anonimul pentru a fi o adevărată literatură populară. Incolo, o identitate completă: fantastic, umor, sensualism sănătos, șiretenie, facilitate verbală, natural — și o desăvârșită lipsă de compoziție. Prin această identitate literatura lui Vissarion, după cum am spus la început, e reprezentativă, iar omul mi se pare că o depășește prin virtualități.

1920.

XIX

Em. Bucuța : 1. Critica dela *Idea europeană*. 2. Poezia.

1. Oferindu-ne „*Florile inimii*“ sale în versuri, d. Bucuța și-a păstrat spinii pentru notițele critice ale *Ideii Europene*, prin fatalitatea legii, care, părând a stimula rezervele trecătorilor prin amenințarea înțepăturii, pune lângă floare și spini. Cum în toate regnurile sale, natura așează agresiunea alături de fragilitate, era deci firesc ca lirismul d-lui Bucuța să aibă ca înger de pază un criticism cu atât mai acut cu cât lirismul e mai insuficient. Mediocritatea poeziei sale nu ne-a oprit până acum și, considerat în sine, nici criticul nu ne-ar fi oprit mai mult. Prin perseverență însă, activitatea lui dovedește că răspunde poate unei convingeri și, cu siguranță, unei atitudini studiate, care devine reprezentativă, întrucât atitudinea individului se integrează într'o atitudine mai generală de sectarism și de intoleranță, ce merită o analiză psihologică.

Oricât ar fi de odioasă și oricât ar părea de

neinteligentă, intoleranța nu trebuie considerată în bloc, ci i se cuvine îngăduința, pe care o refuză altora. Efect al unui dezechilibru sufletesc, spiritul sectar nu presupune numai decât și lipsa de inteligență, ci poate fi câteodată și expresia unei minți ascuțite dar unilaterale. Unit cu o inteligență profundă însă parțială, este primedios dar poate deveni și un factor esențial al progresului. Religiile, revoluțiile, reformele sunt, în genere, opera spiritelor acționate de principiul unui adevăr unic ce rupe armonia sufletească ; în pustiu se înalță, astfel, o singură idee, care, hrănită din vitalitatea tuturor celorlalte, reușește să schimbe fizionomia globului pământesc. Impins până la fanatism, sectarismul ridică ruguri și spânzurători, împinge masele spre războaie religioase sau spre revoluții sociale ; impunându-i adevărurile elementare ale vieții morale, pregătește și ascensiunea spirituală a omului. În regiunile medii el poate fi un element de progres, întrucât ritmul mișcărilor culturale e determinat de aceste concepții mărginite, a căror formulă reprezintă cochilia unei intoleranțe ce se crede în posesiunea adevărului unic : cu timpul cochilia se sparge, iar adevărul care, departe de a fi fost unic, era fragmentar, se amestecă în masa comună a bunurilor spirituale, fertilizând-o. Cu toată injustiția lui, un astfel de spirit sectar e folositor, când are în spate o convingere profundă și un robust talent de expresie, cum e la noi cazul d-lui N. Iorga.

Scoborît din domeniul curențelor ideologice pe pămîntul realităților, el nu e numai derivativul unor deziluzii, ci provine și din neputința de a înțelege varietatea spiritului omenesc în fațetele lui multiple, pe care idea preconceptută a superiorității negației o împinge până la atitudine. După cum odinioară numărul „liberilor cugetători“ sporia prin iluzia că un „liber cugetător“ e și un „cugetător“, tot așa și criticismul beneficiază de iluzia superiorității negației, deși, în realitate, intoleranța mărunță e semnul unei sărăcii intelectuale. „A mesure qu'on a plus d'esprit, spunea Pascal, on trouve qu'il y a plus d'hommes originaux“ — și pe măsura unei înțelegeri mai largi, crește și capacitatea gustului literar pentru nuanțe și chiar pentru principii contradictorii. Spiritul sectar nu dovedește competență și negația superioritate.

Asimilându-și unele procedee stilistice ale d-lui N. Iorga, mai ales negative, d. Em. Bucuța este expresia sectarismului mărunț și a bagatelei critice. Intoleranța trebuie să aibă însă îndărătul ei activitate pozitivă, talent, autoritate morală — și, mai ales, viziunea energică a unei noi deveniri. Redusă la proporțiile unei arme de buzunar cu care asprimea criticului apără amărăciunea poetului mediocru, ea e una din cele mai insuportabile atitudini literare ¹⁾.

---

1) Mai adăugăm în această privință și următoarea no-

2. Părăsind norii preocupărilor critice, d. Em. Bucuța se scoboară uneori printre noi și sub forma porumbelului mistic al poeziei.. După ce ne-am ocupat de cugetător, îi datorăm și o schițare a fizionomiei poetului nu atât prin comentariul nostru cât prin propriile sale versuri ¹⁾).

Intr'o literatură estetizantă și nesinceră, poezia d-lui Bucuța reprezintă sinceritatea însăși, prin care răscumpără lipsa de artificiu. Inima cui, de pildă, ar putea rămâne nesimțitoare în fața acestor versuri :

---

tită din *Sburătorul*: „Iscălindu-și notițele critice „*Idea Europeană*“, d. Em. Bucuța are asupra contemporanilor săi reductabila superioritate a semnăturii. Deși nu știm dacă relațiile lui cu Europa trec dincolo de limita unor începuturi de studii, *Idea Europeană* fiind însă un titlu comercial înregistrat, iscălitura d-lui Bucuța se investeste cu un caracter de legalitate incontestabilă. Cum un conflict ideologic cu dânsul ar putea atrage neplăcerea unui conflict european, este de datoria unei prudențe elementare de a nu turbura pacea bătrânului continent în împrejurările actuale. Voi accepta deci cu resemnare aprecierile d-lui Bucuța asupra intelectualismului meu „descărnat“ și a stilului „gras“. Problema cărnii îl obsedează de mult; numindu-se Popescu, și-a luat pseudonimul de Bucuța, care, deși diminutiv, nu e totuși de post. Iar dacă stilul meu are „mersul încet al melcului“, recunosc bucuros că nu oricine se poate întrece cu agilitatea de picior a d-lui Bucuța.

1) Limităm cercetarea numai la *Miniaturi* din *Florile inimii*.

*Azi îndrăznesc să-ți spui întâiu
Cât îmi ești de-aproape și de dragă
Și să-mi îngădui să-ți rămâiu
Supusă slugă viață 'ntreagă.*

transcrise pe curat pe hârtie colorată, sub gravura a două columbe ce se sărută sau a două inimi ce se împreună ? Din neantul jocului inutil, arta d-lui Bucuța se umanizează spre finalități umile ; în versul lui sincer, simplu și direct, inimile candidе își vor găsi exprimarea justă a sentimentelor amoroase. Cum arta nu trebuie să fie divertismentul unei clase sau al unei culturi, democrația cere o legitimă nivelare a sensibilității și traducerea ei prin termeni strict echivalenți. Aproape nimeni n'a egalat încă până acum pe d. Bucuța în puterea de expresie directă a unei bogate game de sentimente. Chinuit, de pildă, de atitudinea neînțeleasă a iubitei, poetul își declară astfel durerea :

*Ce ai tu astăzi nu 'nțeleg,
Că fără vr'un temelu te mânia,
Mi se deschee trupu 'ntreg,
Mă 'njunghie ascuțit plămâni.*

(Zdrobire)

Limitarea durerii numai în regiunile sufletului ar fi lipsit-o de expresia concretă așa că poetul o plasticizează printr'o echivalență fizică. Dacă în loc de „plămâni“ ar fi întrebuințat cuvântul de „bojogi“, exprimarea durerii ar fi fost poate și mai potrivită vocabularului tinerilor sortiți să-și

facă din versurile d-lui Bucuța un breviar sentimental. Cam ceiece reprezintă, d. Radu Cosmin în indignare patriotică șt morală, în imn și în satiră, d. Em. Bucuța reprezintă în lirica propriu zisă ; sinceritatea simțirii și lipsa de artificiu formal îi unesc într'o acțiune convergentă asupra adolescenței. După cum sufletele virtuozose își găsesc de pe acum hrana spirituală în opera bardului Radu Cosmin, îndrăgostiții vor găsi cu siguranță în *Florile inimii* ale d-lui Bucuța expresia cea mai tipică a flacării lor. Nicăiri n'ar putea înemeri, de pildă, o notare mai lapidară a exclusivității amoroase :

*De ce la tine-așa cruzime,
Când tot ce vreau e doar atât
Să nu vorbești cu alt cu nime
Și să mă fii mereu de gât ?*

(Ce vreau)

nicăiri n'ar putea găsi o transcriere mai directă a suspinului inimii de a nu-și putea mări capacitatea sentimentală :

*...un singur gând m'apasă :
Că nu te pot iubi mai mult !*

(Toane)

în acest „*să nu te pot iubi mai mult*“ se circumscrie langoarea sufletelor compătimitoare sub forma unui refren definitiv. Alteori, dragostea poetului merge până la nevoia supremei umilinți :

*Căci nici cureaua la sandale
Eu nu sunt vrednic să-ți desnod.*

(Paznicul)

după ce a cunoscut farmecul intimității în doi :

*...Când eu atât vreau ; să fim singuri
Să pot să cânt și să te-alint.*

(Stăpâna apelor)

străbătut de atâtea neliniști dinaintea enigmei
citite pe fața iubitei :

*Iți povestisem dorul tot
Și nu cătam că noaptea vine,
Dar groaza mea s'o spui nu pot
Când ochii ridikai la tine.*

(Ceeace pune întrebări)

cu amestecul de durere și de plăcere al voluptății iubirii, căreia poetul i-a închinat osteneala „versului său de foc“ :

*La fel și eu, iubirea noastră
O 'nchid în versul meu de foc.*

(Spre casă)

„Versul de foc“, iată formula definitivă a artei d-lui Bucuța, așa că-i revine tot poetului meritul de o fi găsit. A traduce o simțire elementară printr'o formă directă, plină încă de căldura sentimentului, e ceiace dă valoare poeziei d-lui Bucuța și o ridică deasupra oricărei vane arte. Opera lui însă nu e unică, ci reprezintă un caz de curioasă reversibilitate, continuând un fir întrerupt sau numai pierdut din vedere în

literatura cultă. La începutul veacului trecut, boerul Konaki își cânta Zulniile, Catincele, Marghioalele cu o sinceritate egală și cu acelaș „vers de foc“ :

*Ochișorii ce slăvesc,
De-mi lipsesc din vedere
Cu gândul tot îi privesc
Căci nu-mi lipsesc din părere, etc.*

(Ochișorii ce-i slăvesc).

Sau :

*Amoriu, spune-mi ce-am greșit
În vremea cât te-am slăvit,
De mă arzi ca un gelat
Fără să fii vinovat ? etc.,*

Sau :

*Mă sfârșesc .., amar mă doare !
Milă n'am la cine cere,
Toate sunt nesimțitoare,
Toate-mi zic : Mori în durere ! etc.,*

(Mă sfârșesc, amar mă doare)

Sau :

*Zic, inimă, să aibi răbdare
La sfârșitul acest mare,
Mare și plin de durere,
Căci te duci la 'njunghiere ! etc.*

(Zic, inimă, s'aibi răbdare)

cu această deosebire doar că d. Bucuță simția junghiul la plămâni, pe când logofătul îl simte în inimă. Sau — și aceasta e ultima citație ca-

racteristică operei ambilor poeți, pe al cărei autor îl lăsăm, de altfel, cititorului să-l descopere :

*Un dar ți-am ales
Din florile ce am cules
Cu mâna mea azi în zori,
Să ți'l trimit îndrăznesc,
Ca un semn că te doresc
Intr'un ceas de mii de ori.*

(Darul).

„Amoriul“ berbantului boer moldovean a reapărut, deci, în literatura zilei; după un veac, d. Bucuța ni-l desgroapă cu grații înnoite. Poate că nu dispăruse de loc, devenind numai subteran. Cu bunăvoință, firul inspirației logofătului s'ar putea găsi, sărăcit, în ștraturile adânci ale muzei „micului dor“, dar e un merit al d-lui Em. Bucuța de a-i fi dat locul ce i se cuvenia în literatura cultă.

1922.

XX

Carmen-Sylva.

Regina Elisabeta a murit deabia acum pământește, deși sufletește se stinsese odată cu regele Carol. Din luna Septembrie a anului trecut, ea nu mai era decât o umbră încovoiată de-asupra unui mormânt... Cadrele vieții fiindu-i încheiate, nu mai aștepta nimic, nu mai doria nimic. Moartea brutală o despărțise de bărbatul său, moartea, care poate însă despărți numai lutul fără a putea avea vre-o acțiune asupra conștiinții și a simțirilor. Nimic nu putea, așadar, fi mai duios decât prelungirea aceasta pământească a unei ființe rămase stinghere printre noi, deși trecută în lumea umbrelor prin cele mai adânci sentimente ale ei, singurele, care dau o rațiune vieții; nimic nu putea fi mai impresionant decât această albă frunte de Soție, de Regină și de Poetă aplecată cucernic pe o lespede de marmură, decât acești ochi storși de lacrimi, decât această candelă aprinsă deasupra unui mormânt; nimic nu putea fi mai miș-

cător decât fantoma albă, învăluită în haine de doliu, a unei Regine rătăcind prin coridoarele goale ale palatului dela Curtea-de-Argeș. I-a fost dat Reginei Elisabeta să împlinească scrisul sorții și să mai trăiască tragedia unui an din singurătatea lui Baucis, în timpul căruia glasului ei mângâios nu i-a mai răspuns mângâierea celuilalt glas cunoscut.

Istoria va consacra o frumoasă pagină primei Regine a României; o pagină albă, împodobită cu chenare de migăloasă și de răbdătoare artă, cu trudnice miniaturi de frunze de laur și de iederă, cu străvezii fantome împletind cununele ce împodobesc fruntea nobilă a unei Poete, a unei vrednice Soții și a unei Regine, ce și-a răspândit atâția ani farmecul ființii sale peste sufletele noastre... Istoria ne va vorbi despre blonda Domniță venită de pe țărmul Rinului, pe care nu l'a uitat nici odată, pe țărmul lutos al Dâmboviței, acum cinci zeci de ani; ea ne va vorbi de grația ei feminină, de virtuțile cu care a împodobit Penații celui dintâi Rege al României, de bunătatea ei fără margini, de nobilele ei îndeletniciri artistice, ce au ridicat-o mai presus de micile mizerii; și ne va mai vorbi de frumusețea etică a acestei femei, care n'a privit viața ca pe un răgaz de plăceri între două eternități, ci a privit-o în față, cu toată gravitatea rasei și cu toate obligațiile ei. Regele Carol a fost un mare slujitor al datoriei; găsind în Regina Elisa-

beta o vrednică tovarășă, ei și-au înțeles mai întâi datoriile reciproce și apoi datoriile ce-i legau de noua lor Patrie... Pentru un popor atât de înzestrat ca poporul românesc, dar atât de puțin disciplinat și atât de nedeprins cu o adâncă și sănătoasă viață etică, pilda acestei perechi va fi unul din principiile educative ale viitorimii.

Coroana regală a căzut cu greutate peste delicata cunună de laur ce încingea fruntea Carmen Sylvei, așa că, sub aur și pietre prețioase, laurul s'a ascuns... Muza, firește, n'a tăcut, dar s'a îmbrăcat în văluri, arătându-ni-se de departe, întrucât discreția e una din cele dintâi însușiri regale.

Sunt negreșit sentimente, pe care o Regină nu le poate exprima, sunt lucruri, pe care nu le poate nici cunoaște, sunt însă mai puține decât se crede de obicei, deoarece intuiția înlocuește lipsurile observației. Spiritul public are, totuși, o atitudine republicană față de orice literatură regală. În ochii cititorului, purpura nu reprezintă o cheazășie de talent ci un motiv de neîncredere, fiindcă ne-am deprins să vedem în opera artistică expresia trudnică a unei îndelungi sfortări, îndărătul căreia presupunem o profunzime, și să ne închipuim că numai din brazda rodnică a suferinții poate ieși floarea pură a artei. Sub o frunte încoronată nu bănuim decât gânduri senine și fericirea o considerăm ca dușmanul crea-

ției. Intindem vorba mâniei „vei naște în durere“ și la elaborația artistică și ne așteptăm la un grumaz încovoiat și la o frunte îndurerată.

Spiritul public rămâne, deci, rebel față de Muza regală, în al cărei vers nu distinge de cât un ciripit sonor, joc al unei imaginații, peste care viața nu și-a așternut tragica ei umbră. Indărătul literaturii regale nu presupune o adâncă realitate sufletească ci numai efectul unei discipline, al unui răgaz. Din simplism, spiritul public și-a făcut un anume ideal de artă și de artiști și din instinctul răsturnării tuturor valorilor sociale nu deosebește talentul decât după aparențe. În fond, talentul nu cunoaște categoriile noastre simpliste, ci vine jos sau sus, din zarul sorții, și, când a venit, greaua coroană regală îl poate acoperi, fără să-l strivească.

Sosită de pe malurile Rinului, pline de amintiri medievale, încununată de ruinile castelelor feudale, Carmen-Sylva și-a petrecut maturitatea vieții la poalele Carpaților sălbatici, dar nu și-a uitat Rinul, cum n'a uitat nici legendele patriei sale. Nu de mult ni le-a evocat în pagini calde, din care se vedea că cincizeci de ani de înstrăinare n'au risipit încă amintirea Crăciunului familial... Dacă în dosul operei ei șerpuește ca într'un decor Rinul, în față au pășit însă cu timpul motivele noastre naționale. Va fi unul din meritele Carmen-Sylviei dragostea înțelegătoare cu

care și-a îmbrățișat noua ei patrie, cântând-o în frumusețea sălbatică a Carpaților, în legendele Bucegilor, ale Jepilor și ale Peleşului, în domnițele istoriei, în basmele simbolice legate de pietrele mănăstirilor, în patrimoniul cultural și artistic al neamului nostru.

1915.

XXI

Vasile Podeanu.

La apariția *Lecturii pentru toți* mi-am spus : unuia singur îi va face plăcere, lui Podeanu. Mă așteptam, deci, să-l văd venind din Podenii lui și, după o oră de nimicuri, vârându-și mâna cu o încântătoare sfiiciune în buzunarul hainei și roșindu-se până în vârful urechilor, să-mi spună : „Știi că am mai făcut câteva... drăcii de alea“. „Drăciile“ lui Podeanu erau cântecele sale.

După primul număr al *Lecturii*, nimic. Mi-am spus : „n'a prins încă de veste. Altminteri!... O să afle la numărul doi...“ Când să apară al doilea număr, o notiță laconică de ziar îmi aduse vestea înmormântării lui Podeanu ! Moartea prematură a lui Podeanu m'a mișcat, nu pentru pierderea unui mare scriitor sau a unui prea bun prieten, ci pentru pierderea unei figuri simpatice și inutile, reprezentativă pentru o întreagă clasă de scriitori. Un boem — nevindecabil, ireductibil, definitiv, — din generația, care lua pe Antimireanu drept critic și filozof iar pe Ștefan Petică

drept poet și sociolog ; un student, care și-a prelungit studenția zece ani fără să o fi isprăvit ; un stâlp de cafea, lipsit de vițiile cafelei ; nu bârfia, nici nu bea, nici măcar nu vorbea : ședea visător, cu ochii lui languroși, la un colț de masă, rumegând un vis obscur, până la ivirea zorilor. Aceasta se chema a duce viață de boem—adică viață de „poet“ și de „artist“!... Veșnic îndrăgostit, nu dintr'o sguiduire pasională, ci pentru a-și ocupa ceasurile goale și, poate, pentru a avea un subiect de conversație. Cum te întâlnea, te apuca *ex abrupto* : „Știi, dactilografa, pe care am zărit-o în colțul Lipscanilor acum șase luni...“ Il priveai mirat : „Trebuie să-ți aduci aminte, ți-am povestit atunci...“ Așteptai cu încordare : „Ei bine, închipește-ți, am zărit-o eri tot în colțul Lipscanilor“. — Atât. La atât se reduceau aventurile galante ale lui Po-deanu : o blondă întâlnită în tren sau o brună zărită într'o prăvălie din Lipsani...

Se însurase cu o blândă și sfântă femeie, care-l înțelegea și-i îngăduia micile lui slăbiciuni,.. Se retrăsese la via lui părintească din Podeni, de unde pica adesea la București pentru a-și petrece o zi și o noapte în vitrina unei cafenele... Nu știi ce gospodărie făcea, dar îl auziam uneori, spunându-mi : „am mai vândut două pogoane din vie“... Și de mai există ceva e, de sigur, mulțumită nevestei sale...

Venia la București din instinctul de boem dar

și din nevoia de a se apropia de scriitorii mai tineri, ce-i trecuse însă cu mult înainte. În grupul nostru dela Restaurantul Modern, Podeanu, cu aerul lui de rural visător, era cu atât mai binevenit, cu cât avea o particularitate: drept bilet de recomandație, își făcuse anume obiceiul de a veni cu un curcan dela vie... De cum îl vedeam pe ușe, strigam cu toții în cor:

*A venit Podeanu
Și-a adus curcanu'.*

În afară de curcan, nu ne aducea nici o veste din Podeni, nici vre-o impresie. Cred că nu citia nimic... Asculta. Și, după ce toți plecau, mă întovărășia până acasă, unde, murind de sfiiciune, își punea mâna în buzunar: „știi că am mai adus niște... drăcii de alea...“. Eram criticul lui Podeanu și aveam sarcina prietenească de a-i strecura cântecele în reviste ce nu-l mai prețuiam. Și cu toate acestea, „drăciile“ lui Podeanu nu erau lipsite de oarecare personalitate, pe care n'o găsim adesea la scriitori mult mai pretențioși. Fără artă, cu mult prozaism în expresie, fără lirism, cântecele lui simple conțineau, totuși, o idee poetică și uneori o „poantă“... Sfiiciunea autorului, ca și genul cam învechit al formei poetice, îl înlăturau lesne din calea altora; o știa și suferia — căci ce nemărginită și sfântă bucurie punea într'un cântec publicat! Câte po-goane de vie nu și-ar fi vândut pentru ca să se

vorbească și de dânsul în vre-o revistă ! O, dulcea nebunie a acestor eterni visători, ce nu-și trăesc viața pentru a o visa numai !... Și cât de înduioșător se strecura în viață bietul Podeanu cu versurile lui ! Cu o desăvârșită modestie, îți citia în ochi impresia. „Nu-i bună ? S'o rupem“. Și o rupea, fără remușcare și cu o totală lepădare de sine... Și-a tipărit mai multe volumașe de cântece...; despre unul *[mi-a]* spus că s'au vândut numai zece exemplare într'un an ; de atunci tipăria dar nu mai punea nimic în vânzare ; le împărția numai prietenilor... Și acum, tocmai acum, când am revista mea și aș fi putut să-i public câte un cântecel fără să mă mai cert cu cineva, Podeanu a murit. Nu-l voi mai vedea urcând la mine cu buzunarul plin de versuri inofensive. Ani de-a rândul, ochii lui mari, languroși și simpatici păreau că-mi imploră o „vorbă bună“ în vre-o revistă, pe care n'am scris-o de cât în ziua când nu-i mai poate face nici o bucurie.

2 Februarie 1919.

XXII

Deputatul Pășuică.

Nu cunosc pe d. Pășuică, deputat al României mari, care așteaptă de câteva luni să devină o simplă Românie, fără altă calificăție. Banatul l'a născut și Banatul ni l'a trimis în Parlament. Cum e un bărbat politic, monstrul cu o mie de guri al presei are datoria de a-i transmite vibrațiile cugetului până în depărtările noastre umile.

Dela înălțimea reală și simbolică a tribunii parlamentare, d. Pășuică și-a expus, așadar, programul pentru consolidarea României mari:

— „Domnilor, a grăit el în substanță, trebuie să privim cu ochii trecutului și ai experienții altora. Să ne adâncim în noaptea luminoasă a istoriei. Să cercetăm bazele civilizației Babilonului... (urmează o expunere a istoriei babilonene)... să trecem acum la Asirieni (urmează considerații asupra Asirienilor)... Dar China, domnilor, să nu uităm cea mai bătrână din civilizații! (urmează o privire asupra Chinei)... Imi veți zice poate că am uitat Japonia? N'am uitat'o!... (urmează

o copioasă incursiune în istoria Japoniei)... Și acum să luăm pildă dela aceste popoare pentru a pune bazele României mari..“

Altădată, într'o savantă analiză a situației din Rusia, d. deputat Pășuică s'a exprimat tot atât de lapidar :

— „Toți Rușii se împart, domnilor, în două categorii : *bolșevici și mencevici* adică *Rușii mari și Rușii mici...*“ — teorie, după care d. Iorga ar fi expresia cea mai tipică a bolșevismului românesc. Întâlnind un ministru ardelean, l'am întrebat dacă numai erudiția l'a trimis pe d. Pășuică în Parlament...

— Nu, mi-a răspuns ministrul.. Omul are și o bicicletă cu care a făcut campania electorală. Pe vremurile astea o bicicletă e ceva.

Un umorist de alături mormăi :

— De avea o motocicletă, te pomenești că ajungea ministru.

Nu cunosc pe d. Pășuică dar îi stimez erudiția și simțul politic. Din colțul meu retras privesc cu emoție și respect caleidoscopul oamenilor noi, pe care i-a pus în lumină jocul forțelor latente. Prin însușirile lui îmi pare o figură reprezentativă: nu e un om ci un simbol al sofismului, sub care trăim dela începutul războiului mondial: sofismul oamenilor noi...

Războiul a deslănțuit o putere de distrugere atât de uriașă, încât oamenii, în sufletul cărora

se află pururi nestinsă scânteia optimismului, și-au închipuit că nu se poate distruge atât fără o refacere din temelii; din tranșea murdară și cu mâinile pline de sânge, luptătorii au început, așadar, să viseze la o alcătuire mai bună. Prea era crud prăpădul! li trebuia o justificare morală și ideală. Nu puteau pieri atâtea milioane de oameni, fără nici un folos pentru omenirea viitoare. In imensa flacără a incendiului mondial se mistuiau vițiile trecutului, piereau veacuri lungi de păcat și de tină. Din scrum avea să renască însă o lume nouă cu mai multă dreptate; prin dâra de foc a războiului timpul avea să se despartă în două; istoria avea să înregistreze o epocă nouă, ale cărei legături cu trecutul fusese distruse în cataclismul universal.

Am crezut-o cu toți, căci nu puteam bănui holocaustul inutil a zece milioane de oameni; am crezut-o din instinctul unui idealism ireductibil, care ne face ca, în urma unei catastrofe, să ne așteptăm la o bruscă renaștere, și să răstălmicim, astfel, înseși forțele răului în interesul binelui și al progresului: destul cu trecutul, pe care l'am înmormântat pentru vecie! Lumea nouă se va răzima pe oameni noi, pe forțele latente înăbușite sub tirania vechiului regim; oamenii trecutului ne-au dus la catastrofa universului, în lături deci cu dânșii! Să vină oameni noi. Și fiecare ne plăsmuiam, după puterile imaginației, pe omul-nou, care va reface o omenire nouă...

După cum filozofului antic ce definiă omul „un animal cu două picioare și fără pene“, Diogene i-a aruncat un cocoș jumulit, strigându-i :

— Iată-ți omul !

tot așa și providența ironică ne-a aruncat pe tribuna parlamentului pe d. Pășuică, strigându-ne :

— Iată omul nou !

In adevăr, acest ciudat om-nou, care a ajuns deputat pentru că avea o bicicletă, ne convinge că bazele României-noi trebuiesc puse, ținându-se seama de civilizația babiloneană, asiriană, chineză și japoneză..

1919.

XXIII

1. B. Fundoianu 2. Anexe: d. Fundoianu și literatura română. 3. D. Fundoianu și Al. Bogdan-Pitești.

1. Prin căutarea singularizării, d. Fundoianu a devenit plural, ceiace ar trebui să-l îndemne la părăsirea atitudinii, de nu i ar asigura totodată singura importanță de expresie a epocii. Dorind să nu se reprezinte decât pe sine, d. Fundoianu nu evită nenorocirea de a reprezinta involuntar și pe alții; comună la atâția, singularizarea nu mai poate diferenția și izola complet. Strâmbă sau bine prinsă, masca ei se vede și pe alte chipuri juvenile, semn de recunoaștere a tinerimii inovatoare și superbe. Atitudinea nu se schimbă, numai masca ia relieful generațiilor succesive. Cu timpul, orice avantgardă trece în cadrele de rezervă iar spiritul mobil al noilor veniți trebuie să-și caute mereu alte exagerații. Răspunzând unor tendințe eterne, masca d-lui Fundoianu ca și a altora nu este, totuși, valabilă decât pentru epoca noastră. Fără a o crede, de altfel, rezumativă, ne ocupăm de ea ca de ceva caracteristic.

Dușman al spiritului gregar al veacului, tot ce-i place mulțimii îi displace d-lui Fundoianu. Succesul este inamicul artei, și, lovindu-se de un temperament pasionat, — e și un inamic personal al acestui Perseu, ce se luptă fără odihnă împotriva balaurului secular și proteic al succesului.. altora. Ceiace domină o astfel de psihologie e, negreșit, spaima de a fi comun și banal, pe care, deși ușor de ridiculizat, noi o prețuim, totuși, ca pe un factor de diferențiere și, deci, de progres posibil. Plecând dela premisa incapacității estetice a mulțimii, d. Fundoianu își refuză drumurile comode și, prezumțios, pornește pe potecile solitare în convingerea că, dacă ineditul în artă e aproape exclus, mai rămân încă unghere puțin explorate. Agorafobia l'a dus, astfel, pe cărarea bisericuțelor de avantgardă ; rasa i-a ușurat, de altfel, această încordare a atenției pentru tot ce e nou ; o atitudine, poate voluntară, l-a fixat și mai mult în rituri, din care vulgul e înlăturat. Iluzia superiorității intelectuale dictând gesturi și impunând pasiuni literare, era, fatal ca d. Fundoianu să se refugieze în norul lui Mallarmé și să îngenuncheze în capelele lui Francis Jammes și Paul Claudel — spre care îl împinge un catolicism atât de autentic. Nu lunecăm, de altfel, la suspiciuni ofensatoare și nu-i contestăm sinceritatea : granița dintre convingere și atitudine e atât de arbitrară în cât trebuie să admitem pe oameni așa cum vor ei să pară și să-l

fixăm și pe d. Fundoianu în limitele, pe care singur și le sapă poate cu prea multă insistență.

Dacă la artiști circumscrierea gustului este un fenomen necesar și o forță creatoare, la critici nu poate fi însă decât o slăbiciune, întrucât valoarea criticului se proporționează cu sfera sensibilității estetice. Paradoxul situației d-lui Fundoianu e de a voi să fie critic, rămânând într'o formulă; nu e vorba de o preferință explicabilă, ci de o îngrădire voluntară, în slujba căreia d. Fundoianu pune fanatismul tinereții sub aspectul încrederii în sine și a disprețului pentru alții. E, astfel, mereu în poziție de atac : desconsiderației generale, neîndreptățite de altfel, îi răspunde cu o desfidere anticipată, în care trebuie să recunoaștem o forță. Cu toată cultura lui fără substrucții, d. Fundoianu posedă certitudinea gustului, ca și cum zarafi ancestrali i-ar fi lăsat moștenire o balanță ideală. E poate singurul publicist român, care, nu numai că știe ce e talentul, dar îl și determină cu precizie, de oarece, lipsită de orientare științifică, critica lui porcede dintr'un gust infailibil. Incapabil de a ieși din sine, criticul își face din incapacitate o armă, cu care atacă tot ce nu intră în ecuația sensibilității — sau a atitudinii sale. Prin nu știm ce transformări milenare, pasiunile atavice din jurul textelor talmudice au devenit la dânsul fanatism literar. D. Fundoianu trebuie să regreta că

nu poate înălța câteva spânzurători pentru eterodocșii literari.

Disprețuind mulțimea în artă, trebuia s'o disprețuiască și în politică, așa că în mod firesc d. Fundoianu a devenit dușman al democrației manifestate chiar și sub forma indiscutabilă a instrucției primare. Prin acest paradox, el își încheie ciclul paradoxelor mărunte, cu care îi place să ne umilească și în serviciul cărora pune, dealtfel, o combativitate vioae până la impertinență, curiozitate pentru ideile generale, o notabilă putere de asociare și o informație destul de întinsă, deși din izvoare de a doua mână. Nu este exclus însă ca să ajungă mai târziu la sursa textelor autentice — despre care ne informează de pe acum atât de competent și de familiar.

1922.

2. Ineficace, în genere, persuasiunea e și mai puțin eficace în materie literară, deoarece condiționată de sensibilitate și de gust, emoția estetică nu se poate comunica pe calea discuției logice. Problema împrumuturilor literare, de pildă, este o problemă, în care dialectica poate încă avea un rol; problema estetică n'are însă decât soluții individuale, care numai prin suprapunere pot deveni soluții cu un caracter mai general. Renunțăm, deci, de a convinge pe d. Fundoianu de valoarea literaturii române dar ne permitem

câteva observații de actualitate asupra atitudinilor principial negative ¹⁾. Legate de o mare tinerețe de spirit, atitudinile radicale vin din nevoia legitimă a originalității. Pe scoarța acestui bătrân univers, tinerii cred, de obicei, că nu-și pot face loc decât suprimând pe înaintași. Fenomenul e prea general, în timp și spațiu, pentru a mai insista asupra lui. La noi el este însă

---

1) În această privință adăugăm și următoarea notă din *Sburătorul*: „Am arătat părerile d-lui Fundoianu asupra literaturii române. D. Fundoianu crede că trebuie să revie asupra atitudinii sale. Cu spiritul său bine cunoscut de obiectivitate, *Sburătorul* va publica, deci, unul sau mai multe articole ale ferocelui nostru colaborator, din care se va vedea că literatura română nu trăește de cât din împrumuturi și că nu suntem într'o fază estetică propriu zisă ci într'una culturală. În ceia ce privește împrumuturile, bănuim că d. Fundoianu confundă fondul cu expresia lui; formele literare, școlile și manierile sunt transmisibile; toate literaturile lumii se influențează reciproc; originalitatea nu se manifestă decât în sensibilitatea specifică a fiecărui popor: tocmai aceasta m'am încercat să schițez aiure pentru literatura noastră. Cât despre puțină considerație, pe care ar avea-o d. Fundoianu pentru valoarea estetică a scriitorilor români, începând dela Eminescu și până la vigurosul Rebreanu, e o nenorocire ineluctabilă, pe care o acceptam cu aceiași resemnare, cu care i-am suportat, deși doctor în literatura franceză din Sorbona, una din notițele articolului său din numărul acesta: „D. E. Lovinescu crede poezia populară română superioară poeziei populare franceze: — dar oare a citit-o pe aceasta?” Căci acest tânăr Nerone, pe lângă modestie, mai are și cultul competenții“.

și mai violent; prea tânără, cultura noastră îngăduie un prisos de iluzii și cum toți vor să cucerească opinia publică pe calea negației, atitudinea pamfletară a devenit o vârstă. Tocmai excesul de negație ar trebui să-i dea de gândit celor ce vor să fie cu adevărat originali: prea sunt mulți! În afară de presă, mai avem astfel, și o jumătate de duzină de reviste, în mare, într'un stil violent, plin de imagini, voit personal — dar vai! uniform în originalitatea lui. Toate valorile sunt sistematic răsturnate. Fiecare pleacă dela idea de a fi original; — isbutind să fie cu toții originali, încetează însă de a mai fi în parte. Avem prea mulți maeștri; uitându-se unui în ochii celorlalți, ar trebui să aibă momentul de tragică reculegere a unei asemănări prea mare, moment, care amintește scena povestită de dna de Staël. Intrând costumată într'un bal, costumele erau atât de identice, încât, privindu-se într'o oglindă, nu s'a mai putut distinge dintrucei ce-o înconjurau, până ce nu și-a pus degetul pe nas. Susținând, de pildă, inexistența literaturii române, d. Fundoianu va trebui să se pipăie pentru a se recunoaște dintre atâția tineri confrați iubitori de originalitate prin negație.

Căile negației fiind deci închise prin abandonul celor ce se îngrămădesc, credem că va veni momentul unei alte îndrumări. Tinerii noștri maeștri s'ar putea gândi și la originalitatea aibmației. În ziua în care d. Fundoianu, de pildă, s'ar

afirma frumusețile problematice ale lui Bolintineanu, Konaki sau Costache Stamate, locul său în mijlocul tinerii generații ar fi fixat dintr'odată, căci negația literaturii române nu înseamnă nimic într'o epocă, în care sunt negate zilnic toate valorile sociale, morale și literare... Cu atât de puțin lucru nu suntem scuturați din indiferența noastră inițială.

3. Moartea lui Al. Bogdan-Pitești ne dă libertăți, pe care nu le-am fi putut avea față de alții. Lipsit de prejudecata maestății morții, ce impune tăcere dacă nu și respect, el însuși ar fi cerut în jurul sicriului său sgomotul, pe care atât l'a iubit în viață, l'a provocat ostentativ și l'a bravat : căci pe urmă îl va copleși o uitare atât de mare și de definitivă ! Iată ce ne permite să reproducem acum o pagină scrisă încă din 1915 asupra lui Al. Bogdan-Pitești :

„Propileele vieții noastre publice și literare sunt păzite de vajnici străjari. În criza morală, prin care trecem, e o fericire că s'a găsit acest bărbat, căruia seninătatea unei conștiințe împăcate îi dă dreptul la toate severitățile. Un lung și neprihănit trecut de luptă pentru bine și frumos, pentru idealul național ca și pentru idealul omenesc ; un cuget cumpănit și nepărtinitor ; o conștiință călită prin atâtea încercări biruite ; un condei oțelit în atâtea nobile străduinți pentru însănătoșirea moravurilor și pentru frumusețea

etică a vieții publice românești — îl pregătise de mult pentru rolul de factor al conștiinței naționale, dela care nu s'a dat îndărăt. A rămas de strajă. Istoricul variațiilor sufletești ale păturii noastre conducătoare în mijlocul tragediei universale nu poate, deci, trece pe lângă acest bărbat fără a arăta de ce i se cuvine recunoștința contimporanilor și a posterității.

D. Bogdan-Pitești e un veteran și un martir, care nu mai scrie. Trecut la partea sedentară, veghează, totuși, și, de nu e un condei militant, e o minte ageră ce iscodește, plănuește, organizează; din mâinile lui pornesc firele atâtor întreprinderi, ale atâtor ziare; cu degetele lui modelează conștiințele atâtor scriitori români! Modestia și o năpăstuire vremelnică a codului penal îl țin deocamdată departe de arena publicisticii; de nu iscălește, dictează, totuși; mai mult chiar: plătește.

Indărăt, are un lung și rodnic trecut, peste care îi place să-și arunce ochii cu o mândrie îndreptățită. A luptat în mai toate țările lumii împotriva tiraniei legilor burgheze și a tuturor constrângerilor sociale. A luptat și a suferit: patruzeci și patru de arestări sunt tot atâtea răni glorioase primite pe câmpul de onoare. Cea din urmă e încă în amintirea tuturor. Pentru a fi voit să tundă ceva din lâna de aur a unui bogat bancher evreu, s'au găsit judecători români care să-l condamne la un an de închisoare!... Noroc

că legile au găuri, așa că, mulțumită lor, Al. Bogdan-Pitești e și azi slobod, putând, să-și închine activitatea pe altarul patriei... Și-a vândut, așadar, Nemților ziarul „Seara“, un ziar rău, pe bani buni, dând o îndoită lovitură dușmanilor noștri. Din aceeași ură împotriva Germanilor a pornit și întemeierea „*Libertății*“. Tot așa, după cum aliații și-au pus în gând să înfometeze pe Nemți, Al. Bogdan-Pitești voește să-i sărăcească. Peste un milion de mărci s'au „naționalizat“, astfel, trecând în mâini bune românești. Nemulțumit numai cu Ardealul, mintea îndrăzneață a lui Bogdan-Pitești a conceput apoi vastul plan al cuceririi tuturor provinciilor iredente. Dela el a pornit, anume, întemeierea unei puternice „*Ligi pentru Unitatea tuturor Românilor*“ sau a „*patriotismului integral*“ — cu bani nemțești... Ajunge unei activități de om. Ademenind atâtea mărci în țara românească, Bogdan-Pitești va scurta, de sigur, războiul cu câteva zile; i se cuvine, prin urmare, nu numai recunoștința noastră ci și recunoștința întregii Europe...”

Moartea lui Al. Bogdan-Pitești atinge puțin literatura română: oricât ne-ar fi impresionat în copilărie prefața *Bronzurilor* lui Macedonski, amintirea e prea îndepărtată pentru a-i acorda vre-o importanță. Mai târziu, din publicistica semnată a *Serii* ne-am convins că omul nu avea talent de scriitor și că nu putea, deci, interesa

literatura ci moravurile. Moartea lui a fost, totuși, înregistrată prin articole, din care reținem pe cel publicat în *Rampa* de d. B. Fundoianu. Cu facilitatea lui de asociație, d. Fundoianu nu putea să nu amintească, în legătură cu Bogdan-Pitești, de Socrate, Alcibiade sau Platon. Și dacă Gide lipsește, apare în chip neașteptat Goethe: „Goethe, scrie d. Fundoianu, care l'a explicat așa de bine pe Napoleon — ar fi explicat, în acelaș chip, seria de rari oameni, dintre care era Bogdan-Pitești: „*Mai există și productivitatea în acte*“ — a spus Goethe“. Iată-l, deci, trecut pe Bogdan-Pitești în categoria creatorilor în acte; cum nu cunoaștem însă actele eroului decât din ecoul lor judiciar, credem că ar fi mai nimerit să scoatem din cauză pe Goethe și să lăsăm exclusiv d-lui Fundoianu grija interpretării operei napoleoniene a lui Bogdan-Pitești. Comparația cu Oscar Wilde se impunea dela sine: „Din Văcărești, continuă deci biograful, mai consecvent cu sine decât Oscar Wilde, Bogdan-Pitești nu s'a întors, pocăit, la țâța evangheliei: viața îi oferia înainte ceiace-l putea încânta: frumusețea trupului uman și ispita artei“. Superioritatea vișului e, în adevăr, zdrobitoare; — nu mai rămâne de partea lui Oscar Wilde decât doar compensația mărunță de a fi scris *Salomea*, *Dorian Gray* sau *De profundis*. Și pentru a ne da ultima lovitură, d. Fundoianu adaugă: „Izolată de ceiace imbecilii continuă să numească cu ve-

nerație „opinia publică“, Bogdan-Pitești a avut cea mai aleasă societate: ani dearândul pictorii, sculptorii și scriitorii cei mai buni și mai de talent ai țării s'au perindat prin casa lui“. Presupunând că printre distinșii convivi ai lui Bogdan-Pitești se prenumăra și d. Fundoianu, am fi bucuroși să-i punem articolul mortuar pe seama recunoștinței digestiei. În chipul acesta am scoate definitiv din cauză pe Socrate, Platon, Goethe și chiar pe Oscar Wilde.

La observațiile făcute în aceste rânduri asupra articolului d-lui Fundoianu cu privire la Al. Bogdan-Pitești, primim din partea autorului o scrisoare, pe care, recunoscându-i dreptul răspunsului și suportându-i cu resemnare și pe cel al ironiei, i-o publicăm textual, în partea sa principală: „Imi faci onoarea de a comenta un articol, în care am voit să sugerez puțin numai din persoana așa de ciudată, de artist, a lui Bogdan-Pitești, pe care cei simpli nu o pot și nu o vor putea prețui, nu pentru că n'a scris „*Salomea*“ ci, pentru că comprehensiunea, chiar aceea a unui om de bună credință, este tare limitată.

Imi pare rău că n'am publicat articolul în filele revistei d-tale. Mi l'ai fi tipărit, probabil, cu aceeași indulgență, cu care ai binevoit să-mi protejezi și celelalte eseuri, care se solidarizează în atitudinea lor cu ideile, pe care le-am scris la moartea celui mai inteligent om, pe care l'a cu-

noscut țara românească. Ași fi vrut să-l fi publicat la d-ta ca, astfel, cetitorul să poată lua contact egal și cu părerea mea și cu ipoteza d-tale.

Deși n'a apărut în revista d-tale, articolul a fost, totuși, citit. Presupunem însă că, din eroare, fraza, în care explicam de ce artiștii s'au cinstit cu vizita în casa lui Bogdan-Pitești, a fost trunchiată. Numai pentru că s'a sărit peste „s'au perindat prin casa lui, au trecut pe lângă surâsul lui, au reținut, ca pe o placă de fonograf, *ceva din verva lui prețioasă, ciudată și singulară*“, d-ta ai putut bănui, legitim, că tot ce am scris se datorește faptului că am mâncat, din când în când, la masa acelui om. Trebuie cu atât mai mult să-ți mulțumesc cu cât, sub aparența unei insulte meschine, îmi bănuiai un sentiment moral, de recunoștință, chiar după clipa când masa procuratoare de bună digestie, nu mai există.

Prețuesc cu atât mai mult ipoteza, cu care îmi motivezi existența unei admirații cu cât am imaginat o clipă ce s'ar fi ales din sârmanul articol căzut, de-o pildă, pe mâna unuia din acea speță teribilă de pamfletari, pe care d-ta, cu bun motiv, o detești. Un pamfletar ar fi fost capabil, să insinueze, în stilul acela trivial care le e comun, că am scris articolul pentru bani, pentru o eventuală moștenire sau pentru cine știe ce altfel de motive echivoce. Nu e oare infinit mai delicat să bănuiești pe colaboratorul d-tale că a

gândit să se dezinteresat — ceva, pentru simplul fapt că a mâncat la masa celui despre care a scris...

...Din cele spuse despre Al. Bogdan-Pitești era poate necesar să se adauge și expresia unei admirații atât de dârze. Ne-am permite, totuși, să-i observăm el-lui Fundoianu că impetuozitatea lui pornește din ignoranța înțelesului uzual al unui termen înțensiv. Recunoștința digestiei, ca și vizita de digestie, nu conține nimic ofensator ci e doar un măruntă a unei politețe de ordin pur social între oameni ce au raporturi mai sustinute între dâșii. Dela această expresie curentă, Fundoianu se avântă în presupuneri mari: ocazie binevenită, totuși, pentru a-i putea măsura capacitatea admirației și ale ironiei. Oricât respectabil avea pentru meritul literar și tactul social el-lui Fundoianu, revulsiunea pentru genii lui Bogdan-Pitești este, totuși, mai puternică. Iată pentru ce exilul ironiei tânărului nostru colaborator nu ne e atât de dureros cât ar fi trebuit să fie: și cel puțin acolo nu ne vom întâlni cu umbra napoleoniană a răposatului om de acțiune, care a fost totodată și cea mai mare inteligență a neamului românesc.

1922.

XXIV

Bacovia.

Intrucât, de cele mai multe ori, simplă atitudine, izolarea poate fi, totuși, după cum am mai spus-o, și o reacțiune necesară împotriva marilor curente ale opiniei publice, trebuie să considerăm în fiecare caz special elementul de diferențiere și de progres. Bisericițile literare sunt protestări legitime în contra nedreptăților colective, după legea care face ca remediul unei nedreptăți să consistă într'o nedreptate contrarie. Din jocul lor seismic, violent și inegal, se precipită, astfel, linia de puncte luminoase a adevărului, în sfârșit, stabilizat.

O privire mai înțelegătoare a ritmului literar ne îndeamnă deci la indulgență ; împotriva convenționalului e necesară și răsvrătirea, care să ne răzbune de Radu Cosmin. Alături de catedralele impunătoare ale geniului banal sau numai comun, admitem și bisericuțile dintr'un lemn ale geniilor solitare și, deși iconițele singuratice nu se deosebesc uneori de icoanele populare, se cuvine să prețuim gestul care adoră ce nu s'a mai adorat

ca pe un gest de echilibru și de progres posibil.

În literatura noastră cu puține catedrale autentice, e firesc, prin urmare, să avem și bisericuțe, în care se slujește în fața stranelor goale, numai din satisfacția izolării. Singularizarea acordă merite netăgăduite și chiar când o izolăm, îi suportăm încă prestigiul, de oarece recunoaștem fără voe în orice cult ermetic existența unor elemente ce ne scapă sau ne depășesc.

Profund necunoscută de mulțime, poezia d-lui Bacovia este o astfel de bisericuță dintr'un lemn, în care oficiază câțiva publiciști, de altfel, dificili. Criteriu de selectare, „cultul bacovian“ acordă astăzi un blazon estetic căutat; în ziua când cercul se va lărgi, descoperitorii îl vor părăsi poate cei dintâi. Fără a tăgădui din principiu sinceritatea oricărei atitudinii estetice, critica trebuie să țină seamă de factorul voinții și apoi de contagiunea ce intră în formația micilor secte literare. Sensibilitatea consonantă a unora se întovărășește repede cu snobismul altora, iar bucuria inițierii și a izolării provoacă în toți un sentiment de superioritate agresivă.

D. Bacovia a adus, totuși, o notă originală, care, de n'a creat poezia de atmosferă a întrebuintat-o, cu excluderea oricărui alt element

poetic până a se confunda cu ea. Există o atmosferă de copleșitoare dezolare, de toamnă cu ploi putrede, cu arbori cangrenați, limitată într'un peisagiu de mahala de oraș provincial, între cimitir și abator, de căsuțe cinchite în noroae eterne, cu grădina publică răvășită, cu melancolia caterincilor și bucuria panoramelor, în care „princese oftează mecanic în racle de sticlă“; și în această atmosferă de plumb, o stare sufletească identică, o abrutizare de alcool, o dezorganizare sufletească totală prin gândul morții și al neantului, un vag sentimentalism banal, în tonul caterincilor, și macabru, în tonul păpușelor de ceară ce se topesc, o descompunere a ființii organice reduse la mișcări silnice și halucinate, într'un cuvânt, o anulare a vieții nu numai în formele ei spirituale ci și animale. Poezia d-lui Bacovia este expresia unei nevroze. Prin concordanța peisagiului interior cu cel exterior, impresionează în ansamblu fără să rețină, totuși, prin niciun fel de amănunt. Nicăeri nu se pune mai tulburătoare problema „poeziei de atmosferă“ decât la d. Bacovia. Cele două note stridente ale cocoșului de pe casă, în mijlocul unei nopți sinistre de toamnă, creiază cu siguranță o „atmosferă“ dar nu formează o muzică. Arta poetică a d-lui Bacovia este tot atât de elementară ca și cântecul cocoșului metalic; ea se reduce la câteva note de o sumbră simplitate. Atmosfera iese din limitarea senzațiilor, a ima-

ginilor, a expresiei poetice și din repetiția lor monotonă și indefinită. Obsesia dă chiar impresia unei intensități și profunzimi, la care spiritele vaste și mobile nu ajung. Poezia se reduce, astfel, nu numai la un nihilism intelectual ci și la unul estetic: emoția ei rudimentară nu are însă aderențe puternice cu arta. Ii recunoaștem sinceritatea, îi recunoaștem chiar un fel de profunzime lugubră de fântâna părăsită, dar nu-i recunoaștem o mare valoare estetică. Cultul bacovian nu poate fi privit, deci, decât ca o reacțiune împotriva unei literaturi saturate de estetism, prin jocul cunoscut al sașietății ce împinge pe rafinați spre primitivism.

1922.

XXV

Elena Farago.

S'a spus de Lamartine că e poezia însăși și formula s'ar putea aplica și Elenei Farago, dar cum elogiul pare prea mare, are nevoie de precizări.

E poezia însăși prin faptul reducerii ei la elementul esențial al sentimentului, la un lirism incapabil de a ieși din domeniul emoției sentimentale. Poeta nu-și trage alimentul poeziei din afară, paiajen ce-și scoate din organismul lui minunata plasă a pânzelor, muncitor obscur și îndărătnic ce-și descrie în unghere traectoria vieții ..

Poezia Elenei Farago este, deci, limitată la emoție și la una singură, emoția erotică; forță uriașă ce poate incendia și cuceri tot universul prin expansiune biruitoare sau îl poate reduce la un punct tenace și invizibil ce nu vrea să moară. Sentimentul Elenei Farago nu e propulsiv, nu escaladează cerul și nu poartă făclia incendia-

toare prin golurile albastre, nu duce afirmația vieții dincolo de limitele ei. Ne iradiind în afară din nevoia organică a multiplicării, se strânge în sine, întunecând astrele, stingând sorii și reducând lumea fenomenală la punctul ascuțit și tăios al unui diamant. În poezia Elenei Farago nu vom găsi, deci, exuberanța vieții sau exaltarea naturii, ci aprigul cântec al unui sentiment tiranic și fără bucurie. Numai uneori plăcerea iubirii devine lăncezală și blândețe fără să cunoască însă frenezia expansiunii până la distrucție. Obscură din pudoarea sexului și delicatețea artei, poezia Elenei Farago este o forță concentrată și tragică, în care simți un frează surd, o putere ce nu vrea să iasă, ci se consumă lăuntric în prada durerii și a regretului, un izvor monoton dar fecund ce se sbate în matcă, nemulțumit, un suflu despletit ce vuesețe fără sonoritate dar impresionant și, mai ales, absența completă a lumii din afară și a ori cărui element intelectual. Între patru pereți și cu obloanele trase asupra vieții, Elena Farago ar fi instrunat acelaș cântec patetic redus la o frază melodică; ne trecând la gesturi și la realizare, iubirea e rezultatul unui proces psihologic, ce nu are aproape nevoie de ocazii exterioare; în clar obscurul unei atmosfere de ceață, ca într'o pânză de Carrière, versurile poetei cântă litania unui amor fără extaze dar patetic prin accentul lui profund...

Unui fond atât de puternic și de unitar îi răspunde o formă tot atât de personală și unilaterală; poezia Elenei Farago și-a secretat dela sine forma ce-i convenia: o melopee monotonă și învăluitoare, fără imagini concrete, limitată la un vocabular abstract din lumea sentimentului, cu abuz de obscuritate și complicație de expresie — și, cu toate acestea, o formă personală, muzicală și într'un ritm adaptat ritmului sufletesc...

Prin profunzimea sentimentului, din care pornește, și a emoției ce răsare cu sacrificiul unor renunțări și dezastre atât de mari, prin reducerea poeziei la principiul ei fundamental, cât și prin originalitatea formei, Elena Farago este cel mai patetic poet al generației noastre literare.

1920.

XXVI

P. Locusteanu.

Nu ne vom opri la dispariția tragică a lui Locusteanu ce ne-a isbit prin latura ei senzațională. Contrastul dintre om și faptă ne dovedește că viața nu e atât de simplă iar unitatea psihologică este uneori numai un postulat al artei clasice desmintit de realitate : un jovial se poate, astfel, despărți de viață, pentru o decepție de inimă, nu din impulsivitatea unui gest violent, ci printr'o reflecție rece. Prietenii l'au ascultat, argumentând timp de trei zile asupra nevoei de a dispărea, fără să-l creadă, firește. El s'a dovedit însă om de cuvânt, dovedindu-ne totodată cât de puțin cunoaștem sufletul omenesc.

Nici despre literatura propriu zisă a lui Locusteanu nu vom aminti, deoarece, în afară de o serie de portrete spirituale și incizive, încercările sale literare sunt alături de literatură. Acest ziarist, harnic și isteț, acest om de teatru își fixase gustul pe treptele inferioare ale artei ; neîncer-

când măcar să treacă dincolo de farsă, în care, de altfel, n'a isbutit. În Locusteanu nu ne vom opri decât la felul cum a înțeles literatura altora. Nu e vorba de *critică*, de oarece, ne cunoscând imparțialitatea și bucuria contemplației senine, n'a cunoscut nici critica. Locusteanu a fost, totuși, un conducător de reviste și, de n'a produs o mișcare literară, a suflat puternic cu plămâni lui solizi asupra literaturii în mers; a făcut mult sgomot în jurul ei și ca musca fabulistului, arfi avut tot dreptul să se pună pe grumazul boilor osteniți de urcuș, pentru a striga cu mulțumire: — ce mult am lucrat! E mica satisfacție a celor ce cred că trag la carul literaturii, bâzâind sau pocnind din bicele îndemnului sau ale dojenei.

Morții au, firește, dreptul la pietatea noastră și cu un polemist nu e nici chiar cavaleresc să polemizezi dincolo de groapă... Cum suntem, totuși, siliți să trăim din morți, ori cum vor fi judecate cele ce vom scrie, nu ne vom feri să le scriem, dintr'un sentiment de probitate și din credința că din încheerea unei activități — putem scoate o povață. Ziarist, prin toate fibrele inteligenței sale, Locusteanu se îndrepta spre noutate și senzațional, adulmecând tot ce ar fi putut fi o „lovitură“. Cu o structură, în care nervii devin fire telegrafice de înregistrare a evenimentelor zilei, nu se poate face însă literatură, de oarece,

în afară de emotivitate, literatura mai cere și contemplație. Neputându-se urca până la critică, Locusteanu a scoborît-o până la dânsul, aplicând metodele ziaristice la literatură prin continua căutare a sensaționalului. Sgomotul dă falsa impresie a activității și a mișcării. Crezând că se pot duce „campanii“ și în literatură ca și în politică, Locusteanu a dus deci „campania“ în chestiunea paternității lui *Vlaicu Vodă*, pornind mai întâiu dela o afirmație pe niște simple prezumții; a urmat apoi goana după documente: un „document“, un „nou document“, un „sensațional document“, apoi „ce ne scrie poetul X în chestia lui *Vlaicu-Vodă*“, și „o cercetare a ineditelor lui Odobescu“ cu „urmarea se va vedea în numărul viitor“ — și tot așa, luni de-a rândul, pentru a nu ajunge la nici o concluzie sau la concluzia că nu sunt cuvinte hotărâtoare pentru a-i contesta lui A. Davila dreptul de autor.

Tulburând liniștea sufletească a unui scriitor și semănând în spiritul public o îndoială, care plutește și acum, sgomotul a făcut numai rău. Am dat un exemplu, am putea da și altele, dar ajunge pentru precizarea spiritului general al acțiunii lui Locusteanu. Literatura trebuie să se situeze cât mai departe de ziaristică, iar cei ce se aruncă în ea cu metode străine nu pot decât să-i dăuneze.

XXVII

Genius Loci.

D. Ion Sân-Giorgiu a debutat în revista *Flacăra* prin constatarea dezorientării literaturii române din insuficiența criticei. Cititorii cunosc emoțiunea cu care ne-am dat la o parte pentru a aștepta îndrumările fostului nostru colaborator ¹⁾).

Așteptarea n'a fost lungă, de oarece, fără alte inutile considerații generale de principii, d. I. Sân-Giorgiu a trecut repede la fapte. (Sosit de câteva luni din străinătate, încercarea îi putea fi dezastroasă, întru cât în apus se deprind obi-

---

1) Iată nota din *Sburătorul* privitoare la acest debut: „Cum d. Ion Sân-Giorgiu debutează prin constatarea preliminară a „dezorientării“ ce domnește în literatura actuală din cauza insuficienței criticei noastre, nu-i putem decât oferi locul vacant de îndrumător, prevenindu-l însă că va avea competitori. Câțiva tineri eminenți, formați la disciplina estetică a d-lui M. Dragomirescu, au debutat de curând în publicistica *Rampeii*, *Săgetătorului* sau a *Adevărului literar* prin aceiași constatare pesimistă a crizei criticei române; alții mai severi îi contestă chiar exis-

ceiuri rele: urbanitatea de ton, care nu exclude fermitatea de convingeri, simțul nuanței, ironia, sentimentul relativității și, mai ales, disocierea talentului și, în speță, a competenții critice de violența verbală. Era, deci, de temut ca nu cumva tânărul nostru critic să-și fi pierdut însușirile autoctone în contact cu atmosfera efeminată a universităților occidentale. Teamă zadarnică, de oarece, prin recentul său articol asupra literaturii sau mai bine zis asupra persoanei d-nei Hortensia Papadat-Bengescu, d. I. Sân-Giorgiu ne-a dovedit că n'a înstrăinat nimic din avutul nostru național. Noi, din colțul nostru, i-am citit articolul cu interes, întrucât, judecând pe alții, criticii se definesc de obicei pe dâșii; valoarea scrisului lor nu iese din caracterul lui obiectiv, ci din autoportrectura, pe care și-o fac involuntar. Interesul articolului d-lui I. Sân-Giorgiu nu se deduce, deci, prin raportare la obiect (literatura d-nei H. P.-B. depășindu-l cu mult) ci prin raportare la autor.

---

tența. Uitând cu ușurință lipsurile trecutului sau ale prezentului noi, dintr'un optimism fundamental, nu reținem decât speranțele de viitor: de n'a existat până azi, critica română nu numai că va exista de acum înainte dar va cunoaște o epocă de mare înflorire, intru cât în urma noastră au răsărit tineri maestri ce se pregătesc să curețe literatura de vreascuri și să taie drumuri noi. E o fericire pentru generațiile ce se înalță că vor avea călăuze. Și fiindcă e vorba de buna și vechea noastră *Flacăra*, așteptăm cu firească încordare îndrumările d-lui Ion Sân-Giorgiu.

Printr'un singur articol d. I. Sân-Giorgiu și-a delimitat în chip definitiv fizionomia morală, capacitatea estetică, talentul literar și atitudinea în viață. Protestând pe drept cuvânt împotriva prejudecății de a nu se lovi femeia nici cu o floare, d. I. Sân-Giorgiu îi aruncă în cap și ghiveciul. Meritul lui e cu atât mai mare, cu cât a știut rezista ispitei buneicuvienți, de care literatura noastră nu are nici o nevoie. Scuturându-se numai, a aruncat la pământ învelișul unei civilizații inutile, ca, printr'un gest superb, să ne arăte geniul autocton, conservat pur de orice contaminare.

1922.

XXVIII

G. Rotică.

În tendența firească de a suprapune pe autor operii, pentru a-i identifica într'o singură imagine, d. Rotică ne contrariază, așa că suntem siliți să-i privim scrisul ca o protestare împotriva omului...

Lutul e mai totdeauna indiferent și o critică serioasă nu-i caută corespondențe cu spiritul cel însuflețește. Sunt, totuși, cazuri, în care se semnalează printr'un contrast atât de energetic în cât, sustrăgând pentru un moment critica din domeniul ei pur spiritual, nu-i putem trece cu vederea prezența.

Sosit din munții Câmpulungului Bucovinei, ne așteptam la apariția unui rural, frust și înțepenit în gesturi sfioase. Rotică e, totuși, numai rusticul speriat de civilizația noastră și ascendența lui nu se oprește la liziera pădurilor natale, ci se adâncește în fundul munților, spre capătul izvoarelor populate de nimfe și fauni. Rotică e un fragment viu de mitologie ; simpla lui înfățișare

ne apropie de antichitate, prin masca furmentată și hilară, prin ochii mici și sfredelitori, prin plăcile mobile de roșeață, prin relieful obrazului, prin iluzia a două cornițe ce par a-i crește din frunte, prin aerul de salacitate ce-i dă urmărirea fictivă a unei nimfe invizibile: îi mai lipsesc mițele bărbii și piciorul bifurcat pentru a realiza imagina faunului legendelor antice, în care se întrupa elementul naturii subumane încă, silvestre și hirsute, lascive și fecunde.

Fără rudimentul codiții sau relieful cornițelor, sunt mulți fauni; un faun însă atât de bine modelat într'o pastă maleabilă e un exemplar rar. Fagii Bucovinei ni l'au conservat și după milenii ni l'au dat ochilor uimiți de a găsi perpetuarea naturii în tipare invariabile; în loc să cânte din naiul străbunului Pan, Rotică armonizează pe liră. De aici începe contrastul violent; ne-am fi așteptat ca din variația câtorva simple note să țâșnească aprigul sensualism al chemării; ne-am fi așteptat la țipetele stridente ale syrinxului ancestral; ne-am fi așteptat la o rustică melodie, potrivită primitivității cântărețului și sălbătăciei decorului. În locul acestei muzici a naturii animale, de pe lira lui Rotică se desprinde o suavă melodie, plină de delicateță și gingășie, în care dorința e spiritualizată în impalpabile nuanțe sufletești.

Urechile noastre rafinate găsesc poezia d-lui

Rotică primitivă și n'o disting de gama melodică a syrinxului străbun. Invenția lui verbală e, în adevăr, nulă și, nici un poet modern nu se folosește de un vocabular mai limitat la noțiuni esențiale, de un număr de imagini mai simple... În epoca rimei rare și a cuvântului prețios, banalitatea formală a lui Rotică previne în rău, dar nu trebuie să uităm că poezia este în primul rând emoție și nu se rezumă în cuvânt, nici în imagine: regretabila insuficiență a formei nu anulează elementul sufletesc. Materialul poetic al lui Rotică e luat din fondul verbal al lumii întregi, în care, totuși, sinceritatea de simțire însuflețește fraza poetică. Rotică e un exemplu tipic al frăgezimii isvorite din mijlocul banalității expresiei prin singurul agent al sincerității poetice și al unei elocinți sentimentale fără artificii. Simplă și ștearsă ca formă, poezia lui are, totuși, nuanțe sufletești, eleganțe sentimentale instinctive, cauzistică amoroasă și delicateți de simțire, care presupun mai multe găuri la naiul străbunului silvestru. În locul chemării brutale, avem modulații abia șoptite, tragedii mute, petrecute în schimbul unei singure priviri, dorințe înăbușite în scrupule, jocul etern al atracției și respingerii iubirii. I-a fost dat acestui Faun, scoborît din munții Câmpulungului, să exprime amorul discret, fin, delicat, cu sfiiciuni de fecioară și ezitări de moralist. D. Rotică e nu numai un paradox poetic ci și unul biologic.

XXIX

Figurine văzute prin flacăra războiului: 1. Gheorghe Lazăr. 2. Nicu Gane. 3. D. Anghel. 4. C. Stere. 5. Virgil Arion. 6 N. D. Cocea

1. Nu e vorba de Lazăr din Bethania, înviat de pietatea Mariei și de taumaturgia Mântuitorului, ci de celalt Lazăr al nostru, visătorul din Avrig, care, acum o sută de ani, a luat calea Carpaților, calea luată azi de vagoanele goale ungu-rești și de samsarii nemți; pe potecile munților străbătute de el odinioară sunt furișate azi vitele sub protecția funcționarilor noștri publici.. Au trecut o sută de ani, de când a apărut printre noi blânda și senina imagine a acestui apostol transfigurat de expresia unei nobile halucinații. A trebuit ca acest idealist să scoboare crestele Carpaților, plin de iluzii și de creștinească răbdare, pentru a pune temelia școalei românești, „în ruinele Sfântului Sava“, în care se adunau copiii „spulberați de crivețele și cu mâinele înghețate pe compasul de fier și pe cretă“... În astfel de împrejurări primitive avea să predea Lazăr co-

piilor elementele științelor pozitive iar oamenilor mai în vârstă elementele filozofiei lui Kant; la izbucnirea revoluției dela 1821, el a apărut în lagărul lui Tudor dela Cotroceni, învățând pe panduri cum să țintească „nemțește“ cu tunurile; când i s'a curmat însă cu desăvârșire rostul printre noi, a fost dus acasă cu instrumentele lui de inginerie și cu cele trei sute de cărți din bibliotecă. Sleit de boală, s'a sfârșit curând în Avrigul părintesc.

Lazăr e mort dar, dacă s'ar apleca asupra lui mâinile divine ca asupra lui Lazăr din Bethania și ar învia pentru a veni printre noi, n'ar mai avea nevoie de căruța fratelui său Oanea ci s'ar urca de-adreptul într'un tren Carmen Sylva, zângănind de tablele de fer și de cuele trimise de Nemți în locul grâului blond. In București și-ar vedea statuia ce nu-i seamănă și școalele ce s'au ridicat ca prin farmec... Și-ar aminti, de sigur, atunci de gestul din căruța ce avea să-l ducă îndărăt în Ardeal, când, ridicându-se în picioare, „făcu cruce în cele patru colțuri ale văzduhului, binecuvântând viitorul culturii românești“. Ochii lui iluminați s'ar opri bucuroși asupra instituțiilor culturale și asupra tuturor aparențelor, dar de s'ar scobori în sufletele noastre ar lăcrăma sângeros. ...La ce e bună o cultură fără ideal? Un om poate trăi pentru bunuri materiale, pentru îndeștularea pântecelui; un popor

trebuie însă să aibă și un ideal, căci, altfel, e sorocit morții... Din îndemnul lui și nu pentru o bucată de pâine a trecut Lazăr culmile Carpaților ca să organizeze învățământul național. În numele unui ideal și al unor amintiri de măreție romană, a trecut, de altfel, Carpații toată știința ardeleană, pentru a ne da conștiința, literatura și școala națională. Lazăr, Maior, Șincai și Micu au fost vizionari și, deși învățătura lor a lunecat alătura de știința exactă, din generoasele lor greșeli a ieșit elementul viabil al culturii noastre. Din îndemnul acelui-aș ideal au trecut apoi potecile Carpaților sutele și miile de cărturari și profesori ardeleni. Astăzi granițele s'au închis însă. Intelectualii Ardealului mor în tranșeele Rusiei iar pela Predeal nu se scoboară decât samsarii. Dinaintea ochilor osteniți de nerăbdare ai cărturarilor din tranșee, nu mai apare căciula dorobanțului liberator ci, gâfâind, trenurile grele, ce duc grâul țării românești pentru a hrăni pe Unguri. Înaintea acestei viziuni dureroase, Gheorghe Lazăr și-ar relua calea mormântului său pustiu dela Avrig, pe potecile Carpaților, în căruța fratelui Oanea...

1916.

2. A murit Nicu Gane, a murit un bătrân al țării. Acum când atâtea milioane de tineri mușcă

pământul deștelenit în splendorile primăverii, acum când se scutură tinerețea lumii în tragediile războiului mondial, a murit și acest bătrân venerabil. Moartea lui ne pare neașteptată; octogenar, trecuse de mult de vârsta primejdioasă, de oarece, beată de mireasma primăverii, sărutarea morții caută astăzi corpuri tinere și sânge cald.

În mijlocul risipei de tinerețe și de energie, e de mirare că și-a adus aminte de bunul bătrân dela Iași... Să părăsești câmpiile jilave de sânge dela Verdun, să părăsești ascunzișurile ucigătoare ale Argonilor, să te furișezi din brâul de foc al tranșeelor Europii, în care viața e prețuită atât de puțin, pentru a te strecura hoștește în casa bătrânului povestitor dela Iași — e încă o perversitate a Morții ce-și găsește o voluptate în surprindere. Să aștepti vești duioase de pe front, să te temi de moartea glorioasă a prietenilor duși pe câmpul de luptă și să afli că octogenarul Nicu Gane s'a stins în căsuța lui din Iași, în fanfarele primăverii biruitoare, în înmurgurirea copacilor, în jocul de lumină a soarelui etern, și în totala renaștere a universului !...

De Nicu Gane ne leagă amintirile copilăriei. Ferice de scriitorii ce ne-au legănat primii ani ai tinereții noastre literare ! I-am citit cu nesațiu, i-am admirat—și, pe urmă, nu i-am mai citit cu

ochii triști ai criticei, așa că trăiesc în noi numai printr'o amintire recunoscătoare, intrată în viața noastră afectivă, alături de lucrurile scumpe ale casei, de primul fior de dragoste sau de cea dintâi iluzie scuturată. Opera literară a lui Nicu Gane este, astfel, în afară de orice critică, simplă, curgătoare și fără multă artă. Printre copii ea va rămâne pururi un ostrov de seninătate și de voieșie. Eri, noi ne propteam coatele la lumina lămpii familiale deasupra paginilor ei, cufundându-ne în lumea trecutului nostru istoric, cu „*Stejarul din Borzești*“ sau cu „*Domnița Ruxandra*“, trecând în lumea legendelor cu „*Pietrele Doamnei de pe Rarău*“, suspinând amoros cu „*Privighetoarea dela Socola*“, său cu „*Șanta*“, înduioșându-ne cu „*Ura din copilărie*“, sau înveselindu-ne cu „*Două zile la Slănic*“; azi, copiii și nepoții noștri... Copilăria e eternă... Pururi vor fi, deci, capete blonde, ce se vor pleca iscoditoare peste rândurile blajine ale povestitorului ieșean.

1916.

3. S'a împlinit un an dela moartea poetului D. Anghel, un an de zări însângerate, de zgomote înfricoșate de războiu, de măceluri îngrămădite, de catedrale incendiate — de bătrâne catedrale gotice, pe care el le iubise atât în peregrinațiile

tinereții. „Printre arme, Muzele tac“ și muza lui Anghel ar fi tăcut cu siguranță. Deși sufletul lui vibra în fața suferinții omenesti și se revoltă în fața nedreptăților sociale, arta lui a rămas mută dinaintea tumultului vieții: nu vom găsi în ea aproape nici un ecou din ciocnirea nevoilor, din goana după o bucățică de pâine mai albă, și după o muncă mai bine răsplătită; nici un ecou al omenirii ce suferă de foame și tânjește după libertate; nici un ecou al aspirațiilor de întregire ale unui popor. Artă lui Anghel n'a fost nici socială, nici patriotică, ci o artă interiorară, visul tainic al unei scoici policrome, aruncată pe nisipul plajei, vis împletit din raze de lună, din aerul salin al mării, din aroma câmpiilor îndepărtate, un vis frumos și nefolositor. De ar mai trăi, din mijlocul grămezilor de leșuri omenesti, din beția aceasta sângeroasă, din încordarea aceasta de forțe uriașe, de energii îndreptate spre țelul suprem al morții, din milioanele de tone de oțel improșcat de gurele defocale tunurilor, din epopea cetăților cucerite și a tranșeelor troglodite, — într'un cuvânt din întreaga feerie a războiului mondial, Anghel n'ar fi cântat, poate, decât catedralele bombardate, ar fi cântat cu siguranță Louvainul cu bătrâna lui poezie medievală și catedralele din Reims și Arras, însângerate de obuzele germane, glorioasele mutilate ale acestui război, în care și lucrurile au vărsat lacrimi de sânge...

Un an dela moartea lui Anghel, un an de uitare. . Privirea tuturor e ațintită acum spre marea dramă universală, în imensitatea căreia s'a pierdut drama dela Buciumeni ce a închis pleoapele unui biet om îndrăgostit de forma frumoasă și trudit de necazurile vieții sentimentale ; solitudinea publică merge astăzi spre alte tragedii și spre alte nădejdi, și se răsucește în vârtejul altor îndoeli și în viroaga altor patimi deslănțuite. Trăim în mijlocul trădătorilor adevărați și al trădătorilor închipuiți, nu știm în cine să ne mai încredem. Căutăm adevărul în adâncul ochilor tulburi ce se feresc să ne privească bărbătește ; scriitori, cărora am voi să le respectăm talentul, se prefac în apostoli ai pacifismului sau, ceeace e și mai perfid, în apostoli ai „naționalismului integral“... Acum un an trăiau într'o totală nepăsare față de aspirațiile seculare, nu știau nici de Transilvania, nici de Basarabia, ci își îpleteau liniștit micul lor vis de artă și marele lor plan de cucerire a publicității, și iată-i astăzi, deodată, naționaliștii unui ideal intransigent : nu se mulțumesc cu Transilvania ci vor și Basarabia, vor un naționalism integral ; tot ori nimic. Sub aceste nobile aparențe de patriotism integral ei își ascund turpitudinea sufletului venal ; sub cuvinte sonore înăbușe sgomotul naivelor mărci germane, ce-și închipue că e de ajuns să cumperi tot ce era de cumpărat de mai înainte, pentru a strangula conștiința sănătoasă a neamului. Lira lui Anghel

ar fi rămas mută în fața cataclismului universal dar sufletul lui cinstit, sbucnitor s'ar fi cutremurat. cu siguranță de desgust dinaintea corupției ce se lățește printre scriitori, pătura cea mai idealistă a unui popor... El ar fi continuat să-și rânduiască nimicurile armonioase și policrome, uitate astăzi,—dar despre care se va vorbi cu mult după încetarea sgomotului războiului și al intrigii perfide sau fățișe a conștiinților vândute...

1915.

4. Răscoalele țărănești din 1907 ne-au relevat un scriitor în d. Virgil Arion... În mijlocul îngrijorării tuturor și al unor propuneri așa de felurite, pana sa a câștigat simpatia obștească nu atât prin expresie cât prin căldura convingerii ridicată până la frumusețe literară. Articolele din *Patria* sunt pagina cea mai vibrantă și mai luminoasă a unei cariere intrate de câtva timp într'un amurg înghețat...

Dela răscoalele țărănești d. Virgil Arion a făcut o politică, pe care n'o vom urmări, dar a cultivat și idealul, și în această calitate s'a ridicat în fruntea Ligii Culturale. Ani de zile el a tăcut și, discret ca o umbră, a primenit, ritual, untdelemnul din candela naționalismului; a ținut conferințe patriotrice și, într'un timp de nepăsare

unanimă, a făcut toate gesturile sacramentale și și-a luat toate ostenele hierofantului național, a înfierat pe Unguri, a răspuns la toate samavolniciile maghiare, a cucerit verbal Ardealul. Când a izbucnit, în sfârșit, războiul — s'a dovedit însă, deodată, că idealismul d-lui Virgil Arion nu era decât mistificație și naționalismul o atitudine pentru timp de pace, spulberată din primele zile ale ostilităților. Se știe ce a urmat: îndepărtarea sgomotoasă dela Ligă și întemeierea ziarului *Moldova* pentru a susține un nou ideal strămutat dintr'odată din Ardeal în Basarabia; se știe și hula cu care a fost acoperit: d. Virgil Arion e unul din cei mai atacați oameni din Țara Românească; în jurul persoanei sale s'a întins o rețea de zvonuri, pornite din necesitatea simplistă a publicului de a transforma totul în echivalențe materiale; deși se luptă poate cu o legendă, — își merită totuși legenda, deoarece legendele sunt mai totdeauna meritate, întrucât, neexacte în elementele lor, ele simbolizează un adevăr superior adevărului material. Un om s'a făcut expresia unei idei și a jurat o viață întreagă în numele ei și, deodată, tocmai în clipa unică, în care trebuia să facă dovada sincerității lui, cotește spre procedee dilatorii, spre echivocuri pentru a se feri de acțiune. Înălăturat din fruntea societății, de care nu voia să se deslipească, își trădează, în sfârșit, adevăratul cuget: înființează un ziar, în care susține un ideal cu totul con-

trar, în care se leapădă de Ardeal și numește „dezertori“ pe toți Ardelenii refugiați la noi pentru a nu se jertfi pe altarul imperialismului unguresc : e la mijloc o contradicție atât de jignitoare între aceste două atitudini, o soluție de contuitate psihologică atât de evidentă încât era firesc ca publicul să n'o poată explica decât printr'o seducție sonoră; legenda a creat, deci, un adevăr superior și concret, care desparte activitatea publică a d-lui Virgil Arion în două : a celui dintâi Arion, când avea o „Patrie“, și a lui Arion de acum, când se mulțumește cu o *Moldovă*, care nu e a lui.

1916.

5. În mica lume a germanofililor români, d. C. Stere avea un colț de cinste cu atât mai prețios cu cât dădea puțință să se vorbească și de convingeri în mijlocul unei atmosfere de suspiciune. „Martir basarabean“, d. Stere era un fel de Silvio Pellico și, deși, nu-și scrisese încă „*Inchisorile*“, ni-se vorbea, totuși, de cei zece ani petrecuți în exilul Siberiei, victimă a autocratismului rusesc, de când s'a și săpat o prăpastie adâncă între Țarism și d-sa. Acolo, în pustia înghețată, el a rostogolit planuri sinistre împotriva Rusiei și a visat în liniște la o mare și utopică Ucraină, ce

ar rupe în două puterea colosului dela Nord... Imprejurările l'au adus pe d. Stere în România liberă, unde a rămas tot „nihilistul“ cu pumnul întors spre Nistru și cu aceiaș nevindecabilă Ucrainomanie ; era, deci, firesc ca în conflagrația mondială să găsească momentul realizării vechilor sale dușmăanii și îndeplinirea visurilor de viitor : atitudinea d-lui Stere ni se părea, deci, dictată de crezul său ideologic, întrucât democratismul lui nu se putea împăca cu absolutismul rusesc ; prin imperativul locului nașterii și al copilăriei, iredentismul lui basarabean nu-l putea decât împinge spre Puterile Centrale ; nimeni n'avea dreptul să se îndoiască de onestitatea și de legitimitatea sentimentală și ideologică a părerilor d-lui Stere, în care chiar și fantasmagoria Ucrainei se prezinta ca răzbunarea consolatoare a unei nobile și îndelungate suferinți...

Un fapt recent ne aruncă însă o bizară lumină asupra antinomiei sufletești a luptătorului basarabean ; pentru a face respectat dreptul de cuvânt al d-lui Virgil Arion, d. Stere nu s'a mulțumit să ia, ca rector, măsuri aspre împotriva studenților turburători, ci s'a repezit și asupra nevinovatei societăți studențești, spre a le desființa... Cine ? D. Stere, pe care imaginația noastră, întreținută de o abilă legendă, îl vedea petrecându-și tinerețea în corporații nihiliste, în societăți secrete ! Erou al „Misterelor Nihilismului“, el n'a

găsit altceva de făcut decât să încerce să distrugă pașnicile asociații studențești, cu întregul șirag de samavolnicii : pedagogi eliminați, burse și ajutoare tăiate, declarații de supunere individuale, scrise și subscrise de studenți, într'un cuvânt, înjosirea personalității omenești, încurajarea delațiunii și a spionajului.

De unde ne sunt însă cunoscute aceste procedee de samavolnicie și de degradare a demnității ? Din Sfânta Rusie ! Mai lipsește cnutul, mai lipsește Siberia ; mai lipsește cetățuia Sfântului Petru și Pavel ; de le-am fi avut, d. Stere ar fi aplicat studenților câte cincizeci de bice și, la nevoie, i-ar fi trimis și în Siberia, pentru a putea visa în liniște la Ucraina. Cu un astfel de temperament antidemocratic și cu o astfel de mentalitate muscălească, nu înțelegem de ce d. Stere nutrește o dușmănie atât de aprigă față de singura țară, ce i-ar fi putut pune la îndemână mijloacele de acțiune la înălțimea unor porniri atât de autoritare.

1916.

6. Adevărat echilibru între antiteze, „*Facla*“ d-lui N. D. Cocea a reapărut :

1. ca să bea pentru Franța în noaptea anului nou, făcându-și un program de luptă din distru-

gereea „brutei teutonice“, fixat în lapidara formulă: „Păzea, Nemților“...

2. ca să sprijine pe „fratele său Galaction“ de invinuirea de a se fi vândut „brutei teutonice“, pe care o apăra pe bani.

Cu alte cuvinte, statua venalității și-a găsit, în sfârșit, un pedestal în noroiul lui N. D. Cocea.

Sunt optsprezece ani de când, prin nu știu ce întâmplare, mi-a căzut în mâini o cărticică tulburătoare a unui tânăr necunoscut: *Poet-Poetă*, un roman, în care, de nu ne înșelăm, se cânta iubirea perversă. Acțiunea începea la București și se termina la mănăstirea Văratec sau Agapia și, ca ultimă rafinare a depravării ieșite din parfumul misticismului, orgiile sexuale se petreceau chiar în biserică printre icoane și odoarele sfinte; romanul era recomandat lumii prin prefața elogioasă și pretențioasă a unui alt tânăr tot atât de necunoscut..

Cine era autorul precoce al acestei aberații literare? Era liceanul N. D. Cocea. Și cine era tânărul care recomanda lumii romanul *Poet-Poetă*, amestec de misticism și de profanare a locașurilor noastre sfinte? Era liceanul Gr. Pișculescu, care avea să devină „fratele meu Galaction“, defensorul eclesiastic de azi Galaction¹), supraveghetorul bisericilor, pe care „fratele său

1 Azi profesorul și decanul facultății de teologie dela Chișinău.

N. D. Cocea“ le profana acum optsprezece ani. Acești doi oameni erau făcuți să se înțeleagă și să devină „frați“: pe noroiul Sodomiei lui N. D. Cocea trebuia deci să se ridice statua Simoniei naționale a lui Gala Galaction...

După multe încercări literare neisbutite, N. D. Cocea s'a îndreptat, în sfârșit, spre ziaristică și politică, printr'o lovitură de maestru.. E încă viu în amintirea tuturor „interviewul“ lui Pantelimon, prin care tânărul N. D. Cocea a debutat senzațional în ziaristică, după cum debutase odinioară și în literatură. Deslegându-se de orice obligații convenționale și plutind în atmosfera senină ce stăpânește „dincolo de bine și de rău“, N. D. Cocea putea arunca acum un ochiu scrutător din înălțimile lui asupra bieteii noastre societăți: tânărul s'a improvizat, astfel, censorul virulent al moravurilor noastre politice, sub al cărui scris îndrăzneț și trivial au fost biciuiți oamenii cei mai de seamă ai țării românești, începând cu Vodă Carol... Pirateria publicistică a lui N. D. Cocea s'a răsfătat apoi în nenumărate publicații, — remorcând pretutindeni și pe „fratele său Galaction“, — până ce a plesnit: în urmă a rămas doar un automobil trecut pe numele altcuiva și o sumedenie de creditori desperați...

Un scurt armistițiu, în care geniul inventiv al lui N. D. Cocea s'a îndreptat spre lucruri mai

practice... O fulgerătoare afacere de uleiuri, de untură sau de boi vânduți „brutei teutonice“ l'a pus în fruntea unei averi de câteva sute de mii de mărci și iată de ce *Facla* reappare din nou cu bani nemțești, pentruca, cu toată autoritatea sa morală, N. D. Cocea să combată „bruta teutonică“, strigând „Păzea, Nemților!“ și să apere de Simonie națională pe „fratele său Galaction“...

1916.

TABLA DE MATERIE

TABLA DE MATERIE

	<u>Pag.</u>
PREFAȚA	3
I	
C. Hogaș.	5
II	
S. Mehedinți.	9
III	
Matei Cantacuzino	15
IV	
Ovid Densusianu.	17
V	
Mihail Dragomirescu: 1. O primă încercare de figurină ; germanofobia sa culturală. 2. Anexe: replica d-lui M. Dragomirescu. 3. Autoportret.	23

VI

- A doua figurină: M. Dragomirescu, critic. 31

VII

- Mihail Dragomirescu, anexe: 1. Institutul de literatură. 2. Rezultatele „criticei științifice“: d. Sc. Struțeanu și „Legea progresului“. 3. Ironia d-lui Sc. Struțeanu.“ 4. Epilog: locul crimei. 36

VIII

- Mihail Dragomirescu, anexe: 1. Euforia; 2. „Cel mai mare poet al generației noastre“. 3. „Ritmul vremii“. 4. „Falanga“. 44

IX

- M. Dragomirescu, anexe: 1 „Știința literaturii“ și „Somnoroase păsărele“. 2. Iarăși locul crimei 3. „Mihalache“. 54

X

- M. Dragomirescu, anexe: 1 D. M. Dragomirescu și *Istoria literaturii române contemporane*. 2 D. Sc. Struțeanu și *Istoria literaturii române contemporane*. 3. D. Caracostea și *Istoria literaturii române contemporane*. 4. D. Caracostea și sinteza de mâne. 5. Iarăși D. Caracostea. 6. Heautontimorumenos. 61

XI

1. H. Sanielevici. 2. Anexă: d. Sanielevici, stejar. 81

XII

1. D. D. D. Pătrășcanu. 2. Anexă: Moartea unui gen literar sau genealogia d-lui D. Pătrășcanu.	87
--	----

XIII

1. Alexe Procopovici sau „ <i>Omul care n'a scris nimic</i> “.	
2. Alexe Procopovici sau „ <i>Omul care scrie</i> “. 3. Alexe Procopovici sau „ <i>Omul care se răzbuună</i> “.. . . .	101

XIV

Radu Cosmin.	110
----------------------	-----

XV

Luca Ion și Ion Luca Caragiale.	113
---	-----

XVI

T. Maiorescu.	117
-----------------------	-----

XVII

T. V. Stefanelli.	121
---------------------------	-----

XVIII

I. C. Vissarion.	125
--------------------------	-----

XIX

Em. Bucuța : 1. Critica dela *Idea europeană*. 2. Poezia. 134

XX

Carmen-Sylva. 143

XXI

Vasile Podeanu. 148

XXII

Deputatul Pășuică. 152

XXIII

1. B. Fundoianu. 2. Anexe : d. Fundoianu și literatura română. 3. D. Fundoianu și Al. Bogdan-Pitești. 156

XXIV

Bacovia. 169

XXV

Elena Farago. 174

XXVI

P. Locusteanu 176

XXVII

Pag.

Genius Loci. 179

XXVIII

G. Rotică. 182

XXIX

Figurine văzute prin flacăra războiului: 1. Gheorghe
Lazăr. 2. Nicu Gane. 3. D. Anghel. 4. C. Stere. 5. Virgil
Arion. 6. N. D. Cocea. 185

VERIFICAT
2007

2017

VERIFICAT
1987

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITĂŢII "CAROL I"
BUCUREŞTI